

XI — ULOGA ARTILJERIJE NA SEVEROAFRIČKOM VOJIŠTU

Prva faza rata u Africi

U junu 1940 g. dolazi do prvih jačih sukoba na egipatsko—libiskoj granici. Britanci su na graničnom frontu imali dobro utvrđene položaje, na kojima su očekivali napad Talijana. Prvih dana juna na graničnom frontu je sa obe strane bila naročito aktivna artiljerija i avijacija. Talijani su izvodili duga bombardovanja britanskih položaja artiljerijom, ali nisu bili u stanju da pređu u ofanzivu. Snagama jedne oklopne i jedne pešadijske divizije³⁷³⁾ otpočela je britanska junska ofanziva uz obalu Sredozemnog Mora ka Tobruku³⁷⁴⁾. Prosečno je na 1.000 vojnika dolazilo 3 artiljerijska oruđa i oko 9 tenkova koji su bili daleko bolji od talijanskih. Britanci su bili nadmoćniji i u avijaciji. Protiv Vejvela stajale su talijanske snage jačine pet pešadijskih divizija, sa malim brojem tenkova i relativno jakom artiljerijom. Pored pet divizijskih artiljerijskih pukova, Talijani su raspolagali sa nekoliko pukova RVK tako da su ukupno imali oko 300 oruđa. Britanski napad podržan tenkovima kod Fort Madalene otpočeo je posle kraće artiljerijske i avio pripreme. Protivtenkovska oruđa 37 mm bila su nemoćna protiv britanskih tenkova, koji su

³⁷³⁾ 30.000 vojnika, 270 tenkova i 120 art. pt i oruđa za podršku.

³⁷⁴⁾ Prema pisanju Fulara („Second World War 1939—1945”) početak dejstva je bio ovakav. Francuski general Šasen u svojoj knjizi „Istorija Drugog svetskog rata” ne pominje junska dejstva već počinje sa talijanskom ofanzivom u septembru, koja je ustvari bila protivofanziva.

uneli opštu pometnju među Talijane, pa je još prvih dana ofanzive u talijanskim redovima zavladao rasulo. Britanski tenkovi su upadali na vatrene položaje talijanske artiljerije za podršku a ona nije bila spremna da se bori protiv njih. Talijani su počeli da se povlače na celom frontu ali njihova artiljerija nije uspela da otstupi organizovano, pa je dobrim delom bila uništena. U avgustu komandu nad talijanskim trupama preuzima maršal Gracijani (mesto poginulog maršala Balboa) koji angažuje sveže snage iz rezerve i uspeva da kod Bardije

sk. 32 Severoafričko vojište

zaustavi Britance. Ovaj zastanak Britanci koriste za popunu i reorganizaciju snaga. U sastav „Zapadno-pustinjskih trupa“ uključuju još 2 pešadijske brigade, bataljon teških tenkova (35 tenkova) i 4 artiljerijska puka RVK. Za komandanta ovih snaga postavljen je general O' Konor na mesto generala Vejvela.

Na položajima kod Sidi Baranija i istočno od Bardije Gracijani je imao 7 divizija (80.000 ljudi), 120 tenkova, formacijsku divizijsku artiljeriju i pet teških artiljerijskih pukova RVK.³⁷⁵) Talijani su i ovoga puta bili nadmoćniji u pešadiji skoro tri puta, a približno isto tako i u artilje-

³⁷⁵) Talijanska pešadijska divizija imala je artiljerijski puk od 3 divizion, od kojih dva 75 mm topova i jedan 100 mm haubica (svega 36 oruđa) i jednu PA bateriju 20 mm (6 oruđa). Divizija pod neposrednom komandom komandanta nije imala pt artiljeriju, ali je zato svaki pešadijski puk imao po bateriju pt topova 37 mm (6 oruđa). Korpusni pukovi su imali topove 149 mm.

riji. No, Englezi su zato bili tri puta jači u tenkovima i to daleko kvalitetnijim. 16 septembra Gracijani preuzima ofanzivu i uspeva da nešto potisne Engleze i zauzme Sidi Barani. No njegova ofanziva se brzo gasi.

Britanci su ponovo otpočeli ofanzivu 9 novembra. Opet kao i u junu, britanski tenkovi, podržani avijacijom, brzo su probili talijanske odbranbene linije. Britanska avijacija u velikoj meri je paralisala dejstvo talijanske artiljerije. Neorganizovana talijanska PTO nije mogla da zaustavi tenkove. Za 20 dana bojeva Gracijani je bio razbijen. Talijani su počeli brzo da oступaju ostavljajući artiljeriju. Krajem decembra završila se britanska ofanziva kod Bardije u kojoj je bilo razbijeno 5 talijanskih divizija i zarobljeno 36.000 vojnika, 50 tenkova i sva artiljerija — oko 400 artiljeriskih oruđa³⁷⁶), među kojima i nešto pt artiljerije.

U januaru Britanci usmeravaju svoje glavne snage prema Tobruku. Gracijani pravi očajničke pokušaje da ih zaustavi istočno od Tobruka angažujući veliki broj artiljeriskih pukova iz svoje rezerve sa kojima ostvaruje masovne koncentracije vatre. Ova vatra je bila dosta efikasna i britanski tenkovi su vrlo sporo napredovali. No talijanska pešadija nije izdržala i počela je da oštupa a za sobom je povukla i artiljerce. U borbama između Bardije i Tobruka Britanci su zarobili 45.000 vojnika i zaplenili 462 artiljeriska oruđa (oko 15 pukova).

Talijani su pokušali da brane i Tobruk koji je raspolagao sa 236 artiljeriskih oruđa pretežno kalibra 149 mm. Britanci su pred Tobruk bili privukli nekoliko novih pukova, tako da su raspolagali sa oko 300 artiljeriskih oruđa za podršku. Kod Tobruka su se nekoliko dana vodili žestoki artiljeriski dvoboji. Britanska avijacija je bila daleko nadmoćnija i nanosila je velike gubitke talijanskoj artiljeriji. Uskoro su Talijani popustili pred navalom britanskih tenkova. Artiljerci su napuštali svoja oruđa i bežali zajedno sa pešadijom, pa su Britanci zarobili 30.000 talijanskih vojnika i zaplenili svu artiljeriju.

³⁷⁶) Fuller: „Second World War 1939-1945“, str. 92.

Posle zauzimanja Tobruka Britanci nastavljaju nastupanje kroz Kirenajku prema Bengaziju. Početkom februara Gracijani preduzima protivudar istočno od Bengazija sa dvema divizijama u čijem sastavu je bio i veći broj tenkova. Ali su britanski tenkovi bili daleko nadmoćniji od talijanskih. Britanska 4 oklopna brigada organizovala je jako pt uporište na koje su talijanski tenkovi iznenadno naleteli. Dočekani jakom unakrsnom vatrom, za jedan dan žestokih borbi Talijani su izgubili 84 tenka. Britanci su odmah posle toga produžili napad. Talijanski protivudar završio se potpunim slomom. U ovim borbama potpuno je uništena talijanska 60 divizija. Posle poraza kod Bengazija Talijani su se neorganizovano povlačili iz Kirenajke u Tripolis. Početkom februara Britanci su otpočeli sa napadom na Tripolitaniju. No, kako su Nemci napali Grčku početkom aprila i kako je usledilo Romelovo iskrcavanje kod Tripolisa Britanci su bili primorani da obustave dalja nastupanja na zapad.

*

U prvoj fazi rata u Severnoj Africi britanski tenkovi i avijacija igrali su glavnu ulogu, dok je artiljerija uglavnom pružala blisku vatrenu podršku tenkovima u napadu na jače utvrđene otporne tačke. Artiljerijske pripreme su bile kratke — do 1 čas — ali su zato izvođena duža sistematska bombardovanja. Talijanska artiljerija pokazala se slabo. Njena zaprečna vatra sa zaklonjenih vatrenih položaja nije mogla biti efikasna jer nije bila usklađena sa dejstvom pešadije i pt artiljerije. Talijanska pt oruđa su imala malu probojnu moć a drugih sredstava za borbu protiv tenkova nije bilo (pt mina, zapaljivih flaša itd.). Talijani nisu predviđali upotrebu artiljerije za podršku za neposredno gađanje tenkova iako je mogla da nanese ozbiljne gubitke britanskim tenkovima i to običnim udarnim granatama, s obzirom da je oklop ovih bio relativno slab u odnosu na udarnu snagu zrna 75 ili 149 mm. Oni nisu bili izvukli nikakva iskustva iz Francuske kampanje. Vrlo retki su slučajevi da su se pojedine talijanske baterije suprotstavljale britanskim tenkovima, ali kada se to i

desilo rezultati su bili dobri. I na ovom vojištu koncepcija tenkovske ofanzive uz podršku jake avijacije u početku je trijumfovala. Brojno daleko slabija ali sa kvalitetnijim osnovnim borbenim sredstvima — tenkovima, britanska armija je pobeđivala.³⁷⁷)

Dolazak nemačkih trupa u Severnu Afriku i njihova ofanziva od marta 1941 do jula 1942

Nemačke snage koje su se u februaru 1941 g. iskrcale u Severnoj Africi kod Tripolisa bile su jačine dve divizije (5 laka i 15 oklopna), 3 artiljeriska puka RVK (topovi 105 i 150 mm), mešoviti PA puk (u čijem sastavu se nalazio veći broj baterija 88 mm) i samostalni pt puk 75 mm „PAK”. Ove snage su sačinjavale tzv. Afrički korpus, kojim je komandovao general Romel. Romel je imao i pozadinske delove i izvesne vazduhoplovne snage. Njegove divizije bile su popunjene po formaciji. Divizijski artiljerijski pukovi imali su po tri diviziona od kojih su dva imali haubice 105 mm, dok je treći, u oklopnoj diviziji, bio mešovit (haubice 150 mm i topovi 100 mm). Divizijski pt divizion imao je pretežno oruđa 75 mm i manji broj 50 mm (27 — 36 topova).

Prvi nemački odredi upućeni protiv Britanaca ojačani su sa dosta pt artiljerije u čijem sastavu su se nalazile i baterije 88 mm. Za prvih nekoliko dana Britanci su izgubili veliki broj tenkova uglavnom od pt artiljerije. Ubrzo je Romel prešao u napad. Njegovi tenkovi su bili bolji a i brojniji od britanskih. Britanci nisu imali dovoljno pt sredstava. Izvestan broj pt oruđa 57 mm nalazio se u sastavu bataljona i rasturen po celom frontu dok divizije nisu imale nikakvih pt sredstava pod neposrednom komandom komandanta. Posle manjih sukoba u februaru, Britanci su se povukli na teritoriju Kirenajke i istočno od Brindizija za oko 230 km (oko Aghelije), i na blagovremeno

³⁷⁷) Od 9 decembra 1940 do 8 februara 1941 bilo je uništeno ili zarobljeno 130.000 talijanskih vojnika, 400 tenkova i 1.240 art. oruđa (Fuler: „Second World War 1939-1945” str. 98).

pripremljenim položajima uspevaju da zadrže Nemce. Na ovim položajima branila se 2 pešadiska divizija, 9 australiska motorizovana brigada i jedna indiska brigada. Ove jedinice su imale deo snaga u garnizonima, a 2 divizija imala je jednu brigadu čak u Grčkoj³⁷⁸). Britanske snage su raspolagale sa malo artiljerije i malim brojem tenkova. U ovo vreme Britanci su glavnu pažnju bili usmerili prema Grčkoj, te su zato smanjili Zapadno-pustinjske trupe. Njihova 2 divizija imala je oko 40 oruđa 87,6 (ustvari dva puka po 24 oruđa, ali nisu bili popunjeni), divizion teških bacača 106,7 mm sa oko 50 oruđa (po formaciji 54) i nešto lake PA artiljerije. Motorizovane brigade su imale po 24 artiljeriska oruđa 87,6 mm za podršku, po bataljon tenkova i nešto PA artiljerije. Ukupno na ovim položajima bilo je oko 80 oruđa za podršku i oko 50 pt oruđa (ostala artiljerija je bila u sastavu posada raznih garnizona u Kirenajki).

Po dolasku na afričko vojište, iako formalno potčinjen Gracijaniju, Romel je izvršio reorganizaciju u popunu talijanskih snaga i preuzeo rukovođenje operacijama. Talijanska armija u Africi se sada sastojala iz tri pešadiske i jednog motorizovanog korpusa sastava dve oklopne i jedna motorizovana divizija. No talijanske divizije ostale su i dalje slabe u pt artiljeriji.

31 marta Romel preduzima opštu ofanzivu u Kirenajki. Jedna njegova i dve talijanske divizije napadaju britanske položaje kod Aghelije posle kraće artiljerijske pripreme u kojoj su uzeli učešća samo diviziski pukovi. Britanci su pružili slabiji otpor i otpočeli sa povlačenjem. Romel je odmah formirao jake goneće odrede sastavljene pretežno od tenkova i otpočeo energično gonjenje. 7 aprila u rejonu Mokili tenkovi razbijaju britansku 2 diviziju, a već 11 aprila Nemci napadaju na položaje spoljne odbrane Tobruka.

U ovo vreme Britancima je bilo jasno da su izgubili Grčku i Krit, te ponovo angažuju jače snage u Libiji. Početkom aprila Vejvel upućuje u Tobruk australisku 7

³⁷⁸) Fuller: „Second World War 1939-1945”, str. 108.

diviziju (ojačanu sa nešto tenkova), 1 artiljeriski konjički, a odmah zatim i još dva artiljeriska puka RVK, kao i jedan improvizovani pt puk 57 mm. U Kirenajku ponovo dolazi za komandanta svih britanskih snaga general O' Konor, koji je bio jedno vreme na Grčkom frontu. Australijanci su se dobro utvrdili na prilazima Tobruku. Sva prispela pt oruđa postavljaju na prvi položaj a istovremeno ukopavaju veći broj tenkova i topova za podršku u cilju ojačanja PTO, pretvarajući tako ključne položaje pred Tobrukom u jaka pt uporišta. Sva artiljerija ojačanja i formacijska artiljerija planirala je koncentracije vatri na važnijim prilazima prednjem kraju u cilju sprečavanja pokreta nemačkih tenkova. Romelovi prednji odredi su 11 aprila napali ove položaje, gde su dočekani vrlo jakim vatrom i zaustavljeni. Ali, Romel ipak posle kraćeg bombardovanja avijacijom i uz podršku slabije artiljerije prelazi u napad tenkovima. Australiska PTO i ovoga puta se pokazala efikasnom. U zahvatu komunikacije EL Adem — Tobruk, gde je napadala nemačka 5 laka divizija, Australijanci su imali najviše pt sredstava ešeloniranih po dubini. Oni ovde nemaju neki posebno organizovani sistem PTO koja bi predstavljala jednu celinu. Utsvari svaka četna otporna tačka imala je 5—10 pt oruđa 57 mm, a tačke raspoređene po dubini još i oruđa 87,6 mm i tenkove koji su formirali posebne pt tačke. Pozadi su se nalazili položaji artiljerije za podršku čija je jačina iznosila oko 4 artiljeriska puka (po 24 oruđa). Ova artiljerija je planirala zaprečnu vatru u vidu koncentracija vatri ispred prednjeg kraja, a bila je spremna da vodi borbu protiv tenkova i neposrednim gađanjem ako ovi dopru do njenih vatrenih položaja.

Komandant 5 lake divizije, general fon Plitvic, nije uopšte računao na ovakvu PTO pa je u početku napao samo jednim pukom. No posle kraće ali žestoke borbe puk je, pretrpevši velike gubitke, zaustavljen. Novi nemački napad završio se takođe neuspehom.

Romelu su u to vreme stigla nova artiljeriska ojačanja, među kojima i dva mešovita pt puka (75 i 88 mm).

Sledećem napadu na Tobruk prethodila je artiljeriska priprema u kojoj je učestvovala i korpusna artiljerija.

Romel je takođe koristio i oruđa za neposredno gađanje³⁷⁹), ali on nije imao dovoljno artiljerije da neutrališe britanska vatrena sredstva, a naročito artiljeriju koja je bila nadmoćnija. Talijanske trupe su bile vrlo osjetljive na artiljerisku vatru i protivnapade tenkova a nemačke snage slabe da same likvidiraju odbranu. Početkom maja Britanci upućuju u Tobruk svoju 32 oklopnu brigadu, puk Poljaka, nešto pt artiljerije i artiljeriju za podršku. Dolaskom ovih snaga odbrana Tobruka je postala još stabilnija.³⁸⁰) Posle jednog juriša (6 maja) u kome je izgubio 1.200 ljudi Romel je prestao sa daljim napadima na Tobruk. On ga je delom snaga blokirao s kopna a glavnim snagama produžio na istok i zauzeo Bardiju i Solum. Na položajima južno od Soluma, naišavši na jaku odbranu, njegova ofanziva bila je zaustavljena.

Posle pristizanja trupa iz Grčke, Britanci u junu prelaze u protivofanzivu. Njihove 7 oklopna divizija, 22 i 4 gardiska brigada, podržane jakom artiljerijom, uspevaju da malo pomere front na zapad i kod Soluma se sukobljavaju sa 5 lakom i 15 oklopnom divizijom. Romel je glavne pravce nastupanja britanskih tenkova zatvorio jakim pt uporištima (75 mm i PA topovi 88 mm). Suprotstavljajući se frontalnom udaru Britanaca jakom pt artiljerijom, Romel je svojim tenkovskim snagama izvršio bočni protivudar. Iako mu nije pošlo za rukom da raseče britanske snage, on im je naneo ozbiljne gubitke i odbacio ih od Soluma. Posle ovog sukoba nastupilo je zatišje.

Krajem leta i u jesen 1941 g. Romel vrši preformiranje svoje 5 lake divizije, popunivši je pt artiljerijom, i daje joj ime 21 oklopna divizija iako je ostala sa istim brojem tenkova, a od raznih samostalnih i prištapskih jedinica stvara 90 laku diviziju. Ova divizija nije imala tenkove, ali je Romel od artiljerije koju je dobio iz Nemačke, u sastav ove divizije uključio haubički puk (48 oruđa), puk pt artiljerije 75 mm (45 oruđa) i puk artiljerije 88 mm

³⁷⁹) Prilikom podrške napada 15 oklopne divizije, 21 aprila, Romel je čitav pt puk (605) postavio za neposredno gađanje.

³⁸⁰) Romel se u svojim memoarima naročito žali na englesku artiljeriju koja mu smeta da brzo završi bitku za Tobruk.

dvojne namene (45 oruđa). Sem ovoga, i pešadiski pukovi su imali nešto pt artiljerije. Druge dve oklopne divizije takođe su ojačane pt artiljerijom, tako da je sada svaka Romelova divizija imala oko 120 pt topova³⁸¹). Posle reorganizacije Romel je raspolagao sa 260 tenkova³⁸²).

U ovo vreme i Britanci vrše izvesnu reorganizaciju svojih jedinica. Zapadno-pustinjske snage sada su se sastojale iz dva korpusa i garnizona u Tobruku³⁸³). Reorganizovali su i svoju artiljeriju³⁸⁴). U cilju pojačavanja vatrene moći svojih divizija oni razmatraju mogućnost uvođenja još jednog artiljeriskog puka u formacijski sastav divizija a uvode puk minobacača 106,7 mm od tri diviziona po 18 oruđa. Takođe se predviđa pridavanje više artiljerije korpusima u cilju stvaranja jake korpusne artiljerije.

U novembru je na afričkom vojištu vladala izvesna ravnoteža. Obe strane su se spremale za ofanzivu. 19 novembra Britanci prelaze u napad. Na liniji Madalena — Sidi Omar — i zapadno od Soluma, razvile su se žestoke borbe. Ali istoga dana njihova ofanziva bila je slomljena jer su tenkovi naišli na jaku pt odbranu i pretrpeli velike gubitke. Već sutradan, 20 novembra, Romel izvodi smele manevre na krilima britanskih snaga i prelazi u protivofanzivu. 21 novembra garnizon u Tobruku preduzima napad u pravcu Fort Kapuzo i 32 oklopna brigada uspeva da razbije talijanske snage koje su učestvovala u blokadi Tobruka. Ali Romel na taj deo fronta odmah upućuje jake pt rezerve i zaustavlja britanske tenkove. Nekoliko dana na celom frontu su vođene žestoke borbe u kojima su ten-

³⁸¹) Prema pisanju Fulera („Second World War 1939-45” str. 166) Romel je u ovo vreme raspolagao sa 194 pt topa kalibra 75 mm, 72 topa 88 mm. i 455 artiljeriskih oruđa kalibra 105 mm i više, računajući i oruđa talijanskih divizija koje su zajedno sa Romelovim divizijama nastupale prema Egiptu. Talijanske snage su raspolagale sa svega 154 tenka, male tonaže, od kojih dobar deo nije ni imao top.

³⁸²) 150 „Panzer II”, 55 „Panzer IV”, dok su ostali bili „Panzer I”. Pedeset procenata ovih tenkova imalo je top 37 mm.

³⁸³) 13 korpus pod komandom generala Godvina, sastava: 4 indiska divizija, novozelandska divizija, 1 oklopna brigada i šest artiljeriskih pukova RVK; 30 korpus generala Nori sastava: 7 oklopna divizija, južnoafrička divizija, 201 gardiska brigadna grupa, 4 oklopna brigada i oko 10 artiljeriskih pukova RVK (podaci o jačini artiljerije RVK kod ovog korpusa su približno tačni). Garnizon u Tobruku dobio je takođe izvesna ojačanja u artiljeriji i tenkovima.

³⁸⁴) Stara oruđa su zamenjena novim 87,6 mm M-39 (top-haubice) sa dometom 12.250 m, početnom brzinom 532 m/sek i težinom od 1.800 kg.

kovi i artiljerija igrali važnu ulogu. Poslednjih dana novembra kod Sidi Omara i Madalene vođeni su jaki artiljerijski dvoboji u kojima je učestvovalo po nekoliko stotina oruđa. Britanci su nemačke napade dočekali jakim zaprečnom vatrom, a Romel je frontalno suprotstavljao tenkovima jake pt rezerve preduzimajući istovremeno protivnapad u bok britanskih snaga. No i pored svega ni jedna strana nije postigla neke značajnije rezultate. Poslednjih dana novembra kod Soluma stiže i 2 južnoafrička divizija, čime je odnos snaga bio znatno izmenjen u korist Britanaca.

Borbe početkom decembra karakterišu smeli prodori Romelovih jedinica. U januaru 1942 g. nemačka pt artiljerija ponovo dolazi do jakog izražaja. Romel je 22 januara kod Agadabije obrazovao jedno jako pt uporište u kojem je bilo blizu 90 pt oruđa 75 i 88 mm. Na ovo uporište je napala britanska 1 oklopna divizija. Njene tenkove vezala su za sebe, unakrsnom vatrom, nemačka pt oruđa a istovremeno su nemački tenkovi izveli napad na bokove i pozadinu divizije. Jedna grupa tenkova je upala u rejone vatrenih položaja artiljerije i uništila oko 30 oruđa. Za nekoliko sati krvave borbe 1 oklopna divizija bila je potpuno potučena. Na bojnopolju ostalo je 117 tenkova, 30 artiljerijskih oruđa za podršku, 30 pt i 25 PA oruđa.

Zbog slabog snabdevanja i popune udarna snaga Romelovih trupa slabi iz dana u dan, pa je on u februaru prešao u odbranu.

Nejednaki uslovi u snabdevanju već u proleće 1942 g. doveli su do izmene u odnosu snaga na štetu Nemaca. U maju su Nemci raspolagali sa 320 tenkova i 90 samohotki a Talijani sa 240 tenkova, dok je druga strana imala 900 tenkova. Sem toga, savezničke snage u Africi dobile su jaka artiljerijska ojačanja, tako da su u artiljeriji bili nadmoćniji od Nemaca za 5—8 puta. Ali su Nemci i dalje ostali jači u pt artiljeriji (Romel je, pored ostalih raspolagao sa oko 70 topova 88 mm dvojne namene).

U maju Nemci preduzimaju neuspelu ofanzivu čiji je cilj bio Suec i Srednji Istok.

Polovinom juna između Gazele i Akrome dolazi do težih borbi između dve britanske divizije i 1 francuske brigade s jedne, i 15 i 21 Romelove oklopne divizije s druge strane. Britansko-francuske snage podržavalo je oko 300 artiljeriskih oruđa. Borba je vođena na većem prostranstvu, a obe strane manevrišući oklopnim jedinicama formiranim u napadne kolone, nastojale su da napadaju. Artiljerija je bila podeljena između napadnih kolona. Najviše je dolazila do izražaja pt artiljerija. Britanci su imali velike gubitke u artiljeriji, jer su Nemci pravili smele iznenadne prodore u rejone vatrenih položaja njihove artiljerije i od zaplenjenih oruđa formirali svoje artiljeriske jedinice.

U junu snage garnizona iz Tobruka ponovo prelaze u ofanzivu sa ciljem da se napadne glavna Romelova grupacija s leđa i tako razvuku nemačke snage i uspori ofanziva prema Egiptu. Ovo je prinudilo Romela da privremeno obustavi napade prema istoku i da baci jake snage na Tobruk gde se nalazila 2 južnoafrička divizija (ojačana sa četiri artiljeriska puka), nekoliko tenkovskih pukova (koji su sačinjavali 32 oklopnu grupu), par samostalnih bataljona i 6—8 artiljeriskih pukova. 20 juna Romelove snage bile su pred Tobrukom. Komandant Tobruka, u nameri da zadrži inicijativu, prelazi u napad sa nekoliko tenkovskih pukova pre nego što su nemačke snage stigle da se razvijaju, usled čega dolazi do žestoke susretne borbe. U cilju zaustavljanja tenkova Romel organizuje između Tobruka i Bir Hačkejma, u dubini svog rasporeda, jako pt uporište u koje uključuje oko 120 pt oruđa, među kojima oko 70 topova 88 mm. Oruđa su bila dobro maskirana i u međusobnoj vatrenoj vezi. Uporište je s fronta prikriveno tenkovskim jedinicama. Stupivši u borbu protiv tenkova, nemački su se tenkovi izvlačili na bokove uporišta navlačeći tako Britance na uporište na koje su oni naleteli i izgubili oko 200 tenkova. To je bila najveća pobeda nemačke pt artiljerije u pustinjskom ratu. Dok su se britanski tenkovi borili protiv nemačke pt artiljerije, Romel vrši manevar tenkovskim snagama, zalazi Britancima za leđa i prodire neposredno prema gradu. Britanci su bili

zbunjeni i ošamućeni. Njihovu mnogobrojnu artiljeriju tenkovi su uništili na samim vatrenim položajima. Posle višečasovne teške borbe oni su kapitulirali a Tobruk se predao bez borbe. Nemci su tom prilikom zarobili 45.000 vojnika i zaplenili 400 artiljeriskih oruđa i oko 1.000 borbenih mašina.

Posle poraza kod Tobruka razbijene i demoralisane britanske snage povlačile su se prema delti Nila, pružajući vrlo slab otpor. 5 jula nemački tenkovi su bili svega oko 100 km od Aleksandrije. Međutim, na liniji Tel El Ejsa — Kajet El Himejmata, Nemci su zaustavljeni organizovanom odbranom. Ovu su liniju branile sveže trupe dovedene iz rezerve, sa jakim pt sredstvima — američkim samohotkama 75 mm. U prvim sukobima sa ovim samohotkama nemački tenkovi su, pretrpevši veliki gubitke, zaustavljeni. Udarina snaga Romelovih trupa bila je jako oslabila³⁸⁵). Naročito se osećala nestašica u municiji. Po izbijanju na pomenutu liniju Romelov komandant artiljerije izvestio ga je da baterije imaju samo još po nekoliko granata. Tako je, naprimer, za odbijanje protivnapada jednog tenkovskog puka, koji je dejstvovao u bok nemačke 21 divizije, Romel mogao da suprotstavi samo nekoliko zaplenjenih baterija, koje su još imale municije. Britanci su, međutim, ovaj protivnapad podržali vrlo jakim artiljeriskom vatrom i pratećom artiljerijom, koja se sastojala od samohotki 75 mm i samohodnih haubica 105 mm američkog porekla.

Procenivši situaciju Romel je zaključio da se sa ovakvim snagama ne može više napredovati, pa zato na dostignutoj liniji prelazi u odbranu.

Ovim se završila druga faza rata u Severnoj Africi.

³⁸⁵) U dugotrajnim borbama, skoro bez ikakve popune, nemačke divizije su trpele velike gubitke. Po izbijanju na pomenuti liniju nemačke oklopne divizije (21 i 15) raspolagale su sa: 50 tenkova i 30 pt oruđa. Artiljeriski pukovi su imali po 7 baterija. 90 laka divizija imala je u pukovima po 1.500 ljudi. Divizijska artiljerija se sastojala od samo dve baterije i jednog puka pt artiljerije (oko 30 oruđa). Romelova područna artiljerija imala je 11 baterija 150 mm i 4 lake baterije 105 mm. Korpusni pt puk brojao je 26 oruđa 88 mm. Ako se uporedi sa formacijskim potrebama (nemački Afrički korpus po formaciji trebalo je da ima 371 tenk i 246 pt oruđa, a 90 laka divizija 220 pt oruđa) koje nikad nisu bile 100% zadovoljene, ovi gubici su bili ogromni.

*

Događaji na afričkom vojištu od marta 1941, do polovine jula 1942 g. karakterišu se borbom za inicijativu, te je rat dobio izrazito manevarski karakter.

Ova faza se znatno razlikuje od prve u pogledu uloge artiljerije. U prvoj fazi bojnim poljem su gospodarili britanski tenkovi. U ovoj fazi odnos u tenkovima se menja. Britanci u početku zadržavaju brojnu nadmoćnost, ali zadržavaju u kvalitetu. Kasnije dobijanjem američkih tenkova sa topom 76 mm i povećanjem broja svojih „Matildi” poboljšavaju i kvalitet. No Nemci imaju neuporedivo kvalitetnija i brojnija pt oruđa, čime nadoknađuju brojnu pa i kvalitetnu inferiornost u tenkovima.

Obe strane posvećuju veliku pažnju organizaciji PTO. Nemci bacaju težište na pt artiljeriju i oruđa 88 mm kombinovane namene, a Britanci skoro podjednako angažuju u PTO tenkove i običnu artiljeriju (neposredna i zaprečna vatra) s tim što sve više angažuju samohotke kao treću komponentu PTO, tako da bi se moglo reći da je težište bilo na tenkovima i samohodnoj artiljeriji.

Rommel je majstorski koristio pt artiljeriju, naročito u sadejstvu sa tenkovima. On na pravcu glavnog udara protivničkih oklopnih snaga sasuđuje što više pt artiljerije, a istovremeno oklopnim snagama vrši manevar i napada napadačeve snage u bokove i pozadinu.

Britanci su bili manje elastični. Pored brojne i tehničke nadmoćnosti, urednijeg snabdevanja i nadmoćnosti u vazduhu oni ipak trpe neuspeh. Oni su predviđali aktivnu PTO koja se zasniva na protivnapadima jakim tenkovskim snagama. Protivtenkovska oruđa, uglavnom 57 mm i manja, koja su raspoređivana u bataljonskim rejonima odbrane i sačinjavala jedinstven sistem vatre sa pešadiskim naoružanjem, imala su zadatak da privremeno zadrže tenkove, dok ne stignu svoji tenkovi iz rezerve da bi primili težište PTO na sebe. Ali se ova koncepcija u praksi nije pokazala kao dobra, jer pešadija obično nije mogla da izdrži do intervencije tenkova.

Artiljerija za podršku ne igra neku značajnu ulogu ni kod jednog od protivnika. Ona se samo povremeno ma-

sovnije angažuje, obično u borbama za gradove. Britanci je nešto šire koriste, naročito za ostvarenje zaprečne vatre u cilju ometanja i zaustavljanja juriša neprijateljske pešadije i tenkova.

Može se reći da su u ovoj fazi najveću ulogu odigrali nemački topovi 75 i 88 mm, ali su i rezultati samohodne artiljerije bili znatni.

Bitka kod El Alamejna, povlačenje osovinskih snaga i konačni poraz

U toku jula i avgusta Romel je utvrdio dostignutu liniju i izvršio popunu. Divizije su popunjene tenkovima oko 75% od formacijskog broja (sada su oklopne divizije raspolagale sa po 229 tenkova), a nešto više u artiljeriji. Kao pojačanje Romel je dobio 164 pešadisku diviziju i jednu padobransku brigadu a Talijani jednu padobransku diviziju.³⁸⁶⁾

Britanci takođe vrše pregrupisanje i popunu svojih trupa. Oni sada imaju oko 8 divizija i nekoliko samostalnih brigada sa ukupno 70 pešadiskih bataljona i blizu 900 tenkova, među kojima brigadu „Šermana” sa topom 75 mm (Lidl Hart u „Romelovim zapisima” tvrdi da je bilo 480 tenkova i 230 oklopnih automobila, 550 topova, 850 pt topova među kojima veliki broj samohotki 75 mm M-10). Za komandanta celokupnih snaga koje se objedinjuju u 8 britansku armiju, postavljen je general Montgomeri. Divizije prve linije ojačane su pt sredstvima pomoću kojih je organizovana PTO na prednjem kraju, ispred koga je planirana zaprečna vatra. Divizije i korpusi su formirali pt rezerve od samohodne artiljerije. Desni bok britanskih snaga naslanjao se na more, a levi je bio obezbeđen samostalnim oklopnim brigadama. Ispred prednjeg kraja nalazila su se minska polja.

³⁸⁶⁾ Podaci o jačini obojstranih snaga kod El Alamejna vrlo su različiti. Prema Fulleru nemačko-talijanske snage su brojale 96.000 ljudi i 4-500 tenkova, a britanske 150.000 ljudi i 114 tenkova. Izneti podaci o jačini nemačkih snaga su iz „Romelovih zapisa”.

Nemci su u julu izveli niz diverzija tenkovskim jedinicama i veći broj pt zaseda³⁸⁷⁾ čime su Britancima naneli znatne gubitke. ³⁸⁸⁾

Posle višednevnog izviđanja i solidnih priprema, noću 30/31 avgusta, Romel prelazi u opšti napad sa ciljem proboja odbrane i izbijanja u deltu Nila. Glavni udar je izveden celokupnim nemačkim snagama (bez 164 pd) i 20 talijanskim mehanizovanim korpusom, obuhvatom protivničkog levog krila s juga. Ostalim talijanskim snagama i 164 divizijom vršen je napad na dva pravca sa ciljem vezivanja britanskih snaga.

Nemci su prvog dana napredovali blizu 35 km, ali su u dubini naišli na jaku PTO sastavljenu od artiljerije i tenkova. U toku nekoliko sledećih dana Romel je nastojao da produži ofanzivu ali mu to nije pošlo za rukom. Uskoro je Montgomeri preduzeo jake protivnapade i Romel je morao — pretrpevši velike gubitke — da se povuče na polazne položaje. On je odmah počeo da se utvrđuje užurbano na celom frontu, izvršivši reorganizaciju svog borbenog poretka (sve tenkovske snage povukao je u rezervu).

Montgomeri se takođe pripremao.

Na afričkom vojištu zavladao je zatišje koje je trajalo sve do 20 oktobra. Za ovo vreme 8 britanska armija dobila je nova ojačanja u artiljeriji pa je sada raspolagala sa oko 25 artiljeriskih pukova RVK, a takođe i sa nekoliko pt i PA pukova. Montgomeri je stao na gladište da napade treba podržati jakom artiljeriskom vatrom, pogotovo ako se radi o proboju jačih linija. Artiljerijom

³⁸⁷⁾ U nekim je učestvovao čak i po puk tenkova i dve baterije topova 88 mm.

³⁸⁸⁾ U ovo vreme Nemci široko primenjuju napad iz zaseda, organizovanih od tenkova i pt artiljerije. Tako su, naprimer, 21 i 22 jula u rejonu El Mreira vođene noćne borbe između slabijih nemačkih snaga i 6 novozelandske brigadne grupe. Novozelاندani su noću 21/22 jula odbili nemački napad, a zatim prešli u protivnapad i gonjenje. 22-og oko 3.30 č. Novozelاندani upadaju u zasedu jednog nemačkog puka od 45 tenkova i dve baterije topova 88 mm. Nemci su prvo otvorili vatru iz pt oruda. Novozelاندani su odmah razvili svoju artiljeriju i deo tenkova i primili borbu. Ali nemačka oruda su bila dobro utvrđena a zemljište reperisano i dobro osvetljeno raketama. Kad su Novozelандani otkrili svoj raspored bleskom prilikom gađanja, Nemci prema njihovim glavnim snagama usmeravaju najjaču vatru angažujući i tenkove a zatim vrše juriš tenkovima. Novozelандani su pretrpeli ogromne gubitke. Sva artiljerija im je zaplenjena.

prvenstveno treba neutralisati artiljeriju a bokove obezbeđivati pt artiljerijom. Odmah po dolasku na afričko vojište Montgomeri je marljivo izučavao nemačku taktiku i Romelove principe borbe. On je odmah uočio kakvu snagu pretstavlja nemačka pt artiljerija u kombinaciji sa tenkovskim protivnapadima. Zato nastoji da se protiv tenkova bori pt artiljerijom, a pt uporišta savlađuje pešadijom uz podršku artiljerije i avijacije.

Montgomeri je uočio slabosti koje proizilaze usled razvlačenja tenkova na širem frontu i napada slabijim tenkovskim snagama bez dovoljne vatrene podrške i slabo obezbeđenim bokovima. On smatra da treba izbegavati tenkovske dvoboje bez obzira na brojnu nadmoćnost u tenkovima i bolji tenkovski materijal. Prilikom razrade plana za ofanzivu kod El Alamejna on sasređuje najveću pažnju na traženje slabih mesta u nemačkoj odbrani, gde bi se mogao lako izvršiti proboj i brzo uvele jake oklopne snage, s tim da se izmanevrišu minska polja i pt artiljerija i obezbedi brzo nadiranje u dubinu nemačkog rasporeda. Takođe nastoji da dobrim maskiranjem dovede Romela u zabludu o pravcu glavnog udara i tako razvuče njegove tenkovske snage i pt artiljeriju.

Od kraja jula pa do polovine oktobra Nemci su se vrlo intenzivno utvrđivali. Prednji kraj odbrane prolazio je linijom: Karet El Himejmat (zapadnije), Deir El Munasib, Tel El Ejza i izbijao na more na oko 16 km zapadno od El Elamejna. Desno krilo Romelovih snaga oslanjalo se na depresiju Katara, koja je bila teško prolazna, a levo na Sredozemno More. Znači oba krila su bila dobro obebeđena tako da je obilazak ili obuhvat bio nemoguć. Odbrana osovinskih snaga bila je duboko ešelonirana i sastojala se iz tri odbranbena pojasa sa nizom dobro utvrđenih visova, organizovanih za kružnu odbranu, velikim brojem bunkera, jakim pt uporištima i dubokim minskim poljima. Odbrana je bila posednuta grupno, ali su svi međuprostori zatvoreni minskim poljima čija se dubina kretala i do pet kilometara. Minska polja šticeana su vatrom artiljerije sa zaklonjenih vatrelih položaja i pt artiljerijom. U prvoj liniji na prvom odbranbenom pojasu Romel

je imao pet talijanskih divizija („Pavija“, „Folgore“, „Redija“, „Bolonja“, „Trento“), jedan puk bersaljera, svoju 164 diviziju i dva puka padobranaca. Prosečno je na diviziju prvog ešelona dolazilo po 10—12 km fronta. Na drugom pojasu Romel je imao četiri divizije od kojih tri oklopne (15, 21, „Ariete“) i jednu mehanizovanu („Litorio“). Ove divizije u svojstvu operativnih rezervi bile su raspoređene u dve grupe (21 i „Ariete“ prema desnom, a 15 i „Litorio“ prema levom krilu). U pt rezervi Romel je držao dva pt puka, a takođe je imao i artiljerisku rezervu jačine četiri puka. Prosečna operativna gustina artiljerije, računajući i pt artiljeriju i minobacače, kretala se oko 25 oruđa na kilometar fronta, a na važnijim otsecima, gde je bila angažovana artiljerija pojedinih talijanskih korpusa, gustina je dostizala 30 oruđa. Romel je planirao pokret područnom artiljerijom prema oba krila gde mu je odbrana bila najosetljivija. U rejonu Gazala i El Daba, Romel je imao u rezervi još dve divizije. Ovo su ustvari bile njegove strategiske rezerve.

Britanska 8 armija sastojala se iz tri korpusa (13, 30 i 10). Svoje glavne snage grupisala je na desnom krilu u primorskoj zoni zapadno od El Alamejna. Kroz ovu zonu je prolazila železnička pruga i put prvog reda, koja je vezivala El Alamejn sa Tobrukom. Montgomeri je odlučio da na ovom otseku nanese glavni udar. Na levom krilu je takođe predvideo izvršenje proboja, ali je napad na ovom pravcu preventivno bio sračunat na vezivanje i razvlačenje neprijateljskih operativnih rezervi i olakšanje dejstva snagama na glavnom pravcu. Na desnom krilu, od mora pa južnije od grebena Ruvejsat, na frontu od oko 35 km, napadao je 30 korpus (9, 51, 2, 1, 4 divizija). Proboj je vršen na frontu od 9 km a na ostalom delu fronta aktivnim dejstvom vezivane su osovinske snage. Levo od ovog korpusa dejstvovao je 13 korpus (dve divizije, jedna brigada i jedan specijalni odred). Korpus je vršio proboj na krajnjem levom krilu na uzanom frontu.

10 korpus predstavljao je armiski drugi ešelon, ustvari armisku pokretnu grupu, i nalazio se sa dve divizije na desnom krilu pozadi otseka proboja (1 i 10 oklopna divizi-

ja). 7 oklopna divizija imala je samostalan zadatak, tj. ona je bila predviđena da dejstvuje kao pokretna grupa 13 korpusa (ali samo po odobrenju komandanta armije).

Najveći problem za Britance u procesu planiranja ove operacije bilo je očuvanje tajnosti priprema i dovođenje u zabludu Romela o mestu proboja. Montgomeri je bio svestan da je odbrana osovinskih snaga jaka i da je proboj moguć samo posle solidne vatrene pripreme, gde težište treba baciti na artiljeriju, pošto je ova u stanju da pruži neposredniju, a time i efikasniju podršku pešadiji i tenkovima. Otuda je i doneta odluka da se na ostek proboja grupiše maksimalan broj oruđa. U početnoj fazi planiranja operacije u sastavu 30 korpusa nalazilo se oko 500 artiljerijskih oruđa, ali su ona bila raspoređena na širem frontu. Artiljerija RVK koja je dodeljena kao ojačanje 8 armiji brojala je ukupno 400 oruđa 86,7 mm i više. Ova artiljerija se nalazila na koncentraciskoj prostori koja je bila udaljena od prednjeg kraja neprijateljske odbrane oko 23 km. Postavilo se pitanje kako izvršiti manevar pokretom na frontu i dubini ovolikom masom artiljerije i razviti je na vatrenim položajima tako da može uspešno dejstvovati na frontu od 9 km. Komunikacija je bilo malo, zemljište je otkriveno, a svako kretanje danju moglo je otkriti neprijatelju nameru.

Britanci su morali detaljno da razrade plan izlaska artiljerije na vatrene položaje, u kome se predviđalo sve u okviru armije do najsitnijih detalja. Ovaj plan bio je strogo usklađen sa opštim planom maskiranja. Njime je bilo predviđeno izvođenje lažnih pokreta i radova, a takođe i dejstva zavaravajućih oruđa i baterija. Štabni oficiri 8 armije učinili su ogromne napore da bi obezbedili tajnost i pravovremenost izvršenja svih zadataka³⁸⁹). Na primer, u rejonu koncentracije artiljerijska oruđa su bila maskirana na razne načine, najčešće kao vozila. Kasnije, kada su izvedena na vatrene položaje maske su i dalje ostale i neprijatelj izviđanjem iz vazduha nije mogao da oseti nikakve promene. Britanci su na nekoliko dana pred

³⁸⁹) Geoffery Barkas: „The Camouflage Story“.

početak ofanzive preduzeli pokret artiljeriskim jedinicama ka svom levom krilu. Na ovom delu fronta izvedena su češća gađanja raznim kalibrima uključujući tu i one koji ranije nisu dejstvovali, čime su obratili veću pažnju Nemcima na ovaj deo fronta.

Uređenje vatrenih položaja za celokupnu armisku područnu artiljeriju 30 korpusa i deo artiljerije 10 korpusa vršeno je po jedinstvenom planu komandanta artiljerije armije. Rejon vatrenih položaja celokupne ove artiljerije bio je tačno obeležen na zemljištu i nosio je šifru „Cannibal”. Središte rejona bilo je udaljeno od prednjeg kraja 4—5 km. Radovi su se odvijali po jedinstvenom planu, i to noću. Danju je kontrolno-zaštitna služba strogo kontrolisala svaki pokret i pravilnost maskiranja.

Korekturna oruđa su izašla u rejone vatrenih položaja na 2—3 noći pre početka napada. Korektura je izvršena samo onim oruđima koja su trebala da gađaju ciljeve manjih dimenzija; za ciljeve većih dimenzija izvršena je korektura neposredno pred početak artiljerijske pripreme. U ovo vreme su vršila korekturu i oruđa koja ranije nisu dejstvovala na ovom delu fronta. Pored diviziskih i korpusnih grupa, na pravcu glavnog udara Montgomeri je formirao svoju područnu grupu od oko 15 pukova. On je takođe imao i jaku PA grupu, a od dela motorizovane i samohodne artiljerije stvorio je svoju pt rezervu.

Glavna masa artiljerije izvedena je u rejone vatrenih položaja 22/23 oktobra. Za jednu noć poselo je vatrene položaje 18 pukova artiljerije RVK, nekoliko pukova 10 korpusa i dobar deo diviziske i korpusne artiljerije 30 korpusa (na otseku proboja od 9 km napadale su 4 divizije, koje su morale da menjaju vatrene položaje skoro svih svojih baterija, dok su na ostalom delu fronta slabije snage vršile vezivanje podržavane malim brojem artiljerije). 23 oktobra na otseku proboja 30 korpusa bilo je oko 1.100 oruđa ne računajući minobacače, što je davalo gustinu od preko 110 oruđa na kilometar fronta. Ovim je bio ostvaren odnos u artiljeriji preko 5:1 u korist napadača. Izlazak artiljerije na vatrene položaje izveden je u strogoj tajnosti. Saobraćaj i marševska disciplina bili su na velikoj

visini. U toku 23 oktobra britanska avijacija je nekoliko časova žestoko bombardovala položaje osovinskih snaga, a naročito artiljeriju.

Montgomeri je predvideo noćni napad. Noć 23/24 oktobra bila je vrlo lepa i tiha. Pun mesec je obasjavao bojište tako da je vidljivost bila odlična. Britanci su planirali kratku (20 minuta) ali snažnu artiljerisku pripremu. Podrška juriša planirana je da se izvede pokretnim baražom³⁹⁰). Oko 21.40 č., pošto su pojedina oruđa izvršila korekturu, oko 1.300 artiljeriskih oruđa i minobacača otvorilo je uragansku vatru na nemačko-talijanske položaje. Prvi vatreni nalet izvršen je po artiljeriji. Britanci su bili otkrili preko 70% neprijateljskih baterija tako da je efekat ovog iznenadnog vatreneog naleta bio veliki. Ostali vatreni naleti izvršeni su po prvom pojasu odbrane i rezervama. Oruđa za neposredno gađanje korišćena su za rušenje između vatreneog naleta.

Vođeni pokretnim baražom pešadija i tenkovi prešli su na juriš. Nemci su odmah pokušali da protivdejtstvuju vatrom svoje artiljerije, ali je armiska grupa 8 armije preduzela vrlo efikasno kontrabatiranje. Divizije koje su napadale na vis Miterija, najjače utvrđen položaj Rome-lovih snaga, upotrebile su veliki broj diviziskih oruđa za praćenje pešadije. Ova oruđa, zajedno sa samohotkama, pružila su vrlo efikasnu podršku pešadiji i tenkovima.

Posle četvoročasovne borbe 30 korpus je probio nemački prvi položaj na užem otseku. Odmah posle toga Montgomeri naređuje da se oklopne divizije 10 korpusa uvedu u borbu s ciljem proširenja postignutog uspeha 51 pešadiske i 2 novozelandske divizije. 1 oklopna divizija uvedena je u brešu koju je napravila 51 divizija severno od grebena Kidnej, širine oko 2,5 km, a 10 oklopna divizija uvedena je južnije — na severnim padinama Miterije — u brešu širine oko 2 km koju je stvorila 2 novozelandska divizija. Ovako brzim angažovanjem drugog armiskog ešelona, tj. armiske pokretne grupe, Montgomeri je želeo

³⁹⁰) Ovo je prviput primenjen ovakav metod podrške u Drugom svet-skom ratu. Britanci su planirali baraž prema Kilmánovim koncepcijama, o čemu je ranije bilo reči. Zato nije upotrebljen termin vatreni val.

da naglo poveća silu udara i izvrši proboj odbranbenih linija pre nego što se neprijatelj sredi i bude sposoban da pruži organizovan otpor. Zato postrojava borbeni poredak korpusa u jednom ešelonu kako bi divizije dobile što uži front napada (oko 2 km na težištu). Na taj način 30 korpus ostao je bez drugog ešelona. Taj nedostatak je trebalo nadoknaditi armiskim ešelonom. Uvođenje u proboj oklopnih divizija podržala je korpusna (30 k) i armiska artiljerija. Odmah posle stupanja u dejstvo, 10 oklopna divizija naišla je u rejonu severne padine visa Miterija na jako pt uporište i zaprečnu artiljerisku vatru pa su njeni tenkovi bili zaustavljeni. 1 oklopna divizija je takođe nastupala sporo, jer je nemačka pt artiljerija pružala žilav otpor, a Nemci su angažovali i svoju artiljerisku i pt rezervu.

Proboj na pomoćnom pravcu, koji je izvodio 13 korpus, delimično je uspeo. Nemci su ovde imali jaka pt sredstva i duboka minska polja. Kada je svanulo, podržan preciznom artiljeriskom vatrom i avijacijom, napad se brže razvijao. U toku 24 oktobra Britanci su probili prvi odbranbeni pojas na frontu od oko 14 km i uklinili se na dubinu od 5—7 km. Za podršku napada pešadije u velikom broju primenili su samohotke kao prateća oruđa. 24 oktobra Nemci su uočili pravce dejstva glavnih britanskih snaga, te su te pravce zatvorili jakim pt rezervama, pripremajući istovremeno napad na bokove. 25 oktobra su jakim tenkovskim protivnapadima podržanim artiljerijom znatno usporili britansko napredovanje. Ovoga dana Britanci su napredovali najviše do 2 km a u toku prva dva dana operacije izgubili su preko 100 tenkova. 27 i 28 oktobra Nemci vrše protivnapad 21 i 15 oklopnom divizijom u rejonu grebena Kidnej i britansko napredovanje se zaustavlja. Primoran nastalom situacijom Montgomeri pregrupiše snage i 28 uveče nastavlja napad. Otpor Nemaca je bio jak, pa se sledećih dana napredovalo prosečno 1 km. Proboj se odvijao sporo zato što je vatrena snaga jedinica bila slaba pošto je artiljerija bila razdeljena a sadejstvo između nje, s jedne, i pešadije i tenkova, s druge strane slabo organizovano. Za vreme borbe po dubini artiljerija je

dejtvovala dosta neorganizovano. S obzirom da je skoro svaka divizija napadala na odvojenim pravcima, to je artiljerija po meri nastupanja pešadije grupisana prema njima. Tako je došlo do podeljenosti u komandovanju artiljerijom. Njena vatra je bila razvučena na širem frontu a jedinstvenog plana dejstva artiljerije nije bilo. Armiska artiljerija nije bila u stanju da elastično interveniše na svim pravcima. Sve ovo je učinilo artiljeriju slabo efikasnom u ovoj fazi borbe. Zato Montomeri u toku od 28—31 oktobra privlači jaka artiljeriska sredstva, na otsek od svega 3,5—4 km severno od grebena Kidnej, gde je predvideo da izvrši proboj drugog nemačkog odbranbenog pojasa, te tako stvara gustinu od preko 200 oruđa (a negde i više) na kilometar fronta. Artiljerija je tukla nemačke položaje na ovom otseku čitav jedan dan pre početka napada.

Glavni napad za dovršenje proboja otpočeo je 2 novembra u 1 čas. Juriš pešadije i tenkova i ovaj put podržan je pokretnim baražom. 2 novozelandska divizija, ojačana tenkovima i podržana jakom artiljeriskom vatrom, izvršila je proboj u toku noći. U svanuće se na mestu proboja uvodi 9 oklopna brigada sa zadatkom proširenja uspeha i izbijanja na put koji vodi od El Rahmana na jug, odakle su se pružali povoljni uslovi za uvođenje u proboj pokretne grupe. Čim se razdanilo, 9 oklopna brigada je naletela na jako pt uporište.

U toku 1 novembra Nemci su jedan pt puk (40 pt topova 75 i 88 mm) uputili u rejon Rahman Trak-a da bi se tamo stvorilo jedno pt uporište. Nemci su svoja pt oruđa rasporedili u toku noći i dobro ih maskirali. 9 oklopna brigada imala je u svom sastavu nove „Šermance” sa topom 75 mm. Brigadni izviđački delovi izvestili su blagovremeno komandanta brigade šta se nalazi pred njim. Međutim, komandant brigade, suviše uveren u snagu svojih tenkova, naređuje da se napadne uporište iz pokreta. Posle nekoliko časova borbe preko 75% tenkova ostalo je uništeno ili oštećeno. Kada je Montomeri obavešten šta se desilo sa 9 brigadom on odmah sasređuje po pt uporištu vatru

nekoliko artiljerijskih pukova i posle višečasovne paljbe slama nemački otpor.

Posle 11 dana žestokih bojeva Britanci su prodrli 14—18 km, tj. oko 1,2—1,5 km dnevno u proseku. 3 novembra Montgomeri ubacuje u operativni prostor oklopne divizije (10 korpusa) i nastavlja gonjenje.

Tako se završila najveća po angažovanim snagama i borbenim sredstvima bitka na severoafričkom vojištu.

*

Ova bitka je vođena po principima pozicijskog ratovanja. Napadač je težio da izvrši proboj na nekoliko pravaca i to na uzanim frontovima, s tim da za razvijanje uspeha u bližoj taktičkoj dubini angažuje vrlo jake oklopne snage. Branilac je opet imao vrlo dobro organizovanu odbranu (jaku PTO i jake pokretne rezerve kojima je manevrisao vrlo uspešno). Artiljerija na obema stranama igra važnu ulogu, a naročito protivtenkovska. Sporo napredovanje daleko nadmoćnijih Britanaca bilo je uslovljeno jakim nemačkom PTO. Montgomeri je u ovoj bici izgubio oko 500 tenkova³⁹¹) (preko 70% uništila je pt artiljerija). Nemački pt topovi bili su vrlo efikasni. Oni su sa daljine 1.000—1.500 m uspešno uništavali sve tipove britanskih tenkova.

Britanci su takođe poklanjali pažnju organizaciji PTO. Samohodna pt oruđa 75 mm i divizijska oruđa igrala su značajnu ulogu za vreme protivnapada koji su izvele nemačke divizije 27 oktobra kod brda Kidnej. Ova oruđa su uglavnom omogućila 2 brigadi novozelandske divizije da uspešno odbije nemački protivnapad (uništeno je preko 100 nemačkih tenkova).

U pogledu upotrebe artiljerije Montgomeri primenjuje principe iz Prvog svetskog rata, tj. ostvaruje veliku gustinu i primenjuje pokretni baraž. No, s obzirom da raspolaze jakim oklopnim snagama, on teži postizanju iznenađenja, te skraćuje artiljerijsku pripremu i vrši proboj na više užih oteka. Međutim ovo se pokazalo kao

³⁹¹ Fuller: „Second World War 1939—1945”, str. 238.

slabo za uslove savremenog ratovanja, jer branilac raspolaze vrlo moćnim vatrenim sredstvima, a naročito protivtenkovskim. Ovo je bila osnovna greška Britanaca, usled koje je došlo do vrlo sporog napredovanja i uz velike gubitke.

Završetkom bitke kod El Alamejna napravljena je prekretnica na afričkom vojištu, kako u pogledu ishoda rata tako i u pogledu njegovog vođenja. Dok su se za protekle dve godine izvodila dejstva na većem prostranstvu, gde su obe strane primenjivale široki manevar tražeći slaba mesta kod neprijatelja i izbegavajući pritom da prime otsudnu odbranu, sada je slabiji pribegavao pozicijskoj odbrani, a jači je preduzimao frontalni napad u cilju proboja. Ranije su napadi otpočinjali najčešće bez artiljerijske pripreme a podrška juriša izvođena je formacijskom artiljerijom koja je dejstvovala povremeno i bez nekog naročitog sistema. Jedino je pt artiljerija igrala važnu ulogu i to uglavnom kod Nemaca. Sada je već situacija bila drugačija. Britanci su bili svega oko 90 km zapadno od Aleksandrije. Ostupati nije se imalo gde. Nemcima se takođe nije ostupalo jer je Hitler zahtevao što brži prodor ka naftonosnim poljima.

Montgomeri je počeo napad posle kratke artiljerijske pripreme. Ali iako je izvedena sa velikom gustinom, ona ipak nije ostvarila potrebne uslove za uspešan proboj. Montgomeri uviđa ovaj propust i za proboj drugog odbranbenog pojasa duplira artiljeriju. Artiljerisku pripremu izvodi ceo dan, a podršku planira pokretnim baražom. Vatrene priprema je solidno izvedena, ali zbog dugog trajanja Nemci su otkrili pravac glavnog udara.

*

*

*

Posle poraza kod El Alamejna Nemci su počeli naglo da ostupaju. Veliki gubici i slaba popuna kao i demoralizacija Talijana nisu im dozvoljavali da se ozbiljno suprotstave. Iskrčavanje savezničke 1 armije novembra 1942 u Alžiru još više je pogoršalo i onako tešku situaciju osovinskih trupa u Africi.

Za to vreme Britanci su privlačili nove snage i materijal.

Do sukoba došlo je tek 13 decembra kod El Agejle, na blagovremeno pripremljenoj liniji. Za proboj planirana je moćna artiljeriska i avijacijska priprema, koja je trebalo da traje dva dana. Ali do nje nije ni došlo jer su Nemci osetili da se radi o glavnom napada pa su se blagovremeno povukli.

Sledeći značajniji sukob odigrao se kod Beurata januara 1943 g. Nemci su tu bili organizovali moćno pt uporište, u kome se nalazilo oko 200 pt topova 75 i 88 mm. Pomoću ovog uporišta oni su zaustavili prethodnice i naterali Britance da razviju glavne snage obezbedivši sebi na taj način uspešno povlačenje.

U februaru u Tunisu se iskrcala nemačka 10 oklopna divizija, opremljena „Tigrovima” i samohotkama „Ferdinand” (naoružane topom 88 mm). Romel početkom marta kod Medenina prelazi u protivofanzivu primenjujući svoju staru taktiku obuhvata i obilaska. Sa 10 i 21 oklopnom divizijom, pokušava da preko Matmatskih Visova napadne bok i pozadinu Britanaca. Ali je Montgomeri blagovremeno prozreo njegove namere. Rejon Medenine, koji je bio glavni objekat nemačkog napada, pretvoren je u jako pt uporište (oko 500 dobro utvrđenih pt oruđa³⁹²) tako da ih „Tigrovi” nisu mogli savladati. 5 i 6 marta nemački tenkovi su vršili žestoke napade, ali se njima desilo nešto slično kao Britancima kod Tobruka, naime naleteli su na jaku PTO, pretrpeli gubitke i ostepili³⁹³). Dve Romelove oklopne divizije izgubile su ovom prilikom 52 tenka.

Drugom polovinom marta odigrala se velika bitka u širem rejonu Mareta. Montgomeri pribegava obilaznom manevru sa ciljem okruženja i uništenja glavnih nemačkih snaga, vršeći istovremeno i frontalni pritisak. Za podršku

³⁹²) Britanci ovde prvput masovno koriste svoja nova pt oruđa 76,2 mm (17 funti) sa početnom brzinom od 920 m/sek. Na daljini od 750 m oruđe je uspešno uništavalo nemačke teške tenkove. Ovim oruđima su bili naoružani samostalni pukovi (36 u puku) a kasnije, i pored znatne težine (2.700 kg), uključena su u formacijski sastav divizija, pa čak i pukova.

³⁹³) U ovom rejonu bila je prikupljena i jaka tenkovska rezerva od nekoliko brigada (400 tenkova, među kojima i novi tenkovi „Kromvel” od 28 tona sa topom 75 mm).

napada 50 i 51 pešadiške i 7 oklopne divizije, koje su napadale frontalno, Britanci su privukli jaku artiljeriju, tako da je, naprimer, na pojedinim otsecima napada 50 divizije gustina dostizala i do 500 oruđa na kilometar fronta. Ovako moćnom koncentracijom hteli su da skrenu pažnju Nemcima na ovaj pravac i tako obezbede tajno izvođenje obuhvatnog manevra.

Pre nego što je novozelandski korpus otpočeo obilazni manevar, na pravcu napada 50 divizije, koja je dejstvovala duž morske obale, otpočela je strahovita artiljeriska priprema iz preko 1.000 oruđa, koja je trajala nekoliko časova. Nemački jako utvrđeni položaj na Vadi Zigramu sa velikim brojem pt oruđa bili su smrvljeni artiljeriskom pripremom. Jedinice 50 divizije pošle su na juriš 20 marta u 22.30 časova i u toku noći uspevaju da obrazuju mostobran na suprotnoj obali Vadi Zigrama. Da bi likvidirali britanski mostobran, Nemci privlače rezerve i vrše protivnapade. U toku 21 i 22 marta došlo je do jačih artiljeriskih dvoboja na ovom delu fronta. Nemci uspevaju da bace 50 diviziju nazad, ali Britanci (23 marta) otpočinju sa artiljeriskom pripremom na pravcu 51 divizije i tako privezuju nemačke rezerve i dalje za ovaj deo fronta. Za to vreme Novozelandski uspevaju da izbiju u rejon Džebel Tabaga i zađu Nemcima za leđa. Novozelandski korpus je bio ojačan sa nešto artiljerije i to pretežno samohodnom 105 mm. 26 marta Novozelandski su razbili talijanske snage, upućene da zaštite ovaj pravac, i produžile prema El Hamu. U toku 26 Nemci bacaju na ovaj pravac 15 oklopnu diviziju, a u El Ham sva raspoloživa pt sredstva iz armiske rezerve, pretvorivši na taj način ovo mesto u jako pt uporište. Novozelandski su noću 26/27 marta prošli kroz raspored nemačke 15 divizije. U mrkloj noći britanski tenkovi su se pomešali sa nemačkim i u opštoj larmi i vrevi projurili kroz nemački raspored bez većih borbi. 27 marta tenkovi su izbili u rejon El Hama, gde su pretrpeli gubitke i zaustavili se.

Iako ovim manevrom Britanci nisu presekli oštupnicu Nemcima, ipak je ovima ostao veoma uzan koridor kroz

koji su se morali užurbano povući pretrpevši ogromne gubitke.

Bitka kod Marena je lep primer primene artiljerije za izvođenje operativnog maskiranja.

* * *

U momentu iskrcavanja savezničkih snaga³⁹⁴) u Maroku i Alžiru, Nemci su na ovoj teritoriji imali svega 5.000 ljudi pod komandom generala Arnima, sa nekoliko samostalnih pt i PA divizionu. Usled obilnih kiša savezničke trupe nisu mogle brzo da napreduju preko blatnjavog terena Alžira i jugozapadnog dela Tunisa. Dobrim zaprećavanjem i pt artiljerijom, Nemci su daleko slabijim snagama uspeli da zaustave savezničko nadiranje. Kasnije u Tunis Nemci prebacuju nekoliko pukova pt artiljerije 75 i 88 mm, a u januara 1943 g. stiže i divizija „Herman Gering“ sa tenkovima „Tigar“. Krajem januara general Arnim prelazi u protivofanzivu i uspeva da zauzme važne položaje kod tesnaca Faid koji su branile francuske snage. 14 februara Nemci kroz stvorenu brešu kod Faidskog tesnaca ubacuju tenkovske snage i brzo prodiru u dubini savezničkog rasporeda prema Kaserinu i Tebesi. Komandant savezničke 1 armije uzalud je pokušavao da zaustavi nemačke „Tigrove“. Nemci su za 6 dana napredovali preko 120 km iako su saveznici vršili nekoliko većih protivnapada na nemačke klinove celim oklopnim brigadama. Međutim Nemci su pt artiljerijom štitili ugrožene bokove a tenkovima nastavljali nadiranje. Fon Arnimova ofanziva bila je zaustavljena, tenkovima i artiljerijom, tek 21 februara

³⁹⁴) Amerikanci su tek krajem 1942 bili spremni da upute veće kontingente trupa sa teritorije Amerike. Do tog vremena Amerika je učestvovala u ratu uglavnom materijalom, avijacijom i manjim brojem suvozemnih trupa na Pacifiku protiv Japanaca. U decembru 1941, kada se aktivno angažuju u ratu njihova armija je brojala 1,7 miliona ljudi formiranih u 37 divizija. U formacijskom sastavu ovih divizija, u sastavu samostalnih art. jedinica i u ratnim skladištima, nalazilo se ukupno 9.600 art. oruđa zemaljske artiljerije i 1.100 PA topova. Pored ovoga Amerikanci su raspolagali sa 4.000 tenkova, 78.000 mitraljeza 200.000 kamiona i 500 radara. Sa ovim sredstvima mogao se naoružati još jedan milion ljudi. Sve do bitke kod Perl Harbora Amerikanci su imali van zemlje 182.863 čoveka. Početkom 1942 oni kompletiraju prvi kontingent od pet pešadiskih i dve oklopne divizije za vojišta van Amerike. U invaziji Alžira Amerikanci učestvuju samo sa jednim korpusom.

ispred Thale. Na položajima ispred Thale Britanci su razvili 6 oklopnu diviziju, a Amerikanci svu artiljeriju svoje 9 divizije koja se nalazila u rezervi kod Orana, tako da je ova morala da prevale oko 1.100 km da bi stigla na ove položaje. Amerikanci su se kretali danju i noću ali su uspeli da blagovremeno stignu na uređene položaje. Britanci su formacisku artiljeriju svoje oklopne divizije jednim delom postavili za neposredno gađanje. Takođe je veći broj tenkova ukopan i dobro maskiran. Tako je bilo stvoreno solidno pt uporište podržavano vatrom od preko 70 oruđa za podršku. Na ovim položajima vođene su žestoke borbe puna dva dana, a onda su Nemci otpočeli sa povlačenjem.

Saveznici su imali znatne gubitke u tenkovima i to prvenstveno od topova 88 mm.

U februaru i početkom marta u Severnu Afriku stigle su nove američke trupe koje su bile predviđene za invaziju Sicilije. Sada su Amerikanci imali u Tunisu i Alžiru blizu 100.000 ljudi, veliki broj tenkova i artiljerije. U drugoj polovini marta između El Getara i Gabesa dolazi do jačih sukoba između američke 1 oklopne divizije i delova jedne nemačke divizije u čijem su sastavu bili „Tigrovi” i „Panteri”. Amerikanci su ih sačekali maskiranom samohodnom artiljerijom 75 mm i tenkovima. U kratkoj ali snažnoj borbi Nemci su izgubili 32 tenka, posle čega su oступili.

U ovo vreme sve savezničke snage preduzimaju opštu ofanzivu u cilju čišćenja Južnog Tunisa i potiskivanja osovinskih snaga ka obali Sredozemnog Mora.

U aprilu američki 2 korpus vodi višednevne žestoke borbe oko kote 609 i 490 i visa Džebel El Har (u rejonu Sidi Isira). 28 aprila Džebel El Har napadala je 34 divizija. Komandant 2 korpusa, Bredli, izdao je naređenje svom komandantu artiljerije, brigadnom generalu Hartu, da sva korpusna oruđa orijentiše na ovaj vis. Hart je planirao artiljerisku pripremu za 16 časova i u njoj je trebalo da uzme učešća oko 200 haubica 105 mm i većih kalibara. No do toga nije došlo pošto su Nemci oступili. Hart je tada vatru svoje artiljerije sasredio na kotu 609. Amerikanci su za dejstvo po ovoj koti angažovali i nekoliko

baterija dalekometnih topova 155 mm „Long Tom”. Kota je bila utvrđena a branio ju je bataljon divizije „Herman Gering” koji je imao dobre zaklone na zadnjem nagibu i u koje su se Nemci sklanjali za vreme američke artiljerijske pripreme. Braniooci ove kote predali su se tek kad su bili okruženi i kad im je nestalo hrane i municije.

6 maja celokupne savezničke snage usmerile su svoja dejstva na osovinske snage koje su sada držale još samo širi rejon grada Tunisa, angažujući blizu 3.000 artiljerijskih oruđa, a takođe su izvršili nekoliko hiljada aviopoleta. 1 armija prilikom napada na Medžes El Bab raspolagala je sa preko 500 oruđa 87,6 mm, i većih što je predstavljalo za ove prilike veliku koncentraciju pri napadu na jedan objekat relativno malih razmera. Vatra artiljerije bila je toliko jaka da Nemci nisu bili u stanju da je izdrže, te su počeli povlačenje pre nego što su tenkovi i pešadija krenuli u napad. Poslednji udarac po osovinskim snagama zadan je vatrom artiljerije i avijacije. 12 maja rat na severoafričkom vojištu je definitivno završen.

Zaključak

Poslednja faza rata na severoafričkom vojištu, u kojoj se osovinske snage nalaze u strategiskoj defanzivi, odlikuje se masovnom upotrebom pt artiljerije od strane Nemaca, pomoću koje oni uglavnom i uspevaju da spreče brze prodore savezničkih oklopnih snaga. Visok kvalitet pt oruđa i dobra uvežbanost posluge omogućavali su Nemcima da sa daleko slabijim snagama uspešno odbijaju savezničke napade. Pojedine pt baterije uspevale su da zadrže cele savezničke oklopne brigade a pt uporišta nisu se mogla savladati tenkovima, već vatrom artiljerije i avijacije.

Nemci su vrlo racionalno koristili svoja borbena sredstva, u prvom redu tenkove. Protivtenkovskim rezervama oni uspevaju da zaustave savezničke napade i obezbede ugrožene bokove, a uspešnim manevrom tenkovskim snagama preduzimaju protivnapade.

U ovoj fazi rata Saveznici su se ubedili da njihova tenkovska tehnika daleko zaostaje iza nemačke a takođe su uvideli da ne raspolažu pouzdanim pt sredstvima koja bi se mogla suprotstaviti nemačkim teškim tenkovima. Bazuka M—9 60 mm, koju Amerikanci počinju šire da primenjuju, pokazala se takođe nemoćnom.

Saveznička artiljerija za podršku igra takođe značajnu ulogu naročito kod proboja pojedinih utvrđenih linija i savlađivanja pt uporišta. Na pojedinim linijama Nemci su vodili otsudnu odbranu poziciskog tipa, što je prinudilo Saveznike da ostvaruju veliku gustinu artiljerije, koja prelazi 100 oruđa na kilometar fronta. U ovom periodu rata produžavaju se artiljeriske pripreme, tako da u južnom Tunisu one traju i više dana.

Pobeda nad nemačkim snagama postignuta je uglavnom brojnom nadmoćnošću i bolje organizovanim snabdevanjem. Dotur municije predstavljao je na afričkom vojištu poseban problem. Saveznici su strogo vodili računa o utrošku municije. Za svaku bitku morao je biti detaljno proračunat utrošak municije.

Od novih tipova artiljeriskih oruđa najznačajnija je pojava, na ovom vojištu, dalekometnog topa 155 mm, samohodne haubice 105 mm M—7, kao i pt samohotke 75 mm M—10 (američka oruđa).

Nemci na ovom bojištu prviput koriste svoje „ručne pt bacače” 88 mm³⁹⁵).

³⁹⁵) Zrno težine 3,4 kg, na čijem se vrhu nalazi 630 grama eksplozivnog punjenja-heksogena. Zrno je reaktivno. Na zadnjem delu ima stabilizatore sa 130 grama pogonskog punjenja. Oruđe je lako. Imalo je samo lansirnu cev i malo postolje. Domet je bio 100—120 m. Na toj daljini je probijalo oklop debljine do 150 mm.

XII ULOGA ARTILJERIJE U TALIJANSKOJ KAMPANJI

Pripreme za invaziju Sicilije otpočele su posle završetka Afričke kampanje. U cilju očuvanja tajnosti priprema i izvođenja operacija, Saveznici su preimenovali 18 grupu armija u 15 grupu armija, a takođe su 8 britanskoj i 7 američkoj armiji privremeno promenili nazive.

Amerikanci su prebacili u Tunis vrlo jaka artiljeriska sredstva i velike količine municije. Sve svoje divizije popunili su artiljerijom po formaciji a artiljeriske štabove ljudstvom i sredstvima. Štab artiljerije divizije imao je na čelu komandanta čina brigadnog generala. Komandant artiljerije imao je pod svojom neposrednom komandom tri divizionu haubica 105 mm (domet 10.675 m, težina u borbenom položaju 1.915 kg, početna brzina 470 m/sek) i komandnu bateriju. Svaki divizion imao je tri baterije od po 4 oruđa, komandnu bateriju i pomoćnu (service) bateriju (transport, snabdevanje i opremu). Oklopne divizije imale su tri divizionu haubica 105 mm (trebalo je da budu samohodne ali to još nije bilo sprovedeno).

Pod neposrednom komandom komandanta artiljerije odnosno komandanta pešadijske ili oklopne divizije nije bila pt i PA artiljerija.

U pešadiskim pukovima Amerikanci su imali bateriju od 6 oruđa haubica 105 mm M—3 (domet 6.600 m, težina u borbenom položaju 1.130 kg, početna brzina 310 m/sek). Puk je imao 18 pt oruđa 57 mm M—1 (početna brzina $V_0=823$ m/sek, težina 1.200 kg) i to u svakom bataljonu.

po 3, i 9 u pukovskoj pt četi. U pešadiskim četama nalazile su se bazuke 60 mm.

Oklopna divizija imala je, pored tri tenkovska (231 tenk), još i tri motorizovana bataljona. Svaki bataljon motorizovane pešadije imao je po 3 pt oruđa 57 mm i jedno 75 mm podešeno za automobilski i brdski transport. Pod neposrednom komandom komandanta artiljerije divizije nalazila se još četa od 12 pt oruđa 57 mm i baterija topova 75 mm (6 oruđa) namenjena za ojačanje bataljona. Oba tipa divizija imala su izviđački „konjički” divizion koji je u svom sastavu imao pored ostalog tri pt oruđa 57 mm. 82 vazdušnodesantna divizija, koja je uzela učešće u operacijama na Siciliji, imala je tri divizona 75 mm od po 3 baterije (4 oruđa) i PA divizion 40 mm.

Pešadiske i oklopne divizije mogle su biti ojačane pt i PA artiljerijom.

Amerikanci su imali u Africi veći broj mešovitih pt bataljona koji su raspolagali: samohotkama 75 mm M—10, motorizovanom pt artiljerijom 57 mm i manjim brojem poluguseničara 75 mm. Mešoviti bataljoni najčešće su imali tri čete od po 12 oruđa ili samohotki i to 2 čete pt oruđa 57 mm i jednu samohotki. Pored ovih bataljona imali su čiste samohodne pt bataljone³⁹⁶). PA artiljerija je formirana u samostalne divizione. Divizioni lake PA artiljerije bili su mešovitog sastava (pored lakih PA topova imali su i višecevne PA mitraljeze). U sastav pešadiskog bataljona ulazila je i minobacačka četa 81 mm od 6 oruđa.

Američki korpusi imali su artiljeriske štabove na čelu sa generalom. Komandant artiljerije korpusa imao je po formaciji samo artiljeriski izviđački divizion, a za svaku operaciju ojačavan je potrebnim brojem divizona. U maju 1943 g. Amerikanci su raspolagali u Tunisu većim brojem artiljeriskih divizona RVK među kojima je bilo nekoliko topovskih 155 mm, sa dometom 23.514 („Long Tom”) i haubičkih 203 mm, sa dometom 16.926 m.

³⁹⁶) I jedne i druge Amerikanci su zvali pt bataljonima (Tank destroyer battalion).

Iskrcavanje na Siciliju

Početak juna 1943 g. na Siciliji se nalazilo 6 talijanskih tvrđavskih divizija, slabo popunjenih i naoružanih, i vrlo niskog morala. Broj obalskih baterija bio je mali, a njihova oruđa zastarela. Pored talijanskih snaga bile su još i dve nemačke, nepopunjene divizije: „Herman Gering” i „Sicilija” (kasnije 15 motorizovana) sa ukupno 85 tenkova. Obala Sicilije duga je 750 km što znači da je na svaku osovinsku diviziju dolazilo prosečno po 90 km. S obzirom da su nemačke divizije bile u rezervi, izlazi da je svaka talijanska divizija branila obalu na frontu od 120 km.

Za invaziju Sicilije Saveznici su odredili 8 britansku i 7 američku armiju. Plan je bio da se 8 armija iskrcava na istočnoj obali Sicilije, između Sirakuze i Pokala, a 7 armija između rta Skaramije i luke Likata. Odmah posle obrazovanja mostobrana obe armije imale su da nastave napredovanje konvergentnim pravcima u cilju njihovog spajanja i otsecanja jugoistočnog dela ostrva, a zatim da produže napredovanje prema Mesini. Amerikanci su imali ogromne količine materijala a brodskog prostora nije bilo u dovoljnoj meri za sve naoružanje. General Paton, komandant 7 armije odlučio se za artiljeriju pa je prebacio skoro 600 artiljeriskih oruđa sa prve četiri divizije. Invazija je otpočela u prvim časovima 10 juna, kombinovana udarom sa mora i iz vazduha. Početni saveznički udar bio je iznenađan i snažan. Za svega nekoliko časova slabe talijanske snage su likvidirane. Obe savezničke armije do podne 10 juna uspele su da obrazuju mostobrane i da čvrsto stanu na tle Sicilije. U toku iskrcavanja Amerikanci su masovno angažovali brodsku artiljeriju čija je vatra bila vrlo efikasna. Oni ovom prilikom široko koriste radare za korekturu vatre brodske artiljerije i otkrivanje ciljeva. Ovo je istovremeno prvi slučaj u istoriji da se radari angažuju za korekturu prilikom gađanja ciljeva na zemlji.

11 juna divizija „Herman Gering” stiže na front kod Dele i preuzima žestok protivnapad na mostobran američke 1 divizije koja je bila razvučena na dosta širokom frontu i sa vrlo malo pt artiljerije u prvom borbenom eše-

lonu, jer se veći deo njene diviziske artiljerije tek iskrcavao. Nemački tenkovi, među kojima „Tigrovi” i „Panteri”, prosto su pregazili 26 puk ove divizije. No, general Alen, komandant divizije, naredio je da se sva iskrcana vozila odmah upute za izvlačenje artiljerije na vatrene položaje. On takođe zahteva da brodska artiljerija ostvari zaprečnu vatru na severnim prilazima Đeli a svu svoju artiljeriju za podršku i protivavionsku artiljeriju razvija severno od Đele i tako obrazuje kombinovano pt uporište (pt oruđa 57 mm, haubice 105 mm, samohotke 75 mm). Tako se razvila žestoka borba između tenkova i artiljerije koja je trajala nekoliko časova. U toku borbe Amerikanci su ojačali pt uporište korpusnom samohodnom artiljerijom. Protiv 60 nemačkih tenkova dejstvovalo je blizu 150 oruđa raznih kalibara. Nemci su izgubili oko 30 tenkova, posle čega su otstupili. Jedna američka krstarica podržala je vrlo efikasno svojom vatrom 1 diviziju neprekidno zasipajući borbeni poredak nemačkih tenkova.

Tokom čitave kampanje na Siciliji nije dolazilo do borbi većih razmera, te prema tome ni artiljerija, sem brodske, nije došla do naročitog izražaja. Malobrojna i zastarela oruđa talijanske obalske artiljerije nisu dala nikakav otpor Saveznicima.

Iskrcavanje na kopno Italije

Desant na Kalabriju izvršila je 8 britanska (10 i 30 k) i 5 američka armija u čijem je sastavu bio britanski 10 korpus. Formaciski sastav artiljerije u divizijama ostao je uglavnom isti kao što je bio u Africi. Armiska artiljerija (koja je za vreme borbe redovno pridavana korpusima) sastojala se iz nekoliko mešovitih pukova. Korpusi nisu imali svoju formacisku artiljeriju. Naprimer, 30 korpus 8 armije u završnoj fazi borbe za Siciliju imao je u svojstvu korpusne artiljerije puk topova 155 mm,³⁹⁷ puk topova

³⁹⁷) Britanski art. pukovi sastojali su se iz baterija — obično tri. One su u svom sastavu imale po 8 oruđa (lake i srednje) ili 4—6 oruđa (teške). Pojedini pukovi koji se ovde pominju nisu bili popunjeni po formaciji.

114 mm (16 oruđa), puk samohodne artiljerije 105 mm (24 oruđa), puk topova 87 mm (24 oruđa), pt puk 57 mm i 76,2 (48 oruđa), puk PA artiljerije od tri diviziona po 18 oruđa kalibra 40 mm i puk instrumentalnog izviđanja koji je imao bateriju zvukovnog izviđanja, bateriju radara i fotogrametrisku bateriju. Korpusi su ojačani samostalnim samohodnim pt divizionima (75 mm američkog porekla).

Američka 5 armija bila je sastavljena od: američkog 6 korpusa (3, 34, 36 i 45 divizija), britanskog 10 korpusa (7 oklopna, 46 i 56 pešadiska divizija i 23 oklopna brigada) i 82 vazdušnodesantne divizije. 5 armija je pred iskrcavanje kod Salerna raspolagala vrlo jakim artiljerijom. Svaka divizija je ojačana po jednim pt divizionom mešovitog sastava (2 samohodne baterije M-10 75 mm po 12 oruđa i jedna motorizovana baterija 57 mm od 12 oruđa).

Artiljerija 6 korpusa sastojala se od dva divizionu haubica 155 mm, tri divizionu topova 155 mm, tri divizionu haubica 105 mm i jednog instrumentalnog divizionu. Pored artiljerije za podršku, korpusi su raspolagali sa nekoliko divizionu pt i PA artiljerije.

Artiljeriju 5 armije sačinjavala su tri divizionu haubica 203 mm i četiri divizionu topova 155 mm. Armija je takođe imala veći broj pt i PA jedinica.

Invazija Kalabrije otpočela je iskrcavanjem 8 armije kod Ređa 3 septembra 1943, i 5 armije kod Salerna 8 i 9 septembra.

8 armija je obrazovala mostobran kod Ređa snagama 13 korpusa, koji je imao u prvom ešelonu 1 kanadsku i 5 britansku diviziju. 30 korpus je svojom artiljerijom podržavao iskrcavanje kome je prethodila moćna artiljeriska priprema iz 400 oruđa. Na obali Sicilije kod Mesine postavljena je armiska artiljerija 8 i 7 armije, koja je bila u drugom ešelonu 15 grupe armija. Armisku artiljeriju 7 armije sačinjavalo je 40 haubica 203 mm i 80 haubica i topova 155 mm. Sva artiljerija bila je postavljena na vatrene položaje zaključno sa 26 avgustom. Za otkrivanje neprijateljeve artiljerije i utvrđivanja organizacije njegove odbrane korišćeni su radari, baterije zvukovnog izviđanja i aerofotografisanje. 3 septembra pre

svanuća otpočela je artiljeriska priprema, koja je prekrila čitavu dubinu talijanske obalske odbrane i svu artiljeriju. Kada su se prvi ešloni 5 i 1 kanadske divizije u 4.30 iskrcali, Talijani su se skoro bez borbe predali. Nemci su sa jednim artiljeriskim pukom pokušali da ometaju iskrcavanje, ali su ubrzo bili učutkani. Iskrcavanje kod Reda je lep primer smelog grupisanja i masovne upotrebe artiljerije, gde je za podršku prvog ešelona armije angažovana artiljerija drugog ešelona kao i artiljerija armije koja je bila u drugom ešelonu fronta.

Iskrcavanje kod Salerno izvođeno je sa otvorenog mora, te je izvršeno teže a Nemci su i očekivali u ovome rejonu saveznički desant. Na obali su bila postavljena minska polja i žičane prepreke usklađene sa vatrom PA topova 88 mm postavljenih u polukrug, kako bi mogli da dejstvuju unakrsnom vatrom po desantnim brodovima i čamcima. Nemci su raspolagali sa nešto dalekometne artiljerije — topova 132 mm. Ali posle objave primirja od strane Italije (8 septembra), oni su ostali usamljeni te su svoje snage morali da razvuku na širem frontu pa je rejon Salerno branila 16 oklopna divizija (nepopunjena).

Desant kod Salerno je otpočeo noću 8/9 septembra pod zaštitom vatre brodske artiljerije. Prvi desantni talasi relativno su se lako dohvatili obale, ali prodiranje u dubini išlo je vrlo teško, naročito zbog efikasnog dejstva nemačkih oruđa za neposredno gađanje. Jedan broj jurišnih čamaca je uništen direktnim pogocima. Da bi prisilili nemačku artiljeriju da se povuče dublje na kopno, Amerikanci su morali odmah u drugom i trećem talasu da prebace veći broj artiljeriskih oruđa, među kojima i haubice 105 mm. Tako je 151 divizion haubica prebačen vrlo rano (u trećem talasu), sa nešto malo municije, na specijalnim plovcima, koje su amfibije vukle. Nemačka artiljerija i minobacači bili su podvrgnuti bliskoj efikasnoj vatri i prinuđeni na povlačenje.

Iskrcavanje artiljerije u prvim talasima imalo je velikog značaja za učvršćenje mostobrana i odbijanje nemačkih tenkovskih protivnapada. Tako je oko 10 č. prvog dana iskrcavanja, grupa od 13 nemačkih tenkova (M IV)

napala komandno mesto 142 puka (31 divizija). Jedna baterija 151 haubičkog divizionu, koja se našla u neposrednoj blizini komandnog mesta, stupila je u borbu protiv ovih tenkova i uništila pet a ostale prinudila na povlačenje. Nešto kasnije nekoliko mešovitih baterija bilo je postavljeno za odbijanje protivnapada nemačkih tenkova koji su se ustremili na komandno mesto 36 divizije; i ovaj napad je odbijen. U toku prvog dana iskrcavanja artiljerija je uništila 13 nemačkih vatrenih položaja. Stvarajući nepokretnu zaprečnu vatru i koncentracije vatri po nemačkim otpornim tačkama takođe je mnogo doprinela uspešnom učvršćenju mostobrana.

U borbama za širenje mostobrana američki 179 puk 45 divizije vodio je žestoke borbe južno od Persana. Jače nemačke tenkovske snage izvršile su protivnapad prema krilima 179 puka, razbile bočna obezbeđenja i prodrle u pozadinu. Trebalo je samo zauzeti jedan prelaz na reci Kalore i 179 puk bi bio okružen. Na traženje komandanta puka komandant divizije uputio je u koridor, koji je sprečavao spajanje nemačkih snaga, 645 pt divizion koji je bio pridat diviziji kao ojačanje. Divizion je dočekao napad tenkova i naneo im ozbiljne gubitke, da bi uništili oruđa i samohotke iz sastava 645 pt divizionu, Nemci su na ovaj otek privukli nekoliko baterija topova 88 mm. Tako je otpočeo dvoboj. Nemačka pt oruđa, iako su gađala sa većeg otstojanja, bila su vrlo precizna. 645 divizion je za vrlo kratko vreme izgubio 7 oruđa i pretila mu je opasnost da bude uništen. Radi podrške dejstva ovoga divizionu komandant divizije upućuje četu tenkova i bateriju haubica 105 mm iz svoje divizijske artiljerije. Haubička baterija otvorila je vatru po nemačkoj pt artiljeriji sa zaklonjenih vatrenih položaja i tako omogućila tenkovima i pt artiljeriji da u sadejstvu sa pešadijom 179 puka proteraju Nemce i spreče okruženje.

Kada je 5 armija uspela konačno da iskrca glavne snage i potpuno učvrsti mostobran, artiljerija je već imala organizovan vatreni sistem za odbranu mostobrana. Divizijska pt artiljerija zatvarala je najugroženije pravce a korpusna je bila u svojstvu korpusne pt rezerve. Divizijska

artiljerija je planirala nepokretne zaprečne vatre ispred prednjeg kraja, dok su korpusna i armiska artiljerija vršile kontrabatiranje.

Nemci se nikako nisu hteli pomiriti sa činjenicom da su Amerikanci konačno obrazovali mostobran kod Salerna. Zato je njihova 29 oklopna divizija vršila nekoliko jakih protivnapada na levo krilo 6 korpusa, koje je branila 45 divizija. Protivnapadi su najčešće izvođeni ojačanim bataljonima ili pukom, uz podršku 1—2 artiljeriska diviziona. Cilj protivnapada je bio zauzimanje pojedinih taktički važnih tačaka i položaja. Napadu je obično prethodila artiljeriska priprema od 10—15 minuta.

Poslednji i najjači protivnapad koji je izvela 29 divizija bio je 13 septembra na otseku 45 divizije i to protiv njenog 157 puka, koji je branio rejon zapadno od Persana. Plan Nemaca je bio da munjevitim napadom na užem frontu probiju odbranu 157 puka, a zatim prodru u pozadinu 45 divizije i unište artiljeriju, pa potom uvođenjem glavnih snaga divizije nastave dejstvo u dubinu mostobrana i razbiju glavne snage 6 korpusa. U početnom napadu učestvovao je 79 pancers-grenadirski puk. Napadu je prethodila jaka artiljeriska priprema, u kojoj je uzelo učesća nekoliko diviziona. Podržani jakim artiljeriskom vatrom i samohotkama tenkovi su u silovitom naletu razbili snage 157 puka i 2 bataljona 142 puka i prodrli do divizijske artiljerije (dva diviziona — 189 i 158). Komandant artiljerije, čim je osetio da nemački tenkovi prodiru ka vaterenim položajima, pokupio je sve ljudstvo štaba, štabnu bateriju, divizijsku muziku, artiljerce oba diviziona sem nišandžija, pomoćnika nišandžija i punilaca. Ovo ljudstvo sa pešadiskim naoružanjem, bazukama 60 mm i ostalim pt sredstvima poselo je južnu obalu reke Kolore, grupišući se na mestima koja su bila gazna za tenkove. Oba diviziona su skoro dva sata dejstvovala brзом paljbom sa vrlo malim prekidima. Prilikom ostvarenja pojedinih koncentracija vatri, oruđa su izbacivala po 8 zrna u minutu. Suprotna obala reke stalno je držana pod zaprečnom vatom a čitav koridor, od prednjeg kraja pa do reke, bio je podvrgnut vatri artiljerije. Divizioni su za vreme odbi-

Janja ovog protivnapada izbacili 3.650 zrna. Treći divizion 45 divizije je delom dejstvovao protiv glavnih nemačkih snaga, ojačavajući vatru ostalih diviziona, a delom (sa dve baterije) je štutio spoj sa 36 divizijom, gde su takođe napadale jače snage nemačke 16 divizije. 36 divizija je orijentisala na ovo mesto gro svoje artiljerije i toga dana utrošila 4.100 granata. Pošto je pretrpeo osetne gubitke neprijatelj se zaustavio a zatim povukao. Ovoga dana pt artiljerija je takođe odigrala vrlo važnu ulogu. S obzirom da su pešadijski pukovi pretrpeli ogromne gubitke (1 bataljon 142 pu-ka imao je samo 60 boraca), artiljerici su morali sami da se biju protiv tenkova.³⁹⁸⁾

*

Američka 45 divizija imala je širok front, slabo organizovanu odbranu i male rezerve. To je omogućilo nemačkoj diviziji da joj skoro sa istim snagama nanesene vrlo velike gubitke i da je dovede u težak položaj. Da je 29 oklopna divizija imala jača artiljerijska sredstva, kojima bi mogla da neutrališe artiljeriju 45 divizije, Nemci bi možda doveli u pitanje držanje snaga 6 korpusa na mostobranu kod Salerna.

Na mostobranu kod Salerna Saveznici nisu imali neku naročito jaku artiljeriju. Glavnu ulogu je odigrala formacijska artiljerija divizija, koja je vrlo racionalno korišćena i maksimalno naprezana. Amerikanci su raspolagali ogromnim količinama municije i nisu je žalili.

Izneti momenti pokazuju da je artiljerija u periodu učvršćenja mostobrana američkog 6 korpusa odigrala vrlo veliku ulogu. Odlučno prihvatanje borbe sa tenkovima, iz koje je bio izlazak odbiti napad ili izginuti, jedino je pravilno za ovakve situacije. Iz odbrane mostobrana kod Salerna može se izvući zaključak da su oklopne jedinice naj-

³⁹⁸⁾ Amerikanci naročito ističu komandira jednog odeljenja iz 636 pt divizionu upotrebljenog na ovom pravcu u svojstvu korpusne PTR. Ovaj vodnik sa svojim oruđem je uništio 5 tenkova.

Tog istog dana 3 divizion 45 divizije, koji je dejstvovao na spoju sa 36 divizijom, ispalio je 6.667 zrna, čime je sprečen prodor nemačkih tenkova na ovom pravcu.

opasnije sredstvo koje može da ugrozi snage na mostobranu, te je zato potrebno sa prvim ešelonima iskrcati što više artiljerije, u prvom redu protivtenkovske. Artiljerija je lakša i može se brže i u većem broju iskrcati, nego što je to slučaj sa tenkovima, te je otuda njena uloga u odbrani mostobrana još značajnija.

Napredovanje prema reci Volturno

Uvidevši da se iskrcavanje Saveznika ne može sprečiti Nemci su otpočeli sa povlačenjem prema reci Volturno, prikrivajući se jačim zaštitnicama.

Nemački 76 oklopni korpus koji se nalazio prema 8 britanskoj armiji, ugrožen mostobranom kod Salerno, ubrzano se povlačio. Komandant nemačkih snaga u Italiji želeo je da sa 76 i 14 oklopnim korpusom, koji se nalazio prema 5 armiji, konsoliduje odbranu na reci Volturno i tako spreči dalje širenje Saveznika na severozapad.

Povlačeći se prema severu 14 oklopni korpus štitio se snagama 16 oklopne divizije, koja je vodila vrlo vešto zadržavajuću odbranu primenjujući veoma često pt zasede. Nemci su obično u zasedu postavljali 1-2 baterije samohotki, ojačane sa 1-2 tenka. Gro samohotki je raspoređivan u blizini puta sa zadatkom da dejstvuju frontalno duž kolone. Ako je zemljište bilo naročito povoljno, tako da se moglo manevrisati i van puta, nešto samohotki je postavljeno i sa strane radi bočnoga dejstva. Tenkovi su najčešće raspoređivani po dubini i služili su za prihvat i obezbeđenje izvlačenja zaseda, a kasnije, kada se samohotke svrstaju u kolonu, ostajali su u zaštitnici.

Ako bi povlačenje glavnih nemačkih snaga bilo uspo-reno avijacijom, onda je dolazilo do jačih sukoba između američkih prethodnica i nemačkih zaštitnica. Tako se, naprimer, 30 puk kao prethodnica 3 divizije kretao prema Ačernu i drumu br. 7. Nemci su rejon Ačerna bili utvrdili kao pt uporište (topovi 75 mm „Pak” i pešadiski bataljon na dobro organizovanim položajima) podržavano divizionom artiljerije. 30 pešadiski puk dobio je kao ojačanje

divizion haubica 105 mm. Komandant puka pokušao je da zauzme mesto iz pokreta, razvivši samo jedan bataljon i artiljeriski divizion. Ali, bataljon je bio odbačen jakim artiljeriskom vatrom. Amerikanci nisu bili dovoljno energični, te nisu odmah preduzeli napad jačim snagama. Ovo je ukočilo napredovanje cele leve kolone 6 korpusa. Tek posle intervencije komandanta korpusa, 3 divizija preduzima energičan napad angažujući čitav 30 puk ojačan inžinjerijom i podržan celokupnom diviziskom artiljerijom. Napadu na Ačerno prethodila je artiljeriska priprema od 32 minuta i Nemci su ga posle četvoročasovne borbe napustili. Zbog nedovoljne odlučnosti komandanta prethodnice Amerikanci su izgubili kod Ačerna više od 5 dana. Ovaj primer pokazuje da na planinskom zemljištu, gde se operacije izvode u zahvatu komunikacije, pojedina utvrđena mesta na komunikacijama, koja se zbog zemljišnih uslova ne mogu obići, mogu da zakoče napredovanje čitavih divizija i korpusa. Ako se ne želi izgubiti u vremenu, ovakva naseljena mesta treba likvidirati energičnim napadima uz moćnu vatrenu podršku artiljerije i avijacije.

Prve nedelje oktobra 5 i 8 armija izbile su pred isturene položaje nemačke odbranbene linije, koja se protezala od ušća Volturna do ušća Viferna kod Termolija (oko 100 km).

Pred frontom 5 armije branila se 10 armija pod komandom feldmaršala Keserlinga, jačine 4 oklopne divizije (3, 15, „Herman Gering” i 26). 5 armija je imala zadatak da protera neprijatelja iz ravničastog pojasa jugoistočno od Volturna, forsira reku i nabaci 10 armiju na Apenine, severozapadno od Volturna, te tako izravna front i uspostavi čvršći dodir sa 8 armijom.

Sve do izbijanja na reku Volturno 5 armija nije imala većih sukoba pa samim tim ni artiljerija nije dolazila do naročitog izražaja. Amerikanci su nastojali da izvode iznenadne napade bez ili posle kraćih artiljeriskih priprema.

Forsiranje Volturna otpočela je 3 divizija u ponoć 12 oktobra posle detaljnih priprema. Sve do početka napada artiljerija je mogla da deluje samo sa ograničenim bro-

jem oruđa. Tri dana pre forsiranja artiljerija je sa 50% predviđenih oruđa za obezbeđenje forsiranja izvodila artiljerisku pripremu. Neposredna artiljeriska priprema forsiranja izvedena je celokupnom formacijskom artiljerijom 3 divizije i trajala je 1 čas. Takođe je bila angažovana i baterija 105 mm puka koji je bio u drugom ešelonu divizije. Iako je bila noć, kada su prvi talasi počeli da se otiskuju artiljerija je počela da gađa dimnim zrnima. 3 divizija je forsirala reku na otketu gde se branio jedan nemački puk. Nemačka artiljeriska oruđa za neposredno gađanje bila se u toku višednevnih dejstava američke artiljerije dobrim delom uništena, no jedan artiljeriski divizion, koji je dejstvovao sa zaklonjenih vatrenih položaja, nanosio je 3 diviziji znatne gubitke. Nemci su dobro organizovali vatreni sistem artiljerije, tako da im je vatra bila vrlo precizna. Jedinice na suprotnoj obali, zbijene na maloj prostori, trpele su velike gubitke. Komandant 3 divizije pokušao je da učitka nemačku artiljeriju, ali kako nije imao potrebna sredstva za izviđanje i kontrabatiranje, vatra njegove artiljerije nije bila naročito efikasna. Zato komandant divizije prebacuje jednu četu tenkova i pt bateriju i neposrednim gađanjem primorava Nemce na povlačenje.

Britanska 56 divizija, koja je trebalo da izvrši forsiranje kod Kapua (levo od 3 divizije), dočekana je jakom vatrom oruđa za neposredno gađanje sa suprotne obale. Prvi talasi su pretrpeli ogromne gubitke na vodi, te su odustali od forsiranja. Vatra nemačke artiljerije bila je tako jaka na ovom pravcu da se Britanci nisu usuđivali ponovo da otpočnu sa forsiranjem, već su svojom artiljerijom podržavali 3 američku diviziju, obezbeđujući joj levi bok dimnim zavesama.

Desno od 3 divizije forsirala je reku 34 divizija ojačana sa dva divizona artiljerije, tako da je raspolagala ukupno sa oko 80 haubica. Artiljeriska priprema forsiranja trajala je 2 časa. Kada su prvi talasi počeli sa ukrcavanjem, sva artiljerija je prenela vatru ponovo na prvu liniju rovova na suprotnoj obali, tako da je čitav front 168 puka, koji je dejstvovao na pravcu glavnog udara,

bio zaštićen moćnom vatrenom zavesom. Po meri primicanja čamaca suprotnoj obali vatra artiljerije se pomerala u skokovima u dubinu neprijateljske odbrane. Ova divizija je izvršila forsiranje uz minimalne gubitke koji su uglavnom prouzrokovani nailaskom pešadije na minska polja. U daljim borbama za proširenje mostobrana artiljerija 34 divizije igrala je vidnu ulogu. Linija diviziskog mostobrana, odnosno sledeći zadatak divizije, bila je udaljena od reke 4—5 km. Da bi se izbilo na nju trebalo je ovladati visovima između San Đovania i Kajaco. Za ovladavanje ovim položajima angažovan je drugi ešelon 3 divizije. Dejstvo artiljerije u podršci napada na ove položaje bilo je planirano na sledeći način: diviziska artiljerija (2 diviziona), koja je vršila opštu podršku, pripremala je koncentracije vatri po najvažnijim otpornim tačkama; jedan divizion koji je vršio neposrednu podršku puka iz drugog ešelona, i pukovska baterija toga puka, pripremali su podršku napada bataljona na pravcu glavnog udara pokretnim baražom.³⁹⁹) Pre početka napada artiljerija je izvršila pripremu po prednjem kraju neprijateljske odbrane. Kada je pešadija krenula u napad, diviziska artiljerija je prenela vatru na ranije planirane tačke i tukla ih neprekidno sve dok im pešadija nije podišla, a artiljerija za neposrednu podršku ostvarivala je pokretni baraž. Ovako organizovan napad izveden je uspešno i Nemci su ubrzo bili proterani sa položaja kod San Đovanja.

Dalji razvoj događaja severno od reke Voltorno pun je epizoda gde dolaze do izražaja pojedini bataljoni a ređe pukovi. Ustvari, opet je počela borba između prethodnica i zaštitnica. 20 oktobra 133 puk, koji je bio u prethodnici 34 divizije, sukobio se sa jačim nemačkim snagama kod San Anđela. 100 bataljon ovoga puka naleteo je na jaku nemačku artiljerisku i mitraljesku vatru, te je bio prinuđen da zalegne. Komandant 133 puka krenuo ga je ponovo u napad podržavajući ga minobacačima i jednom baterijom ali je ovakva vatrena podrška bila nedovoljna. Zato

³⁹⁹) U Američkoj literaturi ova vatra se naziva pokretnim baražom zato što je liniska. Inače ona više liči na automatske UKV.

komandant puka razvija ceo puk i prelazi u napad bez artiljerijske pripreme. Amerikanci nisu mogli napred. Čitave noći 133 puk nije mogao da se sredi. Sutradan, 21 oktobra, komandant 34 divizije razvija svoju divizisku artiljeriju (2 divizionu) i naređuje 133 puku da ponovo krene u napad. Otsek na kome je puk trebalo da napada bio je širine oko 2 km a zemljište srednje ispresecano. Ispred puka branio se jedan bataljon sa nešto pt topova, 14 tenkova i uz podršku jednog divizionu.

Napadu 133 puka prethodila je artiljeriska priprema od 20 minuta. Dva divizionu su za ovo vreme izbacila oko 1.130 zrna, ali kako je vatreni sistem artiljerije 34 divizije organizovan na brzu ruku vatra je bila neprecizna pa su Amerikanci ponovo pretrpeli velike gubitke ne postigavši nikakav uspeh.

Posle ovoga neuspeha komandant 34 divizije pristupio je sistematskoj pripremi napada. Celokupna artiljerija divizije (36 haubica) puna 4 dana tukla je nemačke položaje. Jedan divizion koji je imao zadatak da uništi ukopane tenkove ispalio je na 6 nemačkih tenkova oko 740 granata, uspevši da uništi jedan tenk a 4 da ošteti. Tek posle ovako jake artiljerijske vatre Nemci su bili prinuđeni da se povuku i Amerikanci su ovladali rejonom Sant Anđelo bez borbe.

*

Saveznici nisu brzo pronašli najpodesniji način borbe protiv Nemaca. Oni nisu nastojali da protiv pt zaseda i uporišta sasrede što jaču vatru.

Saveznici su imali vrlo slabu prethodničku artiljeriju (diviziska prethodnica najviše je imala do jednog divizionu za podršku) a kako je dejstvo avijacije bilo ograničeno usled lošeg vremena, to je boj prethodnica bio vrlo slabo podržan vatrom. Ovako slaba prethodnička artiljerija nije bila u stanju da neutrališe neprijateljska vatrena sredstva i savezničke prethodnice su prelazile u napad na neoštećen vatreni sistem nemačkih zaštitnica. Nedovoljna vatra nije

se mogla nadoknaditi povećanjem žive sile, a naročito ne na planinskom zemljištu, gde je za osvajanje pojedinih kota veću ulogu igrala vatra jedne baterije nego napad čitavog bataljona pešadije, pa i jačih snaga. Komandanti savezničkih divizija često su postepeno uvodili u borbu svoju artiljeriju, čime su mnogo gubili u vremenu, a Nemcima pružali mogućnost da tačno procene situaciju kada je najpogodniji momenat da se otpočne sa povlačenjem. Otuđda je i dolazilo do toga da su se Nemci skoro redovno blagovremeno povlačili uspevajući da evakuišu sav materijal. Da su Saveznici imali jaču prethodničku artiljeriju i da su imali brdsku artiljeriju oni bi brže slomili otpor zaštitnica, čime bi Nemcima bilo onemogućeno organizovano povlačenje, a time bi se i savezničko napredovanje odvijalo brže i sa manje gubitaka.

Borbe na Zimskoj liniji⁴⁰⁰)

Početkom novembra savezničke armije su počele podilaziti Zimskoj liniji.

U prvim borbama na planinskom zemljištu pokazalo se da Saveznici nisu bili pripremljeni za rat na ovakvom zemljištu, pogotovu zimi. Oni nisu imali obučene trupe, ni opremu, a prvenstveno nisu imali brdske artiljerije, niti sredstva za brdski transport. Nemci su se dobro branili dok su Saveznici napadali bez dovoljne vatrene pripreme i podrške. Kiše i magle ometale su rad avijacije a artiljeriju vezivale za puteve. U prvoj polovini novembra Saveznici su vodili borbe protiv isturenih delova ispred Zimske linije koji su se, vodeći zadržavajući odbranu, povlačili prema njoj.

---

⁴⁰⁰) Zimska linija izgrađivana je užurbano nekoliko meseci. Ona je trebalo da zaustavi savezničko nadiranje i ne dozvoli im prodor prema Rimu pre zime. Protezala se od Tirenskog do Jadranskog Mora, na najužem delu Italije, a išla je: rekom Gariljano, preko visokih planinskih masiva jugoistočno od Kasina, pa rekom Sangro do Jadranskog Mora. Sastojala se iz nekoliko dobro utvrđenih položaja sa objektima poljskog tipa. Nemci su svaku čuku organizovali za kružnu odbranu. Doline su bile zatvorene minskim poljima a putevi porušeni.

Saveznici nisu bili u stanju da sve svoje divizije, koje su bile motorizovane, reorganizuju i osposobe za brdsko ratovanje, zbog čega su bili prinuđeni da glavnim snagama dejstvuju u zahvatu dolina, komunikacijama.

Da bi iznenadio i razvukao glavne nemačke snage sa najkraćeg pravca za Rim (Minjano-Kasino-Rim), feldmaršal Aleksander, komandant 15 grupe armija, je odlučio da prilikom proboja Zimske linije, u početnoj fazi, težište prebaci na 8 armiju a tek posle, kada oslabe nemačke snage kod Kasina, preduzme ofanzivu i na ovome pravcu.

8 armija od Ređa pa do Zimske linije uglavnom je vodila borbe protiv nemačkih zaštitnica, prelazeći prosečno po 25 km dnevno (za 17 dana 450 km)⁴⁰¹). Za ovo vreme je u njen sastav još uključen i 5 korpus. Goneći neprijatelja prema reci Sangro 78 divizija uspeła je da na leđima 65 divizije forsira reku Sangro i obrazuje mali mostobran.

Prema opštem planu feldmaršala Aleksandera 8 armija je otpočela sa napadom na Zimsku liniju 28 novembra. Od 24 do 28 novembra, po naređenju Montgomerija, 5 korpus, u čijem se sastavu nalazila privremeno 78 divizija, vršio je proširenje mostobrana. Mostobran je bio dubok oko 1.800 m a širok oko 8 km. Na njemu se nalazila, pored 78 divizije, još i 8 indiska divizija i 4 oklopna brigada (oko 100 tenkova). Na suprotnu obalu je bilo prebačeno nekoliko divizionih samohodne artiljerije, a na polaznoj obali postavljena je sva korpusna i veći deo armijske artiljerije.

Ispred 5 britanskog korpusa branila se iscrpna nemačka 65 i 15 motorizovana divizija. Napad je otpočeo u 21.30, posle kraće ali snažne artiljerijske pripreme. Da ne bi dozvolio neprijatelju sasuđivanje rezervi na mostobran, Montgomeri je istovremeno otpočeo sa jednom divizijom forsiranje levo od mostobrana. U toku noći 5 korpus nije imao naročitog uspeha. Vodile su se žestoke borbe uglavnom oko sela Macagronje, koje su Nemci bili utvrdili kao pt rejon. Ali kako britanska artiljeriska vatra nije bila dovoljno efikasna, nemačka pt oruđa odbila su napad ten-

⁴⁰¹) Montgomeri: „Od El Alamejna do Baltičkog Mora“.

kova. Britanci su bili prinuđeni da selo ponovo podvrgnu dužoj i jakoj artiljeriskoj pripremi, posle čega su tek uspeli da ga zauzmu. U toku 29 i 30 novembra 5 korpus je nastavio sa napredovanjem, šireći uglavnom svoj uspeh na krilima.

30 novembra Nemci bacaju u protivnapad korpusnu rezervu, 26 oklopnu diviziju, i ona se kod Macagronje sukobljava sa 8 indiskom divizijom. Međutim, korpusna i armiska pt rezerva odbija njen napad. Toga dana su se spojile snage 5 korpusa sa mostobranom novozelandske divizije. 4 oklopna brigada podržana korpusnom artiljerijom, koja je izvodila višečasovnu pripremu, prodrla je u Fasadjeziju. Do mraka, 30 novembra, zauzeli su dominirajuće visove na suprotnoj obali reke Sangro i Zimska linija na ovome delu bila je probijena⁴⁰²).

Za glavni napad na Zimsku liniju komandant 5 armije morao je da izvrši solidnu pripremu. 5 armija je izbila na Zimsku liniju na frontu širokom oko 56 km, sa 6 divizija u prvom ešelonu, tako da su divizije nastupale prosečno u zoni širokoj 10 km. Na ovom istom frontu, na planinskom, teško prolaznom i blagovremeno pripremljenom za odbranu zemljištu, branio se nemački 14 oklopni korpus (94 i 305 pešadiska, 15 i 29 oklopna, 44 grenadirska). Sve divizije ovog korpusa nalazile su se u prvoj liniji, tako da je prosečna širina fronta odbrane iznosila 12 km. Nemci su u početku imali slabije operativne rezerve, no kada je 5 armija otpočela ofanzivu, na ovaj pravac je prebačena oklopna divizija „Herman Gering” i 5 planinska.

Nemci su najjače utvrdili osek Kamino—Rotondo, kroz koji je prolazio drum za Kasino i dalje za Rim (najkraći pravac za Rim i najpogodniji za upotrebu tehnike). Uzane doline pogodne za upotrebu tenkova bile su zatvorene jakom pt artiljerijom, čija je gustina na pojedinim manjim otsecima dostizala do 20 oruđa. Nemačka odbrana

⁴⁰²) Iako Britanci ne podvlače naročito ulogu artiljerije u borbama na reci Sangro, ona je ipak povremeno dolazila do jačeg izražaja. Ovde nije bilo dužih artiljeriskih priprema, jer napad nije predstavljao jednu celinu, već se sastojao iz niza manjih napada na pojedina naseljena mesta i visove, za čije zauzimanje su izvođene kraće ili duže pripreme, zavisno od stepena neprijateljskog otpora. Prateća i pt artiljerija igrala je važnu ulogu u odbijanju protivnapada tenkova.

je bila organizovana po grupnom sistemu, ali su svi međuprostori zatvoreni minskim poljima i podvrgnuti mitraljeskoj i vatri pt artiljerije. Na prednjem kraju Nemci su organizovali pt gnezda od ručnih pt oruđa. Divizije su imale jake samohodne pt rezerve. Sva korpusna artiljerija (oko 4 puka haubica 150 mm i topova 114 mm koji su bili samohodni) bila je postavljena za odbranu ovoga pravca. Sa delom samohodne artiljerije iz sastava korpusne grupe Nemci su predviđali manevar i na drugim otsecima. Ispred prednjega kraja planirali su nepokretne zaprečne vatre i koncentracije vatri.

Odmah po izbijanju na ovu liniju Amerikanci su pristupili detaljnom izviđanju. Usled jake ispresecanosti i pokrivenosti zemljišta instrumentalno izviđanje se nije moglo primeniti dok je aerofotografisanje bilo ograničeno, te je izviđanje usmereno na vizuelno osmatranje, izviđanje pomoću izviđačkih grupa, agenture, kao i na podatke koje je davalo stanovništvo i zarobljenici.

Amerikanci su na front 5 armije privukli moćna artiljerijska sredstva i ogromne količine municije. Zemljište je bilo strahovito blatnjavo i teško prolazno, tako da se sa glavnih puteva, kojih je bilo vrlo malo, nije moglo skretati. Kamioni pa i tegači zaglavljivali su se u blato i tu ostajali. Za postavljanje artiljerije na vatrene položaje morale su se angažovati čitave čete vojnika. Municija je sa puteva na vatrene položaje pretežno prenošena na rukama i pomoću odreda od nekoliko stotina mazgi.

Za proboj Zimske linije 5 armiji je bio pridodat 2 korpus, koji je kao sveža i popunjena jedinica napadao na pravcu glavnog udara armije — u zahvatu druma br. 6 na frontu širine 8 km, dok su druga dva korpusa imala frontove napada po 24 km.

Plan komandanta 5 armije bio je da demonstrativnim dejstvima na svome levom i desnom krilu skrene pažnju sa pravca glavnog udara, a zatim 2 korpusom i snagama 10 korpusa, ovlada masivom Kamino—Mađore a u daljem Kasinom.

Do 25 novembra sva artiljerijska sredstva, koja je 5 armija dobila naknadno, stigla su na front armije (oko 20

divizionu, nešto artiljerijske avijacije i ogromna količina municije). Gro artiljerije bio je pridat 2 korpusu, dok je jedan deo zadržan u armiskoj grupi. 6 korpus je bio ranije ojačan artiljerijom, tako da sada nije dobio ništa. 10 korpus je naknadno ojačan sa nekoliko divizionu, tako da je, sa ranijim ojačanjima, raspolagao sa oko 400 oruđa raznog kalibra (u obzir su uzeta samo oruđa divizijske artiljerije i više). Korpusna artiljerija je bila jaka oko 10 divizionu. Prosečna gustina artiljerije na frontu 10 korpusa iznosila je oko 20 oruđa (bez minobacača i pt topova), ali na pravcu glavnog udara ona se pela na oko 100 oruđa na kilometar fronta.

2 korpus je raspolagao sa oko 350 artiljeriskih oruđa od kojih je bilo u korpusnoj artiljeriji oko 12 divizionu. S obzirom da je korpus imao vrlo uzan front, prosečna gustina je iznosila oko 45 oruđa, ne računajući minobacače i pt artiljeriju. Na pravcu glavnog udara gustina je dostizala do 110 oruđa na kilometar fronta.

Komandant 6 korpusa imao je pod neposrednom komandom oko 10 divizionu, a gustina artiljerije bila je nešto veća nego kod 10 korpusa.

Armiska artiljerija 5 armije sastojala se od 6 divizionu (dva 203 mm) sa ukupno 70 oruđa. Bila je orijentisana na pravcu Kamina, na spoju 10 i 2 korpusa.

Korpusna artiljerija je dejstvovala pod komandom štaba artiljerije korpusa. Neke komande artiljerije korpusa improvizovale su štabove grupa za komandovanje korpusnom artiljerijom. Sva korpusna artiljerija je formirana u 2-4 grupe, prema broju divizija u prvom ešelonu i zadacima postavljenim pred artiljeriju. Sastav grupa je bio od 3-4 divizionu. Grupe su dobijale zadatak da ojačavaju dejstvo divizijske artiljerije, dok je jedna (a negde i dve) vršila opštu podršku. Od grupe opšte podrške pešadija nije mogla da traži vatru neposredno, dok od grupe koja vrši ojačanje vatre artiljerije divizije prve linije, koja je takođe pod neposrednom komandom komandanta artiljerije korpusa, komandanti divizija, preko artiljeriskih oficira za vezu, mogli su da traže vatru neposredno. Armiska artiljerija je bila formirana u dve grupe i orijentisana za dejstvo

pred frontom 2 korpusa, a delom i na pravcu glavnog udara 10 korpusa. Ova artiljerija je imala kao osnovni zadatak kontrabatiranje i borbu protiv rezervi. Štab artiljerije armije imao je nešto artiljerijske avijacije a korpusi formacijske instrumentalne divizione, pomoću kojih je organizovana borba protiv minobacača i artiljerije.

Artiljerija divizija u drugom ešelonu korpusa bila je angažovana za podršku divizija prvog ešelona. Ova artiljerija je kod svih korpusa formirala zasebnu grupu, na čijem se čelu nalazio štab artiljerije divizije iz drugog ešelona. Artiljerija drugog ešelona armije formirala je posebnu grupu, koja je dejstvovala pod komandom štaba artiljerije armije.

Organizacija vatrenog sistema artiljerije izvršena je na potpunoj topografskog osnovi, sa detaljnom razradom šema ciljeva, šema vatre, plana artiljerijske pripreme i ostalih dokumenata. Ovde su položeni temelji američke savremene taktike artiljerije.

29 novembra počeli su demonstrativni napadi na levom krilu 10 korpusa, podržani jakom artiljeriskom vatom. 6 korpus je počeo na svom desnom krilu sa demonstriranjem, tj. sa pokretom jedinica, aktivnim izviđanjem i jačim artiljeriskim dejstvima. Aktivna izviđanja kod 6 i 10 korpusa, iako su imala za cilj da zavaraju neprijatelja, izvođena su sa 1-2 ojačana bataljona, posle kraćih ali jakih artiljeriskih priprema u kojima su uzimali učešća 1-2 divizona (izbacivano je 2.000—2.500 zrna). Kada je komandant 2 korpusa izvršio stvarno nasilno izviđanje na pravcu pomoćnog udara kod San Pjetra, posle artiljerijske pripreme u kojoj je utrošeno 2.600 zrna, Nemcima uopšte nije bilo jasno gde Amerikanci misle da nanesu glavni udar. Ovi demonstrativni napadi doveli su komandanta 14 korpusa u nedoumicu i on je prema pravcima gde su Saveznici ispoljavali najjaču aktivnost počeo da prebacuje jače snage, oslabivši tako svoje snage na pravcu glavnog savezničkog udara.

Glavni napad 5 armije za proboj Zimske linije bio je planiran za 17.30 časova 2 decembra. Napadu je prethodila artiljerijska priprema od 1 časa, koja se sastojala iz perioda

rušenja i neutralisanja. Ustvari, Amerikanci su planirali koncentracije vatri po nemačkim otpornim tačkama, artiljeriji i minobacačima utvrđenim objektima itd. ostvarujući ih sa nekoliko vatrenih naleta, koji su se ponavljali u toku 1 časa. Između vatrenih naleta vršena su vatrena osmatranja. Ukupno u artiljerijskoj pripremi učestvovalo je 925 oruđa. Najjača artiljerijska vatra usmerena je na otseku Kamina na koji su napadali 10 i 2 korpus unutrašnjim krilima. Na ovom otseku, širine oko 5 km, dejstvovalo je oko 820 oruđa, tako da je gustina artiljerije na ovom otseku fronta, koji je u početnoj fazi bio pravac glavnog udara 5 armije, iznosila oko 164 oruđa (bez minobacača i pt topova — sa njima 200). Za vreme artiljerijske pripreme samo na frontu 2 korpusa 350 oruđa izbacilo je oko 22.500 zrna, što je iznosilo prosečno na oruđe 65 zrna. Napadu je takođe prethodila i avijaciska priprema, koja je na pravcu glavnog udara 5 armije izvedena sa 612 avio-poleta.

I pored ovako jake artiljerijske i avijaciske vatre Nemci su se žilavo branili. Saveznici ju jedva uspeli da se delimično ukline u nemačke položaje na Kaminu a dalje njihovo napredovanje na pravcu glavnog udara moglo se meriti stotinama metara. Na ostalim otsecima fronta napredovanje je takođe bilo slabo. Do 18 časova 4 decembra probijen je samo glavni položaj Zimske linije i to na pojedinim pravcima. Za sve to vreme trajala je paklena artiljerijska vatra na čitavom frontu 5 armije. Za ovo vreme artiljerija 5 armije je utrošila 206.929 artiljerijskih zrna, u ukupnoj težini od 4.066 tona.

Nemci su po jačini artiljerijske vatre shvatili namere Saveznika, te su u dubini, prema pravcima gde su napadale glavne snage pojedinih korpusa 5 armije, prikupili rezerve. Doline su bile zatvorene pt rezervama, a grebeni i visovi mitraljezima.

Što su Saveznici dublje prodirali u nemačku odbranu tim je njihova udarna snaga slabila (ostajali su bez efikasne artiljerijske podrške) a nemački otpor je rastao. Saveznička artiljerija koja se delom počela premeštati unapred, držeći se drumu jer brdske artiljerije nije bilo —

dejstvovala je ne sledeći municiju, ali njena vatra nije bila precizna jer je sadejstvo između artiljerije i pešadije bilo vrlo slabo ili skoro nikakvo. S druge strane, vatra nemačke artiljerije, s obzirom da je dejstvovala po unapred razrađenim planovima, bila je daleko efikasnija. Sve ovo je dovelo do toga da su Saveznici na pravcu glavnog udara 5 armije jedva uspeli da potpuno ovladaju masivom Kamino—Mađore 9 decembra, posle žestokih sedmodnevnih borbi, napredovavši za to vreme od 2-5 km. Da bi se nekako ubrzalo napredovanje svi samohodni divizionni korpusne artiljerije pridavani su divizijama radi neposredne podrške pešadije i tenkova.

U sastav 5 armije krajem 1943 g. uključen je i francuski Ekspedicioni korpus, ali to ipak nije ubrzalo napredovanje. Zemljišni uslovi i način vođenja odbrane zahtevali su druge metode napada i efikasnija sredstva, a to Saveznici nisu imali. Sama nadmoćnost u ljudstvu i tehnicima nije bila dovoljna za postizanje uspeha. Potrebno je bilo u najpogodnijim momentima i na najvažnijim tačkama ostvariti potpunu vatrenu nadmoćnost, neutralisati braniočeva vatrena sredstva, pa onda izvršiti juriš pre nego što branilac uspe da uspostavi narušeni vatreni sistem. Ali to se moglo postići samo brdskom artiljerijom i dobro uvežbanim jedinicama za brdsko ratovanje. U toku januara u završnim borbama na Zimskoj liniji samohodna artiljerija je u pojedinim manjim borbama često igrala odlučujuću ulogu. Tako je u borbama za brdo Majo 90 samohodni divizion 2 korpusa u toku dva dana vrlo uspešno podržavao napad 133 puka 34 divizije. Za to vreme izbacio je na borbeni poredak 132 grenadirskog puka 8.500 granata i naneo mu ogromne gubitke. Ovaj divizion je uglavnom svojom vatrom omogućio zauzimanje a kasnije i držanje položaja na brdu Majo.

20 januara borbe na Zimskoj liniji bile su završene. Plan operacije nije izvršen, ali su se Saveznici morali zadovoljiti postignutim uspehom. Montgomeri je napravio prodor na frontu od 56 km, dubine 20 km uz obalu Jadrana. 5 armija je odbacila neprijatelja na Gustafovu liniju i prodrila u dolinu reke Liri. Ali, proboj nemačke odbrane

nije postignut. Položaji oko Kasina na apeninskim masivima još su se čvrsto držali. Komandant savezničkih snaga uvida da se sa ovakvim snagama ne može probiti nemačka odbrana i zato obustavlja napade većih razmera s fronta, a 22 januara otpočinje sa iskrcavanjem američkog 6 korpusa kod Ancija, pozadi nemačkih linija i na svega 50 km južno od Rima. Aleksander je hteo na svoj način da razvuče neprijateljske snage i oslabi odbranu kod Kasina. U početku je to i postignuto. Na mostobranu kod Ancija 6 korpus je držao mostobran lučnog oblika u dužini od 47 km. Korpus je bio ojačan sa 12 diviziona lake artiljerije i nekoliko pt i PA divizionu (ukupno 432 oruđa 105 mm i veća). Korpus je na mostobranu organizovao pozicisku odbranu. Komandovanje artiljerijom bilo je sasređeno, što je omogućavalo brzu intervenciju celokupne artiljerije na mestima gde su Nemci uspevali da probiju odbranu. Komandant korpusa je imao jaku pt rezervu.

Zbog nedovoljne koordinacije dejstva na frontu i na mostobranu kod Ancija, Nemcima se pružila mogućnost da izvrše protivnapad sa sedam divizija protiv šest američkih.

Amerikanci su ostali na mostobranu jedino zahvaljujući moćnoj vatri brodske artiljerije.

U februaru Saveznici ponovo pokušavaju da probiju nemačku odbranu. Kasino i položaje oko njega bombardovalo je nekoliko dana skoro 1.000 oruđa 105 mm i većih, ali kada je pešadija pošla u napad, nemačke vatrene tačke su ponovo oživele i napad je bio slomljen. Aleksander je najzad došao do zaključka da se za proboj mora izvršiti solidnija priprema i razraditi bolji plan. Saveznici su kasnije svoje divizije kod Kasina ojačali brdskom artiljerijom, jedinice osposobili za brdsko ratovanje i poboljšali snabdevanje.

*

Borbe na Zimskoj liniji imale su karakter poziciskog ratovanja na planinskom zemljištu. U ovim borbama artiljerija je ispalila veoma velike količine municije ali efekat vatre u odnosu na utrošenu municiju nije bio adekvatan.

Osnovni razlog je bio: slabo sadejstvo između artiljerije i pešadije.

Prilikom ratovanja na planinskom zemljištu kao poseban problem ističe se kako najuspešnije koristiti efekat artiljerijske vatre u napadu. Nemci su branili utvrđene visove čije su prednje padine bile prekrivene minskim poljima i preprekama od žice, a na vrhovima su bili bunker i kamena naoružani mitraljezima, PA topovima 20 mm i pt topovima 50, 75, pa često i 88 mm. Na zadnjem nagibu nalazila su se skloništa sigurna od artiljerijske vatre. Za vreme višerasovnih žestokih savezničkih artiljerijskih priprema Nemci su se sklanjali u njih, a kada bi artiljerija prenela vatru u dubinu, oni su brzo zauzimali svoja borbena mesta. Saveznička pešadija je ostajala bez efikasne vatrene podrške u najkritičnijim momentima, tj. onda kada su nemačka vatrene sredstva bila najaktivnija. Brdske artiljerije nije bilo a poljska se morala držati puteva. Zato se ovde nisu smeli primenjivati uobičajeni principi prenosa vatre u momentu prelaska pešadije na juriš. U ovakvim uslovima napada vatra se postepeno pomerala kako bi neposredno za sobom vukla pešadiju sve dok ova ne upadne u neprijateljske otporne tačke, ali se pri tome isuviše vodilo računa o zoni sigurnosti. Time su neprijatelju pružani pogodniji uslovi za angažovanje svog naoružanja.

Proboj nemačke odbrane kod Kasina

U proleće 1944 g. u sastav britanske 8 armije uključen je Poljski korpus, koji je sada predstavljao glavnu udarnu snagu armije. Poljaci su dobili otsek kod Kasina. Njihove divizije su bile naoružane većim brojem brdske artiljerije i minobacačima, a pukovi snabdeveni planinskom opremom. U martu Saveznici otpočinju sa detaljnim planiranjem i pripremama prolećne ofanzive.

Plan savezničke komande bio je da se izvrši proboj Gustafove linije na otseku Monte Kairo (nešto severnije od Kasina) — Tirensko More, na frontu oko 40 km, grupi-

lući snage na unutrašnjim krilima 5 i 8 armije. Na otseku proboja bilo je 17 divizija (oko 200.000 ljudi), 1.000 tenkova i samohotki i 2.400 oruđa. Prosečna operativna gustina artiljerije iznosila je oko 60 oruđa na kilometar fronta.

Nemci su na ovom otseku fronta raspolagali sa 9 divizija i oko 800 oruđa, većinom protivtenkovskih, sa srednjom gustinom od oko 20 oruđa na kilometar fronta.

Težište ofanzive ležalo je na Poljskom i Francuskom korpusu. Francuski korpus je napadao na pravcu glavnog udara 5 armije, na otseku Monte Faito — reka Liri. Front napada iznosio mu je oko 10 km, a u prvom ešelonu je imao 3 divizije. Glavni udar je nanesen na otseku Monte Faita — Monte Majo, širine 3-4 km, gde su napadale dve brdske divizije. Korpus je podržavalo oko 600 artiljeriskih oruđa, sa srednjom gustinom od 60, dok je na pravcu glavnog udara gustina iznosila 150—200 oruđa na kilometar fronta.

Napad je planiran za 12 maj. Artiljeriska priprema Francuskog korpusa sastojala se iz dva dela. U prvom, koji je trajao oko 40 minuta, neutralisane su otporne tačke na glavnom položaju. Kada je pešadija krenula na juriš artiljerija je prenela vatru na otporne tačke po dubini nemačke odbrane i po vatrenim položajima artiljerije, čime je otpočela druga faza pripreme. Saveznici su imali dobre podatke o rasporedu nemačke artiljerije te su je podvrgli preciznoj i vrlo efikasnoj vatri. Drugi deo artiljeriske pripreme trajao je oko 24 časa. Saveznička artiljerija na otseku Francuskog korpusa izbacila je za to vreme oko 174.000 zrna. Čitava nemačka odbrana na celoj taktičkoj dubini bila je paralisana, komandna mesta i centri veze uništeni, a rezerve razbijene. Marokanci su produžili sa napadom pod zaštitom baraža. Druga faza artiljeriske pripreme je specifična po tome što ona nije bila priprema u onom smislu kako se to obično praktikuje, jer se mešala sa podrškom juriša. Veći deo artiljerije tukao je neprestano neprijateljske odbranbene objekte po dubini, dok je drugi deo vršio neposrednu podršku napada pešadije ostvarujući pokretni baraž. Kada se pešadija približavala objektima

koje tuče artiljerija koja vrši pripremu, artiljerija je prenosila vatru u dubinu neprijateljske odbrane. Sadejstvo između pešadije i artiljerije bilo je ovako organizovano zbog toga što je pešadija morala postepeno da osvaja pojedine visove, raspoređene po dubini za čije je zauzimanje trebalo dosta vremena, jer je kretanje pešadije bilo sporo.

Na pravcu glavnog udara 5 armije ostvarena je ogromna koncentracija artiljerijske vatre. Pomenuta gustina artiljerije, koja je na pojedinim osecima dostizala do 200 oruđa, ne daje sliku o jačini artiljerijske vatre. S obzirom da je nemačka odbrana bila organizovana po grupnom sistemu, to je pojedine otporne tačke, površine 5-10 hektara, gađalo nekoliko diviziona tako da je na pojedinim mestima na hektar padalo i do 500 artiljeriskih zrna kalibra 105 mm i većih. Marokanci su prodirali relativno brzo a brdska artiljerija pratila ih je neprekidno. U toku prvog dana glavni odbranbeni pojas bio je delimično probijen, a 71 grenadirski divizion, koja se branila na pravcu napada Francuskog korpusa, potučena do nogu. Za 4 dana borbe čitava taktička zona odbrane je probijena.

Poljski korpus je napadao na pravcu glavnog udara 8 armije na frontu od 10 km, nanoseći glavni udar severno od Kasina, južnim padinama masiva Monte Kairo, preko teško prolaznog zemljišta. Ključ odbrane Kasina bili su položaji na brdima severno i severozapadno od njega. Na ove položaje su ranije napadali Amerikanci i pretrpeli ogromne gubitke. Poljaci su na ove položaje došli dosta pre početka napada pa su pomoću specijalnih izviđačkih grupa tačno utvrdili raspored nemačkih snaga, stepen utvrđenosti pojedinih otpornih tačaka i raspored artiljerije. Na osnovu toga razrađen je plan napada, koji se uglavnom bazirao na iznenađenju. Poljaci su blagovremeno, ali strogo vodeći računa o tajnosti, postavili brdsku artiljeriju na vatrene položaje, koja je prvenstveno bila predviđena za praćenje kada napad otpočne.

Polazne položaje poseli su u toku noći 11 maja. U 11.30 otpočela je artiljerijska priprema (130 minuta) iz preko 500 oruđa. Prvi vatreni nalet od 10 minuta izvršila je celokupna artiljerija po prednjem kraju nemačke odbra-

ne, a zatim je korpusna artiljerija prenela vatru na artiljeriju, dok je divizijska artiljerija, koja je bila sva brdska, i dalje dejstvovala po glavnom položaju. Dve divizije iz prvog ešelona podiše su, pod zaštitom artiljerijske vatre, nemačkim rovovima i u 24 časa izvršile juriš. Posle jednodnevne žestoke borbe Poljaci su probili nemački glavni položaj, a u toku sledeća 4 dana likvidirali sve otporne tačke severozapadno od Kasina. Kako su snage 8 korpusa, koje su dejstvovale dolinom reke Liri, u isto vreme podiše Kasinu sa jugozapada to su Nemci bojeći se okruženja napustili Kasino. Gustafova linije bila je konačno probijena.

*

U probiju kod Kasina, pored masovne artiljerijske vatre, odlučujuću ulogu je odigrala bolja artiljerijska podrška.

U ovim borbama brdska artiljerija pokazala je koliko ima prednosti u ovakvim uslovima rata nad vozećom, čak i većeg kalibra, jer se ona, prebacivala konjima, ponekad i na rukama, pa je bila u stanju da stalno prati borbeni poredak pešadije.

U majskoj ofanzivi kod Kasina Saveznici su nastojali da isprave ranije greške u pogledu korišćenja artiljerije i organizacije sadejstva. Artiljerisko obezbeđenje napada, gde je artiljerijska priprema bila relativno kratka, ali je zato podrška juriša izvođena sa dve garniture artiljerije, najbolje je odgovaralo napadu na planinskom zemljištu. Ovakav način podrške juriša obezbedio je jednovremeno neutralisanje neprijateljske odbrane na većoj dubini i istovremeno tesno sadejstvo pešadije i artiljerije. Onaj deo artiljerije koji je neprekidno tukao pojedine objekte odbrane — sve do neposrednog podilaska sopstvene pešadije, ustvari je produžavao artiljerisku pripremu, nanoseći neprijatelju gubitke i ne dozvoljavajući mu da izvodi manevar snagama i sredstvima po frontu i dubini. Druga garnitura, koja je pokretnim baražom vodila neposredno za sobom borbeni poredak pešadije, popunjavala je vremensku prazninu između artiljerijske pripreme i podrške

čime se dobijala neprekidnost u neutralisanju, tj brisane su granice između pojedinih faza artiljeriskog obezbeđenja. Ovakvom organizacijom artiljeriskog obezbeđenja napada neprijateljska odbrana bila je potpuno paralisana, a sadejstvo najbolje obezbeđeno. Tesnom sadejstvu sa pešadijom mnogo je doprinela brdska artiljerija koja je dejstvovala kao prateća.

Pomenuti način organizacije podrške juriša u napadu na planinskom zemljištu, koji je ustvari bio britanska ideja, u osnovi je vrlo sličan sovjetskom dvojnomo vatrenom valu, ali je ipak dovoljno originalan da se može smatrati posebnim metodom. Metod zaslužuje da mu se posveti puna pažnja jer se korisno može primeniti i ubuduće. Pokretni baraži mogu na prvi pogled da izgledaju necelishodni za planinske uslove napada. No Saveznici su izvodili baraže pojedinim divizionima pa čak i baterijama na pojedinim pravcima nezavisno od dejstva ostalih artiljeriskih jedinica. Ovo je, prirodno, jedino i moguće na planinskom zemljištu, gde postoji više napadnih pravaca, odvojenih i malog kapaciteta. Primena automatskog metoda artiljeriske podrške, gde je svaku pešadisku jedinicu podržavalo dve, odnosno više artiljeriskih jedinica koje su istovremeno tukle dve odbranbene linije i prenosile vatru automatski prema meri nadiranja pešadije, obezbeđivala je najbolji efekat, ali je zahtevala ogroman utrošak municije.

Kod Kasina je preko 70% nemačkih gubitaka bilo prouzrokovano vatrom artiljerije. Savezničkih gubici u ljudstvu bili su relativno mali.

Zaključak

U Talijanskoj kampanji artiljerija je povremeno, kako po koncentraciji oruđa, tako i po intenzitetu vatre, dolazila do jakog izražaja, naročito pri iskrcavanju i probodu pojedinih linija. Ako se pogleda rad savezničke artiljerije onda se može zaključiti da ona, s obzirom na broj oruđa i utrošenu municiju, nije uvek bila naročito efikasna. Pešadija nije bila u stanju da se koristi artiljeriskom vatrom,

Jer artiljerija, s obzirom da je bila koncentrisana duž puteva, nije mogla na svim pravcima da obezbedi blisku podršku pešadije. Kada je pešadija prodirala u dubinu odbrane, artiljerija je zaostajala a pešadija je, bez njene vatrene podrške, bila zaustavljena i trpela velike gubitke.

Operacije u Italiji, kao i u Karpatima, pokazale su da se ne mogu izvoditi u većim razmerama na planinskom zemljištu ako se ne raspolaže bar izvesnim minimumom brdske artiljerije, a taj minimum treba da je toliki kako bi se zadovoljila potreba u pratećoj artiljeriji.

Nemci su imali daleko manje artiljerije, a nesravnjeno manje municije od Saveznika, ali je zato njihova vatra bila efikasna. Oni su veći deo svoje artiljerije postavljali za neposredno gađanje. Vatrene sistem artiljerije koja je dejstvovala sa zaklonjenih vatrenih položaja bio im je dobro organizovan, tako da je ova otvarala preciznu vatru u svako doba dana. Bateriske vatre su pretstavljale osnovu vatreneog sistema, što je na planinskom zemljištu bilo vrlo dobro jer se tako štedi municija a najcelishodnije koristi artiljerija.

Kod Nemaca pt artiljerija je igrala važnu ulogu i našla široku primenu, dok su je Saveznici samo povremeno angažovali i to za odbijanje tenkovskih protivnapada.

Saveznici su imali opsolutnu prevlast u vazduhu tako da njihova PA artiljerija nije došla do naročitog izražaja. Nemci su svoju PAO bazirali uglavnom na lakoj PA artiljeriji. Razmeštena po visovima oko Kasina ona je oborila veliki broj jurišnih aviona.

U fazi iskrcavanja, kako na Siciliji tako i u Kalabriji i kod Ancija, brodska artiljerija je pružila pomorskim desantima pri obrazovanju i učvršćenju mostobrana ogromne usluge.

*

Amerikanci su, koristeći iskustva u Talijanskoj kampanji, došli do zaključka da je potrebno pojačati formacijsku artiljeriju pešadiskih divizija oruđima sa većim kalibrima i dometom, jer bi u tom slučaju divizija bila daleko samostalnjia kako u napadu tako i odbrani. Pored bor-

be protiv minobacača, diviziska artiljerija bi mogla da vodi borbu protiv dublje raspoređenih rezervi, pa i protiv artiljerije⁴⁰³). Amerikanci takođe predviđaju veće angažovanje artiljerijske avijacije za račun diviziske artiljerije. Završne borbe u Africi pokazale su, a to je kampanja u Italiji potvrdila, da Amerikanci nemaju pt sredstvo koje bi se uspešno moglo suprostaviti nemačkim teškim tenkovima. Zato oni sada forsiraju proizvodnju novih samohodnih oruđa 90 mm M-36 koja su rađena na bazi srednjeg tenka M-4. Ovo oruđe je ispitivano u Italiji i u borbi protiv „Tigrova” pokazalo se kao ravnopravan protivnik. Amerikanci su težište borbe protiv tenkova uglavnom bazirali na samohodnoj pt artiljeriji. U početku 1944 g. oni su imali posebnu „Komandu razarača tenkova” (samohodna pt artiljerija) koja je kordinirala upotrebu ove artiljerije, izdavala odgovarajuća uputstva i radila na usavršavanju njene tehnike. Amerikanci nisu imali prilikom ulaska u rat potpuno razrađene koncepcije PTO. Ustvari, njihovo gledište je bilo istovetno sa britanskim. Međutim, Britanci su u toku rata evoluirali u ovom pogledu, dok su Amerikanci ostali na starim gledištima, jer nisu imali sopstvenih iskustava. U Africi i u borbama za mostobrane na Siciliji i Italiji oni široko koriste u borbi protiv tenkova zaprečnu vatru artiljerije sa zaklonjenih vatrenih položaja i brodske artiljerije. No uviđaju da se pitanju PTO mora pokloniti posebna pažnja te zato i formiraju ove komande koje su imale za zadatak rešavanje pitanja PTO u celini. Oni sada užurbano pristupaju formiranju većeg broja pt diviziona (bataljona) — pretežno samohotke — koji primaju na sebe težište PTO. Deo artiljerije iz njihovog sastava predviđa se za pridavanje pešadiskim pukovima u cilju ojačanja PTO na prednjem kraju. No osnovni način njihovog dejstva je kao pt rezerve. Amerikanci su povukli iz naoružanja pt oruđe 75 mm (mon-

⁴⁰³) Amerikanci već počinju da praktikuju ojačavanje pešadiskih divizija divizionima za podršku, ali ipak gro artiljerije u okviru korpusa zadržavaju kao korpusnu artiljeriju, koja obrazuje nekoliko grupa. Neke od ovih grupa vrše opštu podršku divizije, ojačavaju vatru njihove artiljerije, dok druge rade za račun korpusa kao celine — pretežno vode borbu protiv artiljerije.

tirano na kamionu) i samohodnu haubicu 105 M-7, koja je ranije takođe tretirana kao prateća pa i pt oruđe. U to vreme oni intenzivno rade na proizvodnji teške samohodne artiljerije, koja je kasnije, na Zapadnom frontu, došla do punog izražaja. Takođe proizvode u većoj meri novi tip samohodnih pt oruđa 76 mm M-18, pogodnih za pt rezerve.

XIII. — ARTILJERIJA NA ZAPADNOM FRONTU

Neke važnije karakteristike obostranih snaga pre invazije

U pripremama za invaziju Zapadne Evrope, Generalštab američke armije, koja se za poslednje dve godine razvila od vrlo male vojske (nepunih 200.000 krajem 1941) u ogromnu oružanu silu, morao je da reši masu problema koji su iskrslili u toku Afričke i Talijanske kampanje. Moćna američka industrija u toku 1942 g. je izvršila preorijentaciju na vojnu produkciju i otpočela punim kapacitetom da proizvodi ratni materijal, pa je jedan od osnovnih problema bilo pitanje školovanja oficirskog kadra uopšte, a posebno artiljeriskog. U cilju što bržeg školovanja artiljeriskih oficira, Amerikanci su u svom artiljeriskom centru u Fort Silu (Oklahoma) formirali veliki broj kratkih kurseva (5—20 nedelja) na kojima su školovali rezervni artiljeriski kadar po užim specijalnostima. Kursevi su svojim slušaocima davali obrazovanje (u vidu ratnih igara) strogo u granicama njihove ratne formacijske dužnosti.

No, stroga podela rada u artiljeriskim štabovima zahtevala je njihovo proširenje. Da bi obezbedili pravilnu upotrebu artiljerije kao roda i odgovarajući kvalitet, Amerikanci su formirali u divizijama i korpusima, a kasnije i u armiji, jake artiljerijske štabove na čijem čelu je stajao general.

S obzirom da je najveća artiljerijska formacijska jedinica kod Amerikanaca bila divizion, to se u toku Talijanske kampanje, kada su počeli da koncentrišu veću količi-

nu artiljerije, pojavio problem komandovanja artiljerijom ojačanja u okviru korpusa i armije. Italija je pokazala da štab artiljerije korpusa nije u stanju da neposredno planira rad i komanduje većem broju diviziona, kojih je nekada bilo i do 15. Brzina dejstva a time i celishodnost upotrebe artiljerije je bila dovedena u pitanje. Ovaj problem Amerikanci rešavaju na taj način što pri štabu artiljerije armije i korpusa formiraju nekoliko štabova artiljerijskih grupa (3—4) koji pod svojom komandom nisu imali nikakve formacijske artiljerijske jedinice. Ovi štabovi po svojoj formaciji potpuno su odgovarali štabu artiljerijskog puka RVK kod drugih armija. Na čelu se nalazio komandant grupe čina pukovnika sa 12—15 oficira. Prilikom određivanja formacije ovog štaba rukovodilo se time da mu se da toliko ljudstva i sredstava da može uspešno komandovati sa 3—5 diviziona. Ovakvo rešenje komandovanja artiljerijom ne sreće se nigde ranije. Njime se želelo uštedeti u kadru, pa su time Amerikanci i motivisali odbijanje predloga o formiranju pukova koje su neki stručnjaci zastupali. Postojanjem samo štabova grupa pri korpusima i armijama, koji su stalno bili u kursu situacije dotične jedinice, moguće je bilo vršiti izmenu u strukturi artiljerije kojom se ojačava korpus i armija — zavisno od prirode zadatka koji se u toku operacije postavi pred ovu jedinicu. Štabovi artiljerijskih grupa bili su ipak tako formirani da se unapred zna koju vrstu artiljerije RVK najbolje mogu da upotrebe, te je ona i stavljena pod njihovu komandu. Ovakvim načinom postignuto preimućstvo nad štabom artiljerijskog puka samo u tome što se organizacijski proces planiranja u artiljeriji mogao razvijati i u odsustvu jedinica, čime se nije gubilo vreme na upoznavanje artiljerijskih starešina sa situacijom, orijentisanje i drugo. No, ovakav način imao je i slabosti o kojima će biti reči kasnije.

Amerikanci rešavaju na originalan način i pitanje upravljanja vatrom artiljerije, naime nastoje da zastupe princip podele rada. Komandire baterije oni oslobađaju proračunavanja elemenata, te im je dužnost samo da određuju lokaciju cilja i način gađanja. Elemente su izračuna-

vali u divizionu ili bateriji računari i planšetisti, gde je takođe bila izvršena stroga podela rada. Ovim se obezbedivala brzina otvaranja neplanskih vatri. Rad se zasnivao na specijalnoj kružnoj mreži pomoću koje se, a na osnovu dobivenih podataka od komandira baterije i istaknutih osmatrača, određivao položaj cilja na plašeti, a zatim se pristupalo proračunu elemenata. Ovo je ustvari bio početak uvođenja novog sistema uprave vatrom pomoću kružne mreže (danas poznat kao centar za upravu vatrom — CUV).

Pored ranije poznatih sistema, u toku 1944 g. Amerikanci pristupaju masovnoj proizvodnji nekoliko tipova pt samohodnih oruđa (76 i 90 mm). Od artiljerije za podršku oni forsiraju samohodnu haubicu 105 i 155 mm — namenjenu oklopnim divizijama, a takođe proizvode i samohodne topove 155 mm, a kasnije i haubice 203 mm. Proizvodili su u velikim količinama i dvocevna samohodna PA oruđa 40 mm⁴⁰⁴).

Amerikanci su razvili široku istraživačku delatnost na usavršavanju artiljeriske municije. Najveći uspeh predstavlja konstrukcija radarskog upaljača. Do juna 1944 g. ove upaljače je koristila samo PA artiljerija a od tada i zemaljska artiljerija⁴⁰⁵).

Amerikanci su u toku 1944 g. otpočeli sa seriskom proizvodnjom nekoliko tipova raketnih oruđa između kojih M-8, M-16 i T-66⁴⁰⁶). Njihovu upotrebu planirao je štab artiljerije armije.

Amerikanci su u proleće 1944 g. izvršili izvesne izmene u formaciji artiljerije. U sastav divizijske artiljerije pešadijske divizije oni uvode još i divizion haubica 155 mm

⁴⁰⁴) Interesantno je napomenuti da Amerikanci prvi uvode u naoružanje aviona artiljeriska oruđa većeg kalibra. Njihova „leteća tvrđava B-25“ bila je naoružana topom 75 mm.

⁴⁰⁵) Ova vrsta upaljača upotrebljena je prviput 5 januara 1943 od strane PA artiljerije kojom je bila naoružana američka krstarica „Helena“, u odbrani od napada japanskih aviona samoubica. Upotreba ove vrste upaljača strogo je kontrolisana od strane američkog glavnog generalštaba. Upaljači su odigrali odlučujuću ulogu u odbrani Londona od napada nemačkih projektila V-1. Prema pisanju američkog generala Bernsa („Weapons of World War II“ str. 26). Engleska PA je pomoću ovih upaljača uspeła da obori 24—79% V-1 za 4 nedelje njihovog napada na London.

⁴⁰⁶) Imalo je 24 cevi, kalibar 114, domet 4.200 i formirano je u samostalnoj divizionu od po 36 oruđa.

od 12 oruđa kao četvrti pa je diviziska artiljerija imala: 123 oficira, 1.920 vojnika i podoficira, 373 vozila i 48 haubica.

Sve oklopne divizije kompletirane su samohodnim haubicama 105 mm.

U formacijski sastav pešadiskih bataljona uvodi se veliki broj ručnih pt bacača (bazuka) raznih kalibara (u diviziji 558).

Pešadiska divizija raspolaže sa 54 minobacača 81 mm i 90 minobacača 60 mm. Amerikanci ne pojačavaju formacijski sastav diviziske pt artiljerije a zadržavaju i oruđe 57 mm, ali predviđaju ojačavanje divizije samohodnom pt artiljerijom. U pogledu PA sredstava formacijsko stanje ostalo je po starom (233 PA mitraljeza u diviziji), ali zato formiraju veći broj PA jedinica RVK, samohodnih dvocevnih oruđa 40 mm i PA topova 90 mm.

Amerikanci su u ovo vreme bili vidno odmakli u proizvodnji i korišćenju radara. Dok ih ostale armije uglavnom tada upotrebljavaju samo u PAO, oni ih počinju koristiti za račun zemaljske artiljerije a uvode ih i u formacijski sastav armiskih izviđačkih divizionara.

Ideja o radaru pojavila se još 1922 g. kod Amerikanaca, ali se do 1935 g. nije preduzimalo ništa konkretno. Međutim, Britanci već 1935 g. izrađuju prve modele koji se koriste u PAO a mogli su samo da određuju azimut aviona i daljinu. 1936 g. oni postavljaju 5 PA radarskih stanica na ušću Temze a dve godine docnije imaju već 15 stanica. Rastojanje između njih je oko 40 km.

Nemci su 1934 g. obrazovali firmu „Hema” koja 1937 g. proizvodi prvu stanicu (talas 2 sm, domet 6—10 km). 1939 g. „Hema” proizvodi radar tipa „Freja” sa dometom od 75 km. 1940 g. angažovali su firmu „Telefunken” i ova proizvodi radare koji su radili na talasima od 50—60 sm. Ovakav radar tipa „Virzburg-A” bio je primenjen za navođenje u PA artiljeriji i gađanje nevidljivih ciljeva. Iste godine i Britanci proizvode isti tip radara koji su mogli da određuju i visinu aviona kao i da raspoznaju svoje avione. Njima su opremljeni brodovi i avioni.

Amerikanci su prvi radar tipa SCR-268 proizveli 1936 g. i njime je bila opremljena momarica. 1940 g., posle izmene iskustava sa Britancima, počeli su da proizvode i PA radare.

1940 g. Nemci puštaju u serisku proizvodnju radar „Virzburg-D” a proizvode i velike radare „Vaserman” i „Mamut” super daljnog dejstva (do 300 km). 1942 g. oni ugrađuju na avione stanice „Lihtenštajn”. Za navođenje lovačke avijacije konstruišu ra-

dar „Veliki Virsburg“. Zemaljska artiljerije je dobila radar „Zetaki koji je radio na talasima od 80 sm., takođe i tipove „Virsburg“ sa dometom preko 100 km. Za PA artiljeriju Nemci proizvode radar sa kružnim dejstvom, tipa „Jagdšlos“, i radijusom dejstva od 100 km.

Nemci su u 1944 g. po kvalitetu radara zaostajali iza Saveznika, no po količini su ih imali dosta. Samo u službi PAO imali su ih oko 3.500. Međutim, ukoliko su postajali slabiji u vazduhu, utoliko su više forsirali proizvodnju PA artiljerije, tako da su u leto 1940 g. imali preko 12.000 oruđa teške PA artiljerije (105 i 128 mm). Za upravljanje vatrom ove artiljerije upotrebljavani su specijalni radarski uređaji. Na svakih 8—16 oruđa bio je po jedan ovakav uređaj, za čije je rukovođenje bilo potrebno 10 kvalifikovanih poslužilaca, što je otežavalo i ograničavalo njihovu upotrebu.

Nemci su od 1943 g. prednjačili u proizvodnji radara, kako po kvalitetu tako i po količini, ali su ih uglavnom koristili u avijaciji i PAO, dok ih je zemaljska artiljerija, i to samo teška, upotrebljavala u vrlo ograničenom broju. Kako je nemačka doktrina imala isključivo ofanzivni karakter, to ih odbranbena sredstva nisu mnogo ni interesovala, a u ova donekle spadaju i radari. Zbog toga su se ubrzo zadovoljili postignutim uspesima u oblasti radiolokacije i prestali sa daljim istraživanjima. Ovome je doprinela teorija o slabosti radara na santimetarskim talasima.

Saveznici su stalno radili na usavršavanju radara. Krajem 1943 g. Amerikanci proizvode radar SCR-584, vrlo visokih kvaliteta, koji je mogao neprekidno da prati cilj u vazduhu i automatski da daje podatke o njegovom položaju. Ovaj radar je daleko prevazišao nemačke. Zahvaljujući njima Britanci su u toku 1944 g. uspevali da PA artiljerijom obore 80% projektila „V-1“. Tako su jednog dana avgusta 1944 g. od 105 „V-1“ samo tri dospela do Londona.

1944 g. Saveznici su usavršavali teške radare tipa „Loran“ (Long Range Navigation)) za navođenje strategiske avijacije (domet do 2.500 km, greške 1%).

Pomoću njih izvođeno je bombardovanje Nemačke.

Svi saveznički noviji radari bili su santimetarskih dijapazona, zbog čega su daleko tačniji od nemačkih, koji su desimetarski. 1944 g. usavršeni su panoramski radari i ugrađeni na avione izviđače. Pomoću ovakvih radara moglo se snimati zemljište i morska površina, ne samo danju već i noću i po magli. Ovi radari su prvenstveno bili namenjeni za otkrivanje minobacača i artiljerije⁴⁰⁷. Radili su za račun korpusne i diviziske artiljerije na pravcu glavnog udara korpusa.

⁴⁰⁷ Radari su se u zemaljskoj artiljeriji koristili za otkrivanje artiljerije i minobacača, a takođe i za korekturu. Pomoću radara se prati let zrna, na osnovu čega se vrši konstrukcija putanje i određuje mesto oruđa odnosno pad zrna kod korekture. Na 5—7 km radari su mogli da otkriju cilj sa tačnošću 50—70 m.

Saveznici su pravilno cenili važnost radara kao sredstva izviđanja i zato su posvetili najozbiljniju pažnju organizaciji borbe protiv nemačkih radara. Za ometanje rada radara koji vrše zemaljsko izviđanje, Saveznici su imali specijalne stanice koje su otkrivale mesto neprijateljskog radara i talasa na kojima radi, pa su na tim istim talasima i oni radili onemogućavajući ih tako. Za ometanje radara PAO Saveznici su upotrebljavali aluminijumske trake⁴⁰⁸).

U pripremi za iskrcavanje saveznička avijacija je imala zadatak, pored bombardovanja nemačkih vojnih objekata, komunikacijskih čvorova i dr., da otkriva mesta nemačkih radarskih stanica i ometa njihov rad.

Na osnovu iskustava u Italiji i Africi, Amerikanci su razradili u vidu pravila osnovne principe taktičke upotrebe artiljerije. Najvažniji su bili:

— Divizisku artiljeriju 105 mm koristiti za neposrednu podršku pukova, s tim što se po jedan divizion vezuje za pešadiski puk. Divizion 155 mm zadržava se kao vatrena rezerva komandanta artiljerije, odnosno komandanta divizije i dejstvuje za račun divizije kao celine (opšta podrška). Prvenstveno vodi borbu protiv minobacača. Pešadiski pukovi se ne ojačavaju artiljerijom sem ako izvršavaju samostalne zadatke. Divizioni koji se pridaju diviziji, kao i divizion namenjen za podršku puka koji je u drugom ešelonu, vezuje se za jedan od divizona neposredne podrške i ojačavaju ga vatrom.

— Korpus može biti ojačan sa 10—15 divizona za podršku i sa nekoliko divizona PA i pt artiljerije. Artiljerija za podršku formira se u 3—5 grupa. Izvestan broj grupa vrši vatreno ojačanje artiljerije divizija prvog ešlona (obično po jedna grupa na diviziju) a ostale rade za račun korpusa kao celine).

— PA i pt artiljerija koju korpus dobija kao ojačanje manjim delom pridaje se divizijama, a većim formira u korpusu PA odnosno pt grupu. U napadu pt grupa može se koristiti i za posredno gađanje, a uglavnom služi kao

⁴⁰⁸) Ove trake pokazuju na radaru iste signale kao i avion. Amerikanci su proizvodili preko 20.000 tona ovih traka godišnje, počev od 1943.

korpusna pt rezerva i dejstvuje skupno ili po delovima. U odbrani se divizijama pridaje više pt artiljerije za organizaciju pt odbrane prednjeg kraja i formiranje pt rezervi.

— Napadu prethodi avijacijska i artiljerijska priprema. Dejstvo artiljerije se ograničava na neutralisanje glavnog položaja, a borbu protiv artiljerije vodi zajedno sa avijacijom.

— Artiljerijska priprema treba da je što kraća, od 30 minuta do 1 čas, a najviše do 6 časova. Dozvoljava se široka primena gađanja za uznemiravanje, koje može da ima karakter kraće artiljerijske pripreme. Ovakva gađanja izvode se u toku nekoliko dana pred napad da bi se otupila budnost neprijatelja.

— Podrška juriša i dejstva po dubini izvode se metodom uzastopnih koncentracija vatre koje se planiraju unapred u vrlo velikom broju na celoj dubini diviziskog zadatka, a ostvaruju se po zahtevu pešadije, s tim što po važnijim ciljevima po dubini može da se otvara automatska vatra, što se smatra produženjem artiljerijske pripreme po dubini braniočevog rasporeda. Za odbijanje protivnapada predviđa se ostvarenje zaprečne vatre, najmanje divizionom.

— Snabdevanje artiljerije municijom vrše pozadinski delovi a na osnovu trebovanja artiljerijskih starešina.

Pitanje stvaranja potrebne gustie u artiljeriji i odgovarajuće nadmoćnosti nije razmatrano.

Amerikanci su predvideli mogućnost izvršenja vatrene pripreme samo pomoću avijacije i to onda kada se predviđa brzo uvođenje u proboj jakih oklopnih grupacija prilikom proboja slabo organizovane odbrane. U ovim slučajevima se artiljerija delom razvija za borbu, a delom se nalazi u položaju za marš i odmah otpočinje praćenje pokretom.

*

*

*

Britanci su već imali višegodišnje ratno iskustvo i potpuno oformljenu doktrinu. Oni ostaju pri tome da vatrene pripreme napada u užim taktičkim razmerama treba izvršiti artiljerijom i u tom cilju nastoje da obezbede od-

govarajuća artiljeriska sredstva koja bi omogućila gustinu (kod proboja bolje organizovane odbrane) od 100 oruđa na kilometar fronta. Kod proboja jako utvrđene odbrane gustinu artiljerije treba povećati u odnosu na pomenu tu za dva pa i više puta. Britanci su pristalice kraćih artiljeriskih priprema. Podršku juriša, prema njihovom mišljenju, treba izvoditi sistematski uz češću primenu pokretnog baraža koji može imati manje skokove, kod jače organizovane odbrane, a veće ako je odbrana slabija. Za podršku dejstva oklopnih jedinica, za vreme borbe po dubini, težište se prebacuje na avijaciju.

Britanci veliku pažnju obraćaju na organizaciju PTO kako u napadu tako i u odbrani i nastoje da pojačaju formacisku pt artiljeriju divizija, a takođe stvaraju veliki broj pt jedinica RVK među kojima samohodna artiljerija zauzima vidno mesto. Britanci uvode u formaciski sastav pešadiskih bataljona po 6 pt oruđa 76,2 mm, a u brigadnoj (puk) pratećoj četi takođe je bilo po 6 ovih oruđa. U formaciski sastav divizija uveden je pt puk topova 76,2 mm od 36 oruđa.

U težnji da povećaju vatrenu moć divizije u celini, Britanci uvode još jedan artiljeriski puk za podršku, tako da su u diviziji imali 72 oruđa 87,6 mm. Oni takođe razmatraju mogućnost uvođenja u formaciski sastav divizije PA puka od 54 oruđa 40 mm.

Oklopne divizije i dalje ostaju sa dva artiljeriska puka s tim što su im oruđa samohodna (uglavnom američka). U formaciski sastav ovih divizija uvode se PA pukovi 40 mm (54 oruđa).

U motorizovanoj brigadi oklopne divizije imaju 18 pt oruđa 76,2 mm.

Britanci u to vreme predviđaju uvođenje artiljeriskog izviđačkog divizionu u formaciski sastav divizije.

Oni i dalje nastoje da daju korpusima i armijama jaka artiljeriska ojačanja te formiraju veliki broj pukova RVK srednje i teške artiljerije⁴⁰⁹).

⁴⁰⁹ U srednjekalibarnu artiljeriju Britanci su ubrajali svoj korpusni top 114,3 mm sa dometom 17.800. Pukovi koji su bili naoružani orudima većeg kalibra od 114 mm imali su u divizionima po 6 oruđa, tj. svega 12 oruđa u puku.

*

* *

Nemci su na Zapadnom frontu uglavnom imali jedinice slabijih borbenih kvaliteta nego na ostalim frontovima. Prema anglo-američkim podacima Nemci su neposredno pred početak savezničkog iskrcavanja imali u Zapadnoj Evropi 55—60 divizija, od kojih deset oklopnih i motorizovanih. Borbena vrednost ovih divizija bila je različita. Upoređujući američke i nemačke podatke može se zaključiti da je od pomenutog broja divizija samo 17 bilo sposobno za ofanzivna dejstva u operativnim razmerama, dok su ostale bile „statičke” i raspoređene za odbranu obale. Ali i ovih 17 divizija nisu bile popunjene po formaciji (sem SS divizija) a ljudstvo im je bilo od starijih godišta i raznih nacija.

Prema Hitlerovom naređenju, u proleće 1944 g. pristupilo se smanjivanju brojnog stanja svih divizija. Prema američkim podacima⁴¹⁹⁾ nemačka reducirana divizija normalnog sastava trebalo je da ima: 12.769 ljudi, 48 minobacača 81 mm, 28 minobacača 120 mm, 20 bacača plamena, 90 mitraljeza, 108 ručnih pt bacača, 35 pt topova 75 mm (diviziski pt divizion), 12 PA topova 20 mm (diviziski PA divizion), 24 pukovska oruđa 75 i 150 mm (150 mm samo 6 oruđa).

Diviziski artiljeriski puk je ostao kao i u početku rata (36 haubica 105 mm i 12 150 mm). Folksgrenadirske divizije nisu bile tako popunjene. Prema nemačkim i sovjetskim podacima, one su brojale oko 6.000 ljudi, a u diviziskom artiljeriskom puku najčešće su imale po dva divizion (konjska vuča, uglavnom trofejne haubice 122 mm). Ostala artiljeriska sredstva takođe su bila slaba.

Nemačka vrhovna komanda planski je smanjila formacijsku artiljeriju folks divizija, stvarajući na račun toga specijalnu artiljerisku rezervu Vrhovne komande sa kojom se predviđao širok operativni manevar u cilju ojačanja artiljerijom onih delova frontova koji se brane folks-

⁴¹⁹⁾ G. A. Harrisons: „Cross Chanel Attack”.

grenadir formacijama (kasnije je upotrebljena za potpomaganje i ostalih snaga). Tako je u leto 1944 g. bilo formirano 12 motorizovanih artiljeriskih brigada za podršku sa ukupno 1.000 oruđa 105 mm i većih; 10 brigada reaktivne artiljerije (najčešće šestocevna oruđa 150 mm, po 18 u divizionu); 10 brigada samohodne artiljerije 75 i 88 mm i 20 bataljona PA artiljerije 20 mm.

U sastavu trupa koje su se nalazile u Zapadnoj Evropi Nemci su imali i tzv. divizione „hemiskih bacača”. Ovi divizioni su bili samostalni i imali su po 18 reaktivnih bacača od 6 cevi kal. 150—360 mm (po 6 u bateriji). Divizion se postavljao na vatrene položaje (u dve grupe po 9 oruđa), ali ih je posle svakog trećeg plotuna menjao. Divizioni su upotrebljavani pa odobrenju štaba armije.

Usled učestalih masovnih napada savezničke avijacije Nemci su krajem 1943 i 1944 g. naročito forsirali PA odbranu tako da je ona raspolagala sa oko 30.000 oruđa — pretežno srednjekalibarskih.

Krajem 1943 g. Nemci su imali u sastavu teritorijalne odbrane 1.500—2.000 PA divizona od kojih 800 teških, (88, 105 i 120 mm). Naprimer, Rursku oblast branilo je 2.000 teških i 5.000 lakih PA oruđa, Keln 800 teških topova, jednu sintetičku fabriku benzina 500, a Berlin 1.300 teških i 2.000 lakih PA oruđa. Za ojačanje PA odbrane trupa na frontu, PA artiljerija RVK, kao što je već ranije rečeno, bila je formirana u divizije, korpuse i samostalne PA pukove.⁴¹¹⁾

Kulminaciju u razvoju ratne tehnike Nemci su postigli konstrukcijom projektila⁴¹²⁾ V-1 i V-2 (krajem 1943) koji su svrstani u artiljeriju, obrazujući u njoj poseban

⁴¹¹⁾ Sastav nemačke PA divizije: teški PA puk 105 ili 120 mm — 36 oruđa, tri mešovita puka po 36 oruđa 88 mm i 72 oruđa 20 mm, reflektorski puk, radarske jedinice. U diviziji ukupno: topova 88 mm — 108, topova 105—120 mm — 36, topova 20 mm — 276, reflektora 81.

⁴¹²⁾ Ideja o raketama je vrlo stara. Kineski car Pen-Kang još 1225 koristio je rakete u ratu sa Mongolima. Induski monarh Tipo-Saib 1782 imao je korpus od 5.000 ljudi naoružanih raketama. I u Evropi su postojali radovi iz oblasti raketa (Hans Hartilib, Solms, Smidlan i drugi u XIV i XV veku). Posle I Svetskog rata istraživanjem na polju raketnog naoružanja bave se prvenstveno Sovjeti. U II svetskom ratu su ga Sovjeti prvi pripremili, no nemačko teško raketno naoružanje, bez obzira što je u osnovi slično ostalim raketnim oruđima, ipak pretstavlja kvalitetnu novinu.

vid. Ovim je otvorena nova epoha u razvoju artiljerijske tehnike, bolje rečeno u razvoju jednog njenog vida—raketne artiljerije velikog dometa⁴¹³).

Pripreme i iskrcavanje u Normandiji

Savezničke kopnene snage sačinjavala je 21 grupa armija (1 američka, 1 kanadska i 2 britanska) i 3 američka armija. Vazduhoplovne snage obuhvatile su 9 američku vazдушnu flotu i 2 britansku taktičku vazдушnu flotu (svaka sa po 2.434 lovca i 700 bombardera). Pored ovoga, predviđeno je po potrebi i angažovanje strategiske avijacije u jačini od 9.000 aviona. Pomorske snage su se sastojale iz 5.000 desantnih brodova, 22 krstarice, 6 bojnih brodova i 93 razarača.

Vrhovni komandant savezničkih snaga planirao je da se desant izvrši sa 21 grupom armija. 3 američka armija je bila u operativnoj rezervi. Tako je za izvršenje desantne operacije ukupno određeno 29 divizija, među kojima 3 vazdušnodesantne i 7 oklopnih. Pored toga, bilo je nekoliko samostalnih oklopnih brigada, u sastavu 2 britanske armije, kao i nekoliko rendžer brigada.

1 američka armija imala je preko 40 divizionu, van diviziskog sastava, 14 samohodnih pt divizionu 76 i 75 mm i preko 20 PA divizionu. U armijskoj artiljeriji bilo je nekoliko divizionu 203 i 240 mm. Ukupno je 1 armija raspolagala sa oko 1.500 oruđa.

⁴¹³) Još u Prvom svetskom ratu obe strane težile su da konstruišu oruđe koje bi omogućilo dejstvo po duboko raspoređenim strategiskim objektima protivnika, tj. postojala je želja da se razvije tzv. „strategiska“ artiljerija. Kao izraz te težnje pojavilo se nemačko dalekometno oruđe „Kolosal“ kalibar 210 mm ili 232 mm, domet 120 km, Vo = 1.600 m/sek, dužine cevi 35 m, težina 157 t, težina zrna 106—126 kg. No ovo oruđe usled skupoće proizvodnje i kratkog života (moglo je da ispali 50—60 granata) nije mnogo obećavalo. Kasnije je ovaj problem rešen bombarderskom avijacijom velikog radijusa. No da bi se moglo vršiti strategisko bombardovanje avijacijom potrebno je imati apsolutnu nadmoćnost u vazduhu. Kako na ovo nisu mogli da računaju, Nemci se vraćaju na staru ideju: proizvesti oruđe velikog dometa koje bi se moglo koristiti i u uslovima vazdušne inferiornosti. Tako je u Trećoj upravi nemačke Vrhovne komande 1943 bio razrađen plan za proizvodnju tzv. „oruđa odmazde“ (Vergeltungswaffe). Ali nova oruđa nisu radena na starim principima, već se ide ka stvaranju reaktivnih projektila koji imaju sopstveni izvor energije. Ovakvi projektili mogu biti nekoliko puta teži od najtežih projektila klasične artiljerije, a lansiraju se sa prostijih i jeftinijih uređaja u odnosu na superteška artiljerska oruđa.

2 britanska i 1 kanadska armija raspolagale su sa nešto manje artiljerije za podršku, ali sa jačim PA sredstvima. Obe armije su imale sličan formacijski sastav divizija u pogledu artiljerije. Komandant 1 kanadske armije imao je pod neposrednom komandom 2 armisku artiljerijsku grupu, koja se sastojala iz nekoliko pukova srednjekalibarske i teške artiljerije. Takođe je raspolagao i sa dve PA brigade (74 i 107). PA brigada je bila sledećeg sastava: puk lake PA artiljerije (3 divizionu po 3 baterije od 6 oruđa kalibra 40 mm — 54 oruđa), puk teške artiljerije od 3 baterije po 8 oruđa, reflektorski puk i puk baražnih balona.

2 britanska armija imala je 5 PA brigada (5, 75, 101, 103 i 106) čiji je sastav bio isti kao i kod Kanađana. Armisku artiljeriju sačinjavalo je pet grupa (3, 4, 5, 8 i 9). Sastav grupa načelno je bio sledeći: puk teške artiljerije (3 baterije po 4 haubice 152,4 mm — 12 oruđa), puk srednje artiljerije (2 divizionu sa po 2 baterije od po 4 top-haubice 139,7 ili topova 114,5 mm — 16 oruđa), puk mehanizovane artiljerije (3 divizionu po 2 baterije od po 4 top-haubice 87,62 mm ili samohotski 105 mm — 24 oruđa), puk lake artiljerije (3 divizionu po 2 baterije od po 4 topa 87 mm — 24 oruđa), pt puk od 4 divizionu po 4 baterije pt topova 76 mm — 54 oruđa (neki su imali samohotke 76 mm) i puk instrumentalnog izviđanja, u čiji su sastav, pored ranijih (zvukovne, instrumentalne i fotogrametrijske) uključene i radarske baterije.

Sve savezničke armije raspolagale su artiljerijskom avijacijom. Ova avijacija je kod Britanaca saradivala sa pukom za instrumentalno izviđanje, dok je kod Amerikanaca radila za račun korpusne i armijske artiljerije.

Kanađani i Britanci su pred početak invazije raspolagali sa oko 2.000 artiljerijskih oruđa. Britanska vazdušnodesantna divizija imala je puk brdskih topova kalibra 75 mm (3 divizionu po 8 oruđa, koji su se spuštali padobranima), pt puk 75 mm (3 divizionu po 3 baterije sa po 6 oruđa), puk lake PA artiljerije (3 divizionu po 3 baterije sa po 60 oruđa 40 mm).

Nemačke snage u Zapadnoj Evropi bile su grupisane u dve armijske grupe. Grupa „B” (15 i 17 armija) pod komandom Romela branila je obalu Normandije i ceo severni osek Atlantske obale. Južni sektor branila je grupa „C” (1 i 19 armija) pod komandom generala Blaskovica.

Nemci su obraćali najveću pažnju na obalu između Šelde i Sene jer preko nje vodi najkraći pravac od Engleske ka Ruru.

Između ovih reka bio je izrađen veliki broj objekata stalne fortifikacije, sa mnogobrojnim obalskim i pt baterijama, koje su bile postavljene direktno na obali za neposredno gađanje. Nemačka diviziska i korpusna artiljerija bile su raspoređene u dubini za posredno gađanje brodova dok su neposredno na obali planirane zaprečne vatre za sprečavanje iskrcavanja pešadije. Na pojedinim važnijim pravcima, za borbu protiv desantnih čamaca, Nemci su planirali pokretnu baražnu vatru.

Duž obale su raspoređene PA baterije 88 i 105 mm, a u dubini 128 mm, dobro utvrđene i postavljene tako da mogu gađati ciljeve u vazduhu i na zemlji, odnosno vodi.

U okviru korpusa deo samohodne pt artiljerije „Ferdinand” držan je u rezervi.

Na manjim ostrvima u neposrednoj blizini obale, kao i na rtovima, bile su postavljene dobro utvrđene baterije 88 mm za flankirno dejstvo.

Na ovom otseku Nemci su imali gusto razvijenu mrežu radarskih stanica, među kojima je bilo i radara „Mamut” i „Vaserman” sa dometom do 300 km. Obalska artiljerija je imala takođe radare tipa „Zetok”.

Otek fronta koji je branila 7 armija bio je u celini slabo utvrđen.

Obalske divizije koje su se nalazile u prvom ešelonu bile su razvučene na širokom frontu koji je kod pojedinih dostizao i 130 km. U Senskom Zalivu, između ušća Sene i Šerbura, odbrana je bila nešto gušća. Na ovom otseku, širokom oko 90 km, branile su se dve divizije, a neposredno pred iskrcavanje privučena je na obalu još jedna pešadiska divizija radi vežbe. Na ovom otseku bilo je 10 obalskih baterija (najčešće francuski topovi 155 mm) i ne-

koliko pt i PA baterija 75 i 88 mm. Od zemaljske artiljerije za podršku, prema nemačkim podacima, na ovom otseku bilo je ukupno 11 diviziona ili 32 baterije (3 formacijska divizioniska puka od kojih je jedan imao samo 2 diviziona i korpusni puk). Znači, na blizu 90 km fronta bilo je 128 oruđa za podršku ne računajući obalska, ili 1,4 oruđa na kilometar fronta. Baterije su bile razmeštene na 3—4 km od obale. Vatrene sistem je organizovan tako kako bi se mogli tući neposredni prilazi obali i podržale borbe na samoj obali i u tu svrhu su zaplanirane koncentracije vatre i nepokretne zaprečne vatre. Pukove koji su branili obalu Nemci nisu ojačavali artiljerijom za podršku. Divizioniska artiljerija bila je objedinjena pod jedinstvenom komandom komandanta divizije, tj. obrazovala je divizionisku artiljerisku grupu. Osnovni vatrene položaji nalazili su se na težištu odbrane. Sa pojedinim divizionima vršen je manevar pokretom na druge otseke gde su, takođe, uređivani vatrene položaji. Posedanje ovih položaja vršilo se tek onda kad se otkriju namere napadača. Korpusni artiljeriski puk obrazovao je korpusnu artiljerisku grupu koja je imala osnovne vatrene položaje na težištu odbrane korpusa. S njom je predviđen manevar pokretom u celini ili pojedinim divizionima. Ako bi se uzela u obzir sva artiljerija i minobacači, koji bi mogli da uzmu učešća u borbi na neposrednim pristupima obali i na njoj samoj (obalska artiljerija nije mogla biti efikasno angažovana za dejstvo na obali) srednja gustina u Senskom Zalivu iznosila je oko 6 oruđa i minobacača na kilometar fronta. Operativne rezerve su se nalazile na velikoj dubini.

*

*

*

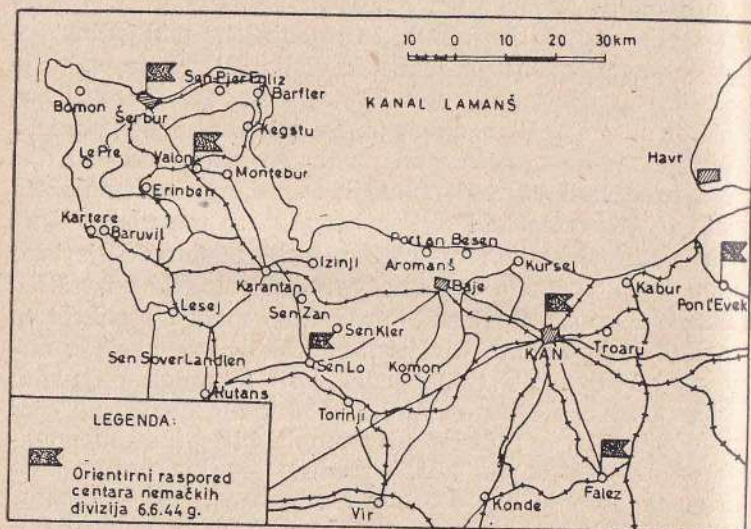
Saveznički plan invazije imao je tri etape:

- iskrcavanje desanta;
- zauzimanje mostobrana i utvrđivanje na njemu;
- proširenje mostobrana.

Vatrena priprema iskrcavanja stavljena je prvenstveno u zadatak avijaciji. Brodska artiljerija imala je da štiti iskrcavanje i vrši podršku napada pri stvaranju mostobrana. Na palubama desantnih brodova bili su postavljeni reaktivni i obični bacači mina.

Sa prvim talasima bila je ukrcana pt artiljerija, među kojom i samohodna 76 mm, a kod Amerikanaca i haubičke pukovske baterije.

U 22 časa 5 juna, 9 sati pre iskrcavanja, počela je neposredna avijacijska priprema, u kojoj je bačeno na nemačke položaje u zoni iskrcavanja oko 10.000 tona bombi i raketnih zrna⁴¹⁴).

sk. 33 Iskrcavanje u Normandiji

6 juna u 6.30 otpočela je invazija. U prvom ešelonu 21 grupe armija napadala je 1 američka armija desno od linije Port an Besen sa 7 i 5 korpusom u prvom ešelonu. Levo od ove linije pa do ušća Orne dejstvovala je 2 bri-

⁴¹⁴) Na deset nemačkih obalskih baterija u Senskom Zalivu 1.136 britanskih aviona bacilo je 5.833 bombe. Za prva 24 časa savezničko strategijsko i taktičko vazduhoplovstvo izvršilo je preko 19.500 letova.

tanska armija sa 1 i 30 korpusom u prvom ešelonu. Prvi ešeloni korpusa bili su jačine 1—2 divizije. Svaka divizija prvog ešelona slala je u prvom talasu po jedan ojačani puk.

Pre nego što su prvi talasi stigli do obale, još u toku noći, na kopno Normandije Saveznici su bacili tri vazdušnodesantne divizije. Na otseku 1 američke armije 82 i 101, a na otseku 2 britanske 6 vazdušnodesantnu diviziju. Bacanje jakih vazdušnih desanta u bližu taktičku dubinu, unelo je pometnju kod Nemaca. Kada se ujutro približilo preko 600 brodova i otvorilo vatru, kod jedinica na samoj obali zavladała je potpuna dezorganizacija.⁴¹⁵)

Ustvari, ovakvo stanje je karakteristično za otseke gde su se iskrcavale britanske i snage američkog 7 korpusa, dok su se na obali severno od Trevijera, zvanom „Omaha”, gde se iskrcavao 5 američki korpus, vodile krvave borbe, tako da je desant bio doveden u pitanje. Ovaj deo obale branila je 352 divizija koja se ovde razvila u cilju izvođenja vežbe neposredno pred savezničko iskrcavanje tako da se za nju nije ni znalo. Bredli komandant 1 armije je dobio obaveštenje o prisustvu ove divizije tek kada su desanti krenuli, a tada je bilo nemoguće vršiti neke krupnije izmene u planu. 352 divizija bila je daleko većih borbenih kvaliteta od ostalih divizija koje su se nalazile na obali. Ona je imala oko 50 topova 75 i 88 mm raspoređenih na relativno uskom frontu (oko 10 km) tako da se na prilazima obali mogla ostvariti vatre velike gustine. U rejonu Pon di Oe bila je postavljena za neposredno gađanje baterija topova 155 mm od 6 oruđa. Divizija je imala tri artiljeriska diviziona za podršku, koji su sa uspehom mogli da tuku otsek na kome su se iskrcavale američke snage. Kada su se 16 i 116 puk 1 divizije 5 američkog korpusa primakli obali artiljerija 352 divizije otvorila je vrlo uspešnu vatru. 27 od 32 tenka amfibija — koji su štitili ove pukove — bili su potopljeni (prema američ-

⁴¹⁵) Amerikanci su dejstvovali i iz samohodnih topova sa paluba desantnih brodova. Ova oruđa su otpočinjala sa gađanjem kada su se brodovi dovoljno približili obali i kada je otpočelo ukrcavanje pešadije u čamce. Brodska artiljerija je postavljala višečasovne dimne zavese pod čijim se prikriivanjem vršilo iskrcavanje.

kim izvorima potapanju amfibija umnogome su doprine-
li ogromni talasi). Veliki broj desantnih čamaca takođe
je potopljen. Za nekoliko časova žestoke borbe na prilazi-
ma obali pukovi su pretrpeli ogromne gubitke (16 puk oko
33% od celokupnog sastava, a 116 puk je imao 800 mr-
tvih). Kako se borba vodila na samoj obali to brodska arti-
ljerija i avijacija nisu mogle da intervenišu i Amerikanci
su bili prinuđeni da napadaju na nemačke položaje koriste-
ći samo lako pešadisko naoružanje. Jedan bataljon rendže-
ra 1 divizije pomoću vatrogasnih lestvica (ranije pripreml-
jenih) popeo se uz vrlo strmu obalu, napao i zaplenio bate-
riju 155 mm, koja je Amerikancima nanosila najveće gu-
bitke. Padom Pon di Oe iskrcavanje na otseku „Omaha”
bilo je uglavnom završeno.

1 američka divizija je savladala najjači otpor na ce-
lom otseku iskrcavanja ali je pretrpela i najveće gubitke.
U toku 7 jula Nemci su na otseku „Omaha” angažovali je-
dan puk iz sastava korpusne artiljerije u cilju ojačanja
352 divizije koja je bila prinuđena da napusti prvi polo-
žaj. Amerikanci nisu bili u stanju da se upuste u borbu
sa nemačkom artiljerijom, tako da se iskrcavanje ovoga
dana vršilo pod jakom neprijateljskom artiljeriskom va-
trom. U toku ovoga dana 1 divizija je završila iskrcavanje.
Preveče su svi njeni divizioni bili na obali i počeli su
sa podrškom napada u cilju proširenja mostobrana. Ova
artiljerija je povremeno angažovana u borbi protiv nemač-
ke artiljerije, što je olakšalo dalje iskrcavanje.

Prvoga dana do podne Nemci su slabo reagovali ali
oko podne oni angažuju 21 oklopnu diviziju, rezervu 84
korpusa, i vrše protivnapad na delove 3 divizije 1 britan-
skog korpusa. Međutim Britanci su do tada već bili iskr-
cali jaka pt sredstva pa su u rejonu Fransvila sačekali
tenkove organizovanom pt vatrom, naneli im velike gu-
bitke te tako protivnapad nije imao skoro nikakve re-
zultate.

7 američki korpus je napadao bez velikih teškoća. U
prvim časovima iskrcavanja on je iskrcao jedan bataljon
tenkova i divizion samohotki i sa njima izvršio spajanje
sa vazdušnodesantnim divizijama. I Amerikanci i Britan-

ci su u početku iskrcali vrlo malo artiljerije za posredno gađanje. Predveče prvoga dana Nemci pred 7 korpus bacaju jake pt rezerve i korpusnu artiljeriju. Naišavši na organizovani vatreni sistem nemačke artiljerije, bez podrške sopstvene artiljerije, Amerikanci su počeli da trpe gubitke i njihovo napredovanje biva jako usporeno.

Sledeća tri dana Saveznici su produžili sa širenjem mostobrana. 7 i 8 juna napredovanje je išlo dosta sporo. Saveznički korpusi prvog ešelona su tek tada uspeli da iskrcaju svu divizisku i deo korpusne artiljerije, ali je nisu mogli svu angažovati aktivno jer ju je, usled male dubine mostobrana, bilo nemoguće postaviti na vatrene položaje. Nailazeći na jaka nemačka uporišta po dubini, a naročito na pt uporišta i artiljerisku vatru sa zaklonjenih vatrenih položaja, saveznička pešadija i tenkovi su trpeli osetne gubitke. Komandant 84 korpusa koristi ovu nesređenost Saveznika i vrši jak protivnapad na otketu Britanaca, sa pravca Kana. U odbijanju ovog protivnapada Britanci nisu uspeli da angažuju blagovremeno svoje pt rezerve, baš zbog toga što je pravac protivnapada bio usmeren na spoj između 30 i 1 korpusa, kome ni jedna ni druga strana nije posvetila dovoljno pažnje. Kasnije su oba korpusa izbacila na bokove svoje pt grupe i uspeli da likvidiraju prodor Nemaca ali uz gubitke.

U toku prva tri dana borbe na mostobranu saveznička pešadija se borila pešadiskim naoružanjem uz podršku minobacača i brodske artiljerije. Usled slabog vremena vatom brodske artiljerije bilo je teško upravljati tako da ona nije bila naročito efikasna. Kasnije dolazi do izražaja i samohodna artiljerija koja je neposrednim gađanjem pružila efikasnu neposrednu podršku pešadiji.

Do 10 juna glavnina prvog operativnog ešelona Saveznika bila je iskrcana (3.000 artiljeriskih oruđa i 1.500 tenkova). Za sledeća dva dana stvoren je mostobran širine 80 km, a dubine 12—18 km. Na njemu je bilo 326.000 ljudi, nekoliko hiljada artiljeriskih oruđa i tenkova.

Slabe vremenske prilike prvih dana iskrcavanja nisu dozvolile Saveznicima da u početnoj fazi iskrcaju veći broj tenkova i artiljerije, što bi im omogućilo da spreče

neprijatelja da se sredi i organizuje po dubini. Ustvari, vatrena snaga i manevarska moć savezničkog prvog ešelona bila je mala. 5 i 7 američki korpus bili su ojačani sa po 2 divizionu za podršku, ali je ta artiljerija uspela da se sva razvije tek 10 juna.

Nemci su do ovog vremena privukli tri nove divizije kojima su ojačali odbranu Šerburu.

Krajem juna Amerikanci prelaze u napad i na sektor Šerbur. Mnogobrojna artiljerija 1 armije svojom moćnom vatrom pružila je vrlo efikasnu podršku pešadiji. Na pojedine otporne tačke dejstvovalo je po 100 i više oruđa. Borbe za Šerbur trajale su oko 11 dana (od 19—30 juna). U tom periodu Nemci vrše protivnapad na mostobran britanskih i kanadskih snaga sa tri SS divizije (1, 9 i 2) pa su Britanci bili prinuđeni da se delimično povuku i pređu u odbranu. Montgomeri je (komandant 2 armije) koristeći iskustvo iz Afrike, odmah po iskrcavanju glavnih snaga naredio da se formiraju jake pt rezerve u svim jedinicama od divizije naviše (divizije su bile ojačane divizionom samohodne artiljerije 76 mm, koji je služio kao pt rezerva) i one su postavljane u vidu dubokih pt linija. Pozadi ovih linija uporišta razvijena je diviziska i korpusna artiljerija, koja je sa zaklonjenih položaja podržavala pt artiljeriju. Krila i bokove obezbeđivale su izviđačke jedinice, koje su u svom sastavu imale tenkove, a po potrebi su ojačavane i samohotkama. Oklopnim jedinicama vršen je protivnapad u bok neprijateljskih snaga. Ovako je bio organizovan slom protivnapada severno od Kana, u kome su nemačke divizije u trodnevnim borbama pretrpele ogromne gubitke, ali su i Britanci izgubili veliki broj ljudi i tenkova.

5 jula 2 britanska armija prelazi u napad sa ciljem da zauzme Kan i proširi mostobran. 3 kanadska divizija, iz sastava 1 korpusa, otpočela je napad na rejon aerodroma, ostvarivši pri tome najveću gustinu artiljerije od početka invazije. Napadu je prethodila artiljeriska priprema koja je trajala 1 čas i 45 minuta. Priprema je izvršena koncentracijama vatre po čitavoj dubini glavnog nemačkog odbranbenog pojasa, koji je bio prilično utvrđen

I u rovovskom sistemu. U pripremi je učestvovala sva artiljerija 1 britanskog korpusa i deo armijske artiljerije. Na frontu od 2 km, gde je divizija vršila proboj, bilo je oko 800 oruđa a izbačeno oko 30.000 zrna. Masovna artiljerijska vatra paralisala je nemačku odbranu (preko 50% nemačke žive sile na glavnom položaju bilo je izbačeno iz stroja). Podrška juriša vršena je pokretnim baražom. Početni uspeh bio je veliki. Pešadija je zauzela glavni položaj ne koristeći lično naoružanje. No u dubini odbrane Nemci uspevaju da se srede i pruže žilav otpor a pitanje podrške pešadije od strane artiljerije za vreme borbe po dubini nije bilo kod Kanađana rešeno.

Posle žestokih trodnevni borbi Britanci su uspeli da razbiju nemačke jedinice u rejonu Kana, da ih odbace na jug i zauzmu Kan.

*

Slabe nemačke snage u Normandiji i pogrešna procena pravca glavnog udara savezničkih snaga, a posebno nedostatak artiljerskih sredstava — sve je to onemogućilo Nemcima da koriste preimućstvo koje im je pružila morska obala.

U pogledu obezbeđenja iskrcavanja i podrške borbe za mostobran težište je bilo na avijaciji i brodskoj artiljeriji. Posle jake avijacijske pripreme i uz podršku brodske artiljerije, otpor slabih nemačkih snaga bio je brzo savladan tako da su svi korpusi, sem 5 američkog, obrazovali mostobrane još u prvoj polovini dana iskrcavanja. No na otseku 5 korpusa, gde se nije znala tačna jačina nemačkih snaga, pojavila se kriza, što je značilo da avijacijska priprema nije bila dovoljna za neutralisanje dobro organizovane odbrane, a brodska artiljerija nije mogla da pruži efikasnu pomoć usled slabih uslova osmatranja. Iz ovoga bi trebalo izvući zaključak, da se pomorski desanti mogu vršiti uspešno na dobro utvrđenu i branjenu obalu samo pod uslovima kada brodska artiljerija može uspešno da dejstvuje jer ona može bolje od avijacije da uništava vatrene sredstva raspoređena neposredno na obali a koja su za desant najopasnija.

U pogledu redosleda i iskrcavanja artiljerije Saveznici, a naročito Britanci, daju prioritet pt artiljeriji, što se pokazalo kao sasvim pravilno. Amerikanci sa prvim talasima iskrcavaju veće količine samohodne artiljerije, što se takođe pokazalo korisnim, jer je ova u fazi obrazovanja mostobrana, kada nema dobrih puteva, mogla uspešno da manevriše i pruži pešadiji efikasnu podršku.

Iskrcavanje artiljerije za podršku išlo je nešto sporije, jer je bilo potrebno izraditi prvo puteve za njen razvoj.

Vremenske prilike su ometale brzi dotur artiljeriske municije, što je sa svoje strane otežavalo artiljeriji da dođe do punog izražaja.

Saveznička ofanziva u Normandiji

Do polovine jula Saveznici su, proširujući mostobran, jednovremeno izvršili i pregrupisanje snaga. Formirana je 12 grupa armija (1 i 3 američka armija) pod komandom generala Bredlija, a u sastavu 21 grupe armija ostale su 2 britanska i 1 kanadska armija pod komandom Montgomerija.

Saveznici su u toku iskrcavanja i za vreme borbi za mostobran izgubili preko 110.000 ljudi i oko 1.000 tenkova, a Nemci oko 160.000 ljudi i 400 tenkova. Najviše gubitaka Nemci su imali od avijacije i artiljerije. Krajem jula Saveznici su izvršili popunu jedinica tako da su ukupno imali na mostobranu 40-50 divizija sa oko 4.500 tenkova, 6.000 artiljeriskih oruđa svih kalibara, a podržavalo ih je oko 14.000 aviona.

1 američka armija (5, 7, 8 i 19 korpus — 11 divizija) bila je ojačana sa: oko 55 divizionu za podršku, blizu 30 PA divizionu, među kojima 8 teških (90 mm), oko 15 samohodnih pt divizionu i nekoliko divizionu višecevnih reaktivnih bacača. Znači da je ova armija raspolagala sa oko 1.100 oruđa za podršku kalibara 105 mm i većih, ne računajući minobacače⁴¹⁶). Pred početak ofanzive 1 armija je

⁴¹⁶) Prema pisanju generala Harta, komandanta artiljerije 1 armije, u „Artillery Journal“ za januar 1947, može se zaključiti da je 1 armija imala više oruđa. On navodi 1.500 no nije jasno da li je tu uračunao i pukovske haubice. Prema tome kako je artiljerija bila raspoređena među korpusima, moglo bi najviše biti 60 divizionu ojačanja ili 1.200 oruđa.

bila razvijena na frontu od 70 km tako da je srednja operativna gustina artiljerije i minobacača (bez pt, PA i reaktivne, kao i minobacača 60 mm) iznosila oko 30 oruđa na kilometar fronta. Slična situacija bila je i kod Britanaca.

Nemci su krajem juna i početkom jula uspeli da prebace u Normandiju jače snage pa se u sastavu 7 armije nalazilo oko 11 divizija od kojih 3 oklopne.

U međuvremenu je formirana i 5 oklopna armija (oko 15 divizija) i prebačena u Normandiju (prema britanskom otseku) tako da su Nemci mogli da angažuju oko 380.000 ljudi (oko 26 divizija), 790 tenkova i oko 2.000 artiljeriskih oruđa (pt artiljerije i artiljerije za podršku). S obzirom da su nemačke divizije bile nepopunjene to je opšti operativni odnos suvozemnih snaga otprilike izgledao ovako: u pešadiji 3:1, tenkovima 5:1, artiljeriji 3:1 u korist Saveznika. Nemci su u oklopnim divizijama imali pretežno teške tenkove.

U borbama koje su vodile obe savezničke grupe armija krajem juna i početkom jula, u cilju zauzimanja pogodnih linija za prelaz u opštu ofanzivu, pokazalo se da Saveznici nemaju ni jedno pt sredstvo koje bi moglo uspešno da vodi borbu protiv nemačkih teških tenkova.

Saveznici su vršili probe na oštećenim nemačkim tenkovima i došli do zaključka da je američki PA top 90 mm vrlo efikasno pt sredstvo i zato zahtevaju da se ubrza proizvodnja ovog topa kojim je trebalo preoružati „Šermane” i naoružati nove samohotke M-36. Neki su predlagali da se u vremenu dok se ne razvije proizvodnja pomenutih američkih oruđa pojača proizvodnja engleskih oruđa od 17 funti i da se njima počne preoružavanje „Šermana”. Ovo me se pristupilo. No britanske proizvodnja ovih oruđa nije bilo toliko razvijena da bi mogla zadovoljiti potrebe.

Nemci su široko koristili u Normandiji pt zasede (pt artiljerija i ručna pt oruđa). Mnogobrojne kamene i žive ograde, kojima obiluje ovaj deo Normandije, pružale su Nemcima povoljne uslove za organizaciju zaseda.

Dakle, pred početak savezničke julske ofanzive u Normandiji najveći problemi koji su se postavljali pred njih bili su: PTO i borba protiv nemačkih pt sredstava.

Saveznički plan za proboj nemačke odbrane u Normandiji i razbijanje 7 armije, predviđao je da se, grupišući glavne snage na pravcu Sen Lo — Avranš, izvrši prodor sa linije Lesej-Sen Lo na Avranš a zatim prema Majenu, dubokim krilnim obuhvatom od Le Mana na Šatr de Evr. Pomoćni obuhvatni udar planiran je od Kana na Falez i od Le Mana na Aržantan. Cilj operacije bio je da se okruže i unište glavne snage 7 armije na prostoru Fler-Falez-Aržantan, a zatim po likvidaciji ostataka ove armije zapadno od ušća Sene da se izbije na liniju Sena-Loara i stvore pogodni uslovi za nastupanje prema Parizu.

Ofanziva je prvo počela na pomoćnom pravcu napadom 2 britanske armije zapadno od Kana, prema Noajeu i Kajeu. Napad su izvodili 12 i 30 britanski korpus unutrašnjim krilima. 53 divizija 12 korpusa 16 jula otpočela je napad u cilju proboja nemačkih položaja, koje su branili delovi 2 SS divizije, i zauzimanje Kajea. Front napada divizije bio je 4 km a zadatak dana prodor na dubini od 3,5 km. Divizija je nanosila glavni udar na spoju između 986 i 989 puka. Nemci su na glavnom položaju na težištu odbrane imali 2 bataljona pešadije, 27 pt topova 75 i 88 mm. Na položaju pukovskih rezervi nalazio se oko 1 bataljon pešadije i oko 30 pt oruđa. Nemački pukovi su raspolagali sa po četom teških bacača (12 oruđa) a podržavalo ih je 4 divizionu artiljerije.

Borbeni poredak 53 divizije bio je postrojen u dva ešelona. Pukovi prvog ešelona ojačani su sa po 2 pt baterije diviziskog pt puka, a podržavalo ih je po 2 puka artiljerije (177 puk podržavao je 61 i 116 artiljerijski puk, a 179 puk 110 i 186 art.puk). Diviziju je podržavala korpusna artiljerija sastava 13 pukova: 4 puka srednje (7, 10, 84, i 131) i puk teške artiljerije (52); ostali pukovi (151, 69, 143, 147, 185, 74, 90, i 124) su bili iz formacijskog sastava divizija drugog ešelona i jedne divizije susednog 30 korpusa. Odnos u artiljeriji bio je 7:1. Britanci su izveli siste-

matsku artiljerisku pripremu pošto su 70% ciljeva otkrili izviđanjem.

Podrška juriša vršena je pokretnim baražom. Pritisnuti jakom vatrom artiljerije, Nemci nisu mogli da pruže jači otpor i divizija je uspešno izvršila proboj.

Ustvari, napad 53 divizije imao je lokalni značaj i bio mu je cilj da stvori povoljnije uslove 2 armiji za angažovanje glavnih snaga. No ovaj napad, iako više demonstrativan, značajan je po tome što Britanci u njemu angažuju vrlo jaku artiljeriju, nastojeći da njenom vatrom potpuno dezorganizuju i parališu nemačku odbranu. Nemci su imali jaka pt sredstva što je umnogome usporavalo napredovanje Britanaca koji su bili prinuđeni da svaku otpornu tačku podvrgnu masovnoj artiljeriskoj vatri. Nemci su u toku ovog dana vršili nekoliko jakih protivnapada pešadijom i tenkovima ali su svi bili slomljeni artiljeriskom zaprečnom vatrom i vatrom pt oruđa. Uveče 16 jula Kaje je zauzet, čime je zadatak divizije završen. Ovim se stvaraju pogodni uslovi za napredovanje na ovom pravcu. Dejstva 16 jula na frontu 12 i 30 korpusa imala su zadatak da odvuku pažnju Nemaca od pravca Benuvil-Kanji gde su britanske snage trebale da izvrše glavni udar. Masovno angažovanje artiljerije zapadno od Kana takođe je imalo zadatak operativnog maskiranja.

U toku jula Druga armija je morala da izvrši izvesno pregrupisanje artiljerije i da glavna artiljeriska sredstva koncentriše istočno od Orne gde je 8 britanski korpus nanosio glavni udar.

18 jula 8 korpus prešao je u napad istočno od Orne na frontu od 10 km, nanoseći glavni udar pravcem Ranvil-Demuvil. U prvom ešelonu korpusa napadale su dve oklopne divizije (11 i gardiska), a u drugom 7 oklopna divizija. Desno i levo od otseka proboja 8 korpusa napadali su 2 kanadski i 1 britanski korpus sa po jednom divizijom (3 kanadska desno a 3 britanska levo) u cilju obezbeđenja boka glavnih snaga. Napadu je prethodila jaka avijaciska i artiljeriska priprema. Artiljeriska priprema je trajala 45 minuta. Artiljerija je neutralisala glavni položaj, pukovske rezerve, minobacačke položaje i delom artiljeriju, a avija-

cija divizijske i korpusne rezerve i vodila borbu protiv artiljerije. Glavnina artiljerije 2 armije bila je koncentrisana na pravcu glavnog udara 8 korpusa. Gustina je iznosila oko 80 oruđa na kilometar fronta a grupisanje je bilo izvršeno po ranije usvojenim principima. Divizije na pravcu glavnog udara bile su ojačane sa po jednim samohodnim divizionom 76 mm.

Armiska artiljerija podržavala je napad 1 korpusa jednom artiljeriskom grupom, a sa ostalim (ukupno je imala 5 grupa) 8 korpus. Svaka grupa je bila jačine 4—6 artiljerijskih pukova od kojih 1 PA i 1 pt.

U zoni napada 8 britanskog korpusa branila se 16 divizija i manji delovi 21 oklopne 55 oklopnog korpusa. Na otketu proboja (10 km) branila su se u prvom ešelonu dva nemačka puka sa formacijskom artiljerijom i slabijim pt ojačanjima. Na ovom frontu Nemci su mogli maksimalno da angažuju oko 15 divizionu. Srednja gustina celokupne nemačke artiljerije u odbrani prednjeg kraja kretala se od 10—18 oruđa na kilometar fronta. No obe nemačke divizije imale su vrlo jaka pt sredstva u rezervi, raspoređena po dubini odbranbenog pojasa. Obe divizije su imale po pt brigadu oruđa 75 mm i po nekoliko baterija 88 mm a 21 divizija i brigadu samohodnih oruđa „Ferdinand”. Važnija naseljena mesta i raskrsnice bili su pretvoreni u pt uporišta. Nemci su znali da su na ovom delu fronta koncentrisane jake britanske oklopne snage i zato nastoje da svoja pt sredstva ešeloniraju što više po dubini kako bi ih zaštitili od početnog udara,⁴¹⁷⁾ a takođe otežali napadaču PTO.

Uzimajući u obzir izloženo može se zaključiti da je 8 korpus otpočeo napad 18 jula pri odnosu u artiljeriji 4:1 u svoju korist. No odnos između tenkova i pt artiljerije, uzimajući u obzir dubinu nemačke odbrane, nije bio naročito povoljan. U proseku na svaka dva britanska tenka dolazilo je po jedno nemačko pt oruđe.

⁴¹⁷⁾ Dok se gustina pt artiljerije na glavnom položaju kretala oko 6-8 oruđa, to se ona, počevši od položaja pukovskih rezervi dublje, naglo pela i dostizala srednju operativnu gustinu od 15—25 oruđa na kilometar fronta, a u okviru pt uporišta i veću.

Posle kraće ali snažne artiljeriske i avijaciske pripreme britanske snage prešle su u 9 časova na juriš. Podržani jakim vatrom artiljerije i avijacije britanski tenkovi su brzo slomili otpor na glavnom i međupoložaju i za dva časa 11 oklopna divizija uspela je da razbije prvi nemački ešelon i izbije pred položaj diviziskih rezervi napredujući za to vreme oko 6 km. No oko 11 časova divizija nailazi na vrlo jaku i dobro maskiranu pt liniju severno od Emila na kojoj je bila razvijena pt rezerva 21 oklopne divizije (oko 45 oruđa). Suprotstavljajući frontalno tenkovima pt artiljeriju, Nemci preduzimaju protivnapad tenkovima na bokove 11 divizije. Britanci koriste svoju pt artiljeriju, ali ipak trpe znatne gubitke i napad privremeno biva obustavljen. Gardiska divizija je takođe naišla na jake pt linije severno od Kanja što je u velikoj meri usporilo njeno napredovanje. U drugoj polovini dana Britanci su svuda naišli na jak otpor pa zato komandant 8 korpusa uvodi svoj drugi ešelon (pokretnu grupu — 7 okl. divizija), radi završetka proboja taktičke dubine, na unutrašnjim krilima 11 i Gardiske divizije. No, što su Britanci više prodirali u dubinu odbrane otpor u protivtenkovskom smislu je rastao, jer su došla do punog izražaja nemačka pt uporišta. Oruđa 88 mm i ovoga puta su zablistala. Korpusne pt rezerve ojačavale su međuprostore između pt uporišta i tako činile odbranu stabilnijom. Samo u toku 18 jula 8 korpus je izgubio 150 tenkova od kojih je preko 80% bilo uništeno pt artiljerijom.

Gubici u tenkovima usporili su nadiranje 2 armije, što je omogućilo Nemcima da se srede, angažuju jake rezerve i pređu u protivnapad. 19 jula je napad 8 britanskog korpusa uglavnom bio zaustavljen i on je privremeno primoran da pređe u odbranu. Britanci su imali u tenkovskim divizijama malo pt topova, te su za odbijanje tenkova morali da angažuju svoje tenkove, što im je povećavalo gubitke.

20 jula 2 kanadski korpus vrši jači pritisak na Verner što je omogućilo 8 korpusu da ovoga dana napreduje oko 6 km. Britansko napredovanje u celini odvijalo se

sporo. Montgomeriju je to zamereno pa je on 23 jula uveo u borbu i 1 kanadsku armiju.

*

Vatrena priprema napada taktičke dubine u ovoj operaciji bila je slaba, jer su Britanci slabo izvideli nemačku taktičku dubinu, a avijacija nije mogla uspešno da prati tenkove zbog dosta slabog vremena, pa su oni ostali bez dovoljne vatrene podrške. Britanci nisu povelili dovoljno računa o organizaciji sadejstva između artiljerije i pešadije. Oklopne divizije su svoju formacisku artiljeriju (dva puka 87,6 mm od po 24 oruđa) koristili sasređeno. Ali ova artiljerija nije bila na gusenicama te nije mogla uspešno pratiti tenkove koji su se zato morali sami upuštati u borbu protiv pt topova koji su se, maskirani i dobro utvrđeni, pokazali boljim od tenkova. Protivtenkovska uporišta trebalo je prethodno dobro pritisnuti jakom artiljeriskom vatrom pa onda napasti, ili ih samohodnom artiljerijom blokirati sa fronta, a tenkovima obići ali za ovakav način borbe protiv pt artiljerije Britanci se nisu bili pripremili.

*

*

*

Američka 1 armija, koja je imala glavni zadatak u ovoj operaciji, nije otpočinjala sa dejstvima, jer se čekalo da se vreme popravi, pa je u ofanzivu krenula tek 25 jula. Proboj je imao da izvrši 7 korpus generala Kolinsa (1, 4, 9 i 30 pešadiska i 2 i 3 oklopna divizija) zapadno od Sen Loa, na frontu od 6 km. Pomoćni udar i obezbeđenje boka vršili su desno 8 a levo 19 korpus. Amerikanci su duže vremena vršili pripreme. Naročita pažnja posvećena je izviđanju a rezultat je bio da je utvrđen tačan raspored nemačkih snaga na pravcu glavnog udara armije.

Pred frontom 7 korpusa branile su se 266 pešadiska, jedna oklopna i delovi vazdušnodesantne divizije, ojačane vrlo jakim pt sredstvima. Nemci su glavni odbranbeni pojas organizovali prema iskustvima sa Istočnog fronta. Svi

položaji glavnog pojasa sastojali su se iz nekoliko linija rovova, povezanih saobraćajnicama. Na glavnom položaju i po dubini nalazili su se pt čvorovi s topovima 75 i 88 mm (topovi 88 mm bili su raspoređeni na položajima pukovskih i divizijski rezervi). Gustina pt artiljerije na pojedinim osecima prelazila je 20 oruđa na kilometar fronta. U korpusnoj pt rezervi nalazio se puk samohodnih topova 88 mm. Na otseku 266 divizije, uz angažovanje korpusne artiljerije, mogla se sasrediti vatra oko 3 artiljeriska puka. Opšta srednja gustina artiljerije kretala se oko 35 oruđa na kilometar fronta.

Amerikanci su imali dobre podatke o jačini i rasporedu nemačkih snaga a naročito o jačini PTO na glavnom odbranbenom pojasu, na sektoru Sen Loa. Koristeći se ranijim iskustvima, komandant američke 21 grupe armija, general Bredli, donosi odluku da izvrši proboj na užem frontu, angažujući u početku jake pešadijske snage, uz moćnu prethodnu vatrenu pripremu napada. Proučavajući tok dejstava na britanskom sektoru Bredli je došao do zaključka da je za savladavanje solidno organizovane odbrane, zasićene pt sredstvima, pešadija efikasnija od tenkova, ali zato vatrena priprema mora biti vrlo solidna.

U duhu Bredlijevih koncepcija bio je i razrađen plan proboja kod Sen Loa. Plan je baziran na moćnoj avijacijskoj pripremi. Prema proračunu predviđeno je da se na prostori širine 6.120 m a dubine 1.500 m ostvari vatreni „tepih” na kome će biti 60.000 pogodaka bombi. Ovo je bio jedinstven primer u istoriji ratova da se vatrena priprema proboja solidno organizovane odbrane vrši isključivo avijacijom. Bredlijev komandant artiljerije, general Hart, je smatrao da „tepih”, koji je trebalo ostvariti pretežno strategiskom avijacijom, neće biti dovoljno efikasan i da bi artiljerija dala bolje rezultate. U svojim memoarima⁴¹⁸⁾ Bredli tvrdi da se Hartovo gledanje nije moglo usvojiti jer on nije imao niti artiljerije niti municije u dovoljnoj meri da bi mogao ostvariti predviđenu gustinu vatre. Amerikanci su stvarno oskudevali u municiji. Usled

⁴¹⁸⁾ „Uspomene jednog vojnika”, str. 468.

slabog vremena njeno prebacivanje preko Kanala išlo je vrlo sporo. No ovo pitanje se moglo rešiti na taj način što bi se izvršio smelji manevar artiljeriskom municijom u okviru 21 grupe armija i odložio napad za izvesno vreme, Ali, ova mogućnost nije razmatrana. Što se tiče nedostatka oruđa moglo bi se o tome diskutovati. Hart je na otek proboja 7 korpusa, kako i sam Bredli tvrdi, bio privukao već 1.000 oruđa kalibra 105 mm i većih⁴¹⁹), ali prema proračunu stručnjaka vatreni učinak ove artiljerije za isto vreme bio je 10 puta slabiji od „tepiha”. No to je bilo kabinetsko razmatranje. Ustvari, sa ovih 1.000 oruđa na oteku proboja, tj. tamo gde je planirano postavljanje „tepiha”, mogla se ostvariti gustina od 164 oruđa na kilometar fronta i to samo artiljerije za podršku a ako bi se računali i minobacači divizija prvog ešelona 7 korpusa onda be se gustina povećala na blizu 190 oruđa. Prema iskustvima sa ostalih frontova, ovakva gustina artiljerije sa dovoljno municije, u vremenu od 2,5 časa, koliko je trajalo bombardovanje, mogla je vrlo uspešno da neutrališe prostoriju širine 6 i dubine 1,5 km. Ako se uzme u obzir još i to da su Nemci na oteku gde je planiran proboj mogli da ostvare maksimalnu gustinu od oko 50 oruđa (preduzimajući manevar putanjama) onda je odnos u artiljeriji, u najgorem slučaju, bio 4:1 u korist Amerikanaca, a ako bi se upoređivala samo artiljerija za podršku onda bi bio daleko bolji. Dakle, iz svega ovoga može se zaključiti da se ne bi moglo govoriti o nedostatku artiljerije. Da li se stvarno municija nije mogla privući a da se ne odloži vreme početka operacija, drugo je pitanje.

Hartove primedbe nisu usvojene i operacija 1 armije otpočela je, kako je to već bilo planirano, ostvarivanjem moćnog „tepiha”.

Pre početka bombardovanja Kolinsu je bilo naređeno da povuče snage sa polaznog položaja za 1.200—1.500 m da ne bi bombe padale u sopstveni raspored.

Bombardovanje je počelo ujutro 25 juna oko 9 časova. Prvo je na otek na kome je trebalo stvoriti „tepih”

⁴¹⁹) Bredli: „Uspomene jednog vojnika”. str. 472.

napalo 350 lovaca-bombardera. Oni su u toku 20 minuta zasipali neprijatelja raketama, mitraljezima i topovima, a posle toga je otpočelo jednočasovno bombardovanje sa 1.500 „Liberatora” i „Tvrđava”. Svaki bombarder je nosio po 40 bombi od 50 kg. Bombardovanje je vršeno sa visine od 2.500 m. Čim je poslednja grupa bombardera odletela, tri Kolinsove divizije (4, 9 i 3) krenule su u napad. Tada je opet grupa od 350 lovaca-bombardera izvršila napad.

Za sve vreme bombardovanja grupa od 400 bombardera vršila je napad na nemačku artiljeriju.

Ukupno je bačeno 4.700 tona bombi.

I pored svih preduzetih mera, teški bombarderi, koji su trebali da tuku velike ciljeve, teško su se uklapali u „tepih” te je veliki broj bombi pao van njega pa čak i po borbenom poretku divizija 7 korpusa, kojima su bili naneseni i izvesni gubici. Sve ovo je ostavilo slab utisak i negativno se odrazilo na moral trupa,⁴²⁰⁾ ali i pored svih tih nezgoda napad je otpočeo u 11 časova 25 jula.

Avijacijska priprema je ostavila snažan utisak na posmatrača. Izgledalo je da na bombardovanoj prostoriji nije ostao živ nijedan nemački vojnik. Ali nije tako bilo. Hiljade tona eksploziva ošamutile su Nemce, no vatra avijacije nije bila precizna. Zakloni za ljudstvo i oruđa kao i sam rovovski sistem odbrane, koji je dozvoljavao manevar pešadije između pojedinih naleta avijacije, zaštitio je živu silu i vatrena sredstva tako da borbene sposobnosti Nemaca nisu bile mnogo umanjene. Avijacija je tukla dosta uski front — samo otsek gde je 7 korpus nanosio glavni udar, tako da su vatrena sredstva van ovih granica, ostala ne-taknuta.⁴²¹⁾

Kada su divizije 7 korpusa krenule na juriš u početku su naišle na slabiji otpor, jer se Nemci još nisu bili pribrali od strahovitog bombardovanja, a i oružje im je bilo

⁴²⁰⁾ Prilikom bombardovanja poginuo je general Mark Ner, načelnik štaba 1 kanadske armije.

⁴²¹⁾ Ajzenhauer nije bio zadovoljan ovakvim načinom upotrebe avijacije. Na konferenciji za štampu održanoj 27 jula (tj. treći dan od početka proboja) on je izjavio: „Ne vidim da se bombarderi mogu koristiti za podršku kopnenih snaga, to je posao za artiljeriju. Ovoga puta ja sam dao pristanak, ali to je bio poslednji put” (Bredli: „Uspomene jednog vojnika”, strana 482).

delom zatrpano. No to je trajalo kratko vreme. Uskoro su počeli da se uporno brane, naročito na krilima.

Nemačka artiljerija, koju je avijacija trebalo da uništi, ostala je dobrim delom netaknuta (80%) a neke baterije nisu bile otkrivene, tako da ih Saveznici nisu ni bombardovali. Kada je nemačka artiljerija počela da dejstvuje organizovanom vatrom po borbenom poretku 7 korpusa komanda artiljerije 1 armije i 7 korpusa nije bila u stanju da povede efikasnu borbu protiv nje jer se nije predviđalo kontrabatiranje.

Kao što je već napomenuto, napad tri Kolinsove divizije podržavalo je više od 1.000 haubica (uračunato 500 art. oruđa koja su dejstvovala po korpusnom planu i 500 koja su dejstvovala po armiskom planu) koncentracijama vatri. Bio je zaplaniran veliki broj vatri po celoj neprijateljskoj taktičkoj dubini. 7 korpus je, pored formaciske artiljerije, imao kao ojačanje 14 diviziona za podršku, među kojima: jedan divizion višecevni reaktivnih bacača (24 oruđa), 4 samohodna pt diviziona 76 mm (po 48 oruđa u svakom) i 8 PA diviziona 40 i 90mm. Znači, po korpusnom planu „bliske podrške” dejstvovalo je preko 500 oruđa. Na ovom sektoru je dejstvovala i armiska grupa 1 armije sastavljena od teške artiljerije i artiljerije kojom su do tada bili ojačani drugi korpusi (preko 500 oruđa). Ova artiljerija imala je zadatak da tuče dublje raspoređene ciljeve, artiljeriju i rezerve.

Podrška juriša koncentracijama vatre, za rovovski sistem odbrane, nije odgovarala pa se napad 7 korpusa odvijao suviše sporo (200—250 m/č). Američki pukovi prve linije nisu imali dovoljno prateće artiljerije, a tenkove nisu dobijali. Jedino je 4 divizija bila ojačana divizionom samohotki. Znači, pukovi su se morali osloniti samo na svoje formaciske haubičke baterije i minobacače, a to nije bilo dovoljno. Veliki broj nemačkih pt i PA topova sprečavali su napredovanje i nanosili gubitke.

Sporo napredovanje Amerikanaca u toku prvog dana pokazalo je da je vatrena priprema napada slabo izvedena. Njoj je nedostajala sistematičnost i preciznost kojom je

trebalo uništiti vatrene tačke, a ne samo zatrpati ih kako je to avijacija uradila.

Artiljeriska podrška juriša ovakim metodom, s obzirom na odbranu, bila je slaba. Organizacija borbe protiv nemačke artiljerije i minobacača bila je tako slaba, da je nemačka artiljerija na desnom krilu 8 korpusa bila glavna kočnica napredovanja 9 divizije 7 korpusa i levokriline divizije 8 korpusa.

Da bi ubrzao napredovanje komandant 7 korpusa 26 jula uvodi u borbu ceo drugi ešelon (1 pešadisku, 2 i 3 oklopnu diviziju). Sada je na frontu od oko 10 km dejstvovalo 6 divizija među kojima 2 oklopne. Obe oklopne divizije bile su ojačane po jednim pt samohodnim divizionom 76 mm, jednim divizionom PA artiljerije, sa po dva divizona samohodnih haubica 105 i samohodnih topova 155 mm. Ove su divizije bile potpuno osamostaljene za borbu u dubini. Samohodna teška artiljerija koja je pridata divizijama bila je namenjena za kontrabatiranje. Komandanti korpusnih artiljerijskih grupa (4 grupe), koje su bile određene za podršku ovih divizija u početnoj fazi uvođenja, uputili su svoje oficire za vezu u komande artiljerije oklopnih divizija.

U toku 26 jula Nemci su i dalje pružali žilav otpor. Za odbranu glavnog pojasa, na pravcu 7 korpusa oni su istog dana privukli delove jedne oklopne i jedne pešadijske divizije. 7 korpus je jedva uspeo da u toku 26 jula stvori brešu širine 11 km, a dubine 2—8. Amerikanci su napadali sistematski. Prvo su pojedine vatrene i otporne tačke podvrgavali snažnoj artiljerijskoj vatri a tek zatim prelazili u napad. Međutim za dva dana borbe, i pored ogromne nadmoćnosti, uspeli su samo delimično da probiju glavni odbranbeni pojas.

U toku noći 26/27 jula nemački otpor na glavnom pojasu odbrane bio je konačno slomljen. U toku 27 jula 7 korpus je uspeo da u sadejstvu sa 19 i 8 korpusom proširi proboj po frontu na 25 i u dubini do 15 km. Ovoga dana Nemci severno od Kutansa bacaju u borbu armijske rezerve, a naročito veliki broj pt artiljerije koja donekle usporava američke oklopne divizije. Protiv nemačkih pt upo-

rišta Amerikanci ne koriste tenkove već samohodnu artiljeriju i artiljeriju sa zaklonjenih vatrenih položaja, a tenkovima vrše obilazak.

28 jula tri američke oklopne divizije (dve iz 7 korpusa i jedna iz 8 korpusa), posle jake artiljerijske pripreme, udarile su koncentrično na Kutans, razbile nemačke snage i prodrle u grad. Time je taktička zona nemačke odbrane bila probijena, pa je usledilo gonjenje kroz operativnu dubinu. Oklopne divizije formirale su borbene grupe i nastavile sa napredovanjem. Komandant 1 armije uveo je 31 jula u boj svoje rezerve a odmah zatim uvedena je u proboj i 3 armija kao operativna rezerva generala Ajzenhauera. Do 4 avgusta (za 10 dana borbe) 1 armija je napredovala oko 70 km.

Za ovo vreme su Britanci dosta sporo napredovali. Fon Kluge, komandant nemačkih snaga na Zapadu (došao na mesto Rundšteta), koristi ovu situaciju te izvlači iz jedinica ko je su se nalazile prema frontu britanske 2 armije nekoliko pešadiskih i oklopnih divizija i zajedno sa svojom operativnom rezervom stvara udarnu grupaciju od 6 divizija (116, 1, 2, i 10 SS oklopna i 84 i 364 pešadiska divizija) i vrši 7 avgusta protivudar na spoju američkih i britanskih snaga, sa ciljem da ih razdvoji. Američka 30 divizija dala je u početku Nemcima žilav otpor. Saveznici su, učeći se od Nemaca, u rejon Vira prebacili nekoliko divizionu samohodne pt artiljerije i više divizionu PA artiljerije (90 mm) obrazovavši tako jako pt uporište. Za dva dana žestoke borbe Nemci su izgubili kod Vira 97 tenkova (20%) ali su ipak zauzeli Vir mada je njihova udarna snaga jako oslabila. U slomu nemačkog protivudara saveznička avijacija je odigrala vrlo važnu ulogu. Uopšte, za vreme borbi u operativnoj dubini, saveznička avijacija je pružila vrlo efikasnu podršku oklopnim divizijama.

Dok su se vodile žestoke borbe na sektoru Vir-Morten, snage 1 armije prave veliki obuhvat s juga, zauzimaju Alanson i Aržantan (koji su kasnije napustili). Za to vreme i Kanadani nastupaju na Falez koji zauzimaju 17 avgusta. Tako je stvoren Faleski džep sa „grlom” od 20 km, u kome se našlo 20 nemačkih divizija. Nemci su, da bi

mogli izvesti uspešno izvlačenje, ojačali „grlo“ velikim brojem pt i PA samohodne artiljerije (oko 400 samohotki). U klopici je ostalo još neko vreme oko 7 pešadiskih divizija, ali su se i one, uz ogromne gubitke, izvukle. Tako se završila bitka u Normandiji u kojoj su Nemci izgubili 400.000 vojnika, 1.300 tenkova, 500 samohotki, 3.000 artiljeriskih oruđa i mnogo drugog materijala.

Principi upotrebe artiljerije u američkoj vojsci do kraja rata

Pri daljem napredovanju Saveznici, a specijalno Amerikanci, prilikom proboja jače utvrđenih položaja — koristeći iskustvo u Normandiji — vrše solidna planiranja rada artiljerije. Artiljeriske pripreme su obično duge 20—45 minuta, ređe 1 čas. Gustina artiljerije se kretala 100—150 oruđa na kilometar fronta. U pogledu komandovanja, sadejstva i uloge artiljerije komandanti armija i korpusa su se redovno konsultovali sa artiljeriskim starešinama. Na osnovu iskustava iz Normandije, Amerikanci su pristupili proverbi svojih teoretskih postavki u pogledu upotrebe artiljerije, pa su zaključili da su je ranije dosta neracionalno koristili i da se nije vodilo dovoljno računa o njenom mestu i ulozi, a da se mala pažnja posvećivala planiranju njenoga rada — naročito sadejstvu sa ostalim redovima. Bilo je slučajeva da su se opštevojne starešine suviše mešale u rad artiljerije, što je osuđeno kao negativno, pa se nastoji da se da veća sloboda rada i odlučivanja artiljeriskim starešinama. Amerikanci se sada još više trude da se strogo poštuje princip podele rada u štabovima.

Artiljeriske starešine su imale jake štabove a najjači je bio u korpusu i imao je veliki broj oficira od kojih većinu viših. Ovaj štab je smatran osnovnim artiljeriskim štabom za organizaciju planiranja rada artiljerije i sadejstva. Tu je rešavano pitanje organizacije artiljeriske pripreme, podrške, organizacije vatrenog sistema uopšte a posebno kontrabatiranja. Korpusni štab artiljerije imao je u sastavu izviđačkog oteka specijalnu grupu oficira za

kontrabatiranje (za sređivanje podataka o neprijateljskoj artiljeriji). Izviđačko odeljenje bilo je vezano sa radarskim, topografskim, zvukometriskim jedinicama i avijacijom.

U ovo vreme Amerikanci su počeli primenjivati specijalne radare za automatsko praćenje radiosondi i automatsko davanje meteo biltena.

Topografskoj službi takođe posvećuju veliku pažnju, ali nisu mnogo vodili računa o preciznosti određivanja koordinata. Štab korpusa je planirao topografsku pripremu u opštim crtama, a izvodio je svaki divizion sopstvenim sredstvima.

Komanda artiljerije korpusa je planirala rad svoje područne artiljerije u artiljeriskoj pripremi 100%, dok je rad diviziskih artiljerija planirala obično za izvestan period (100%, naprimer, za prvih dvadeset do trideset minuta) a ostalo vreme do kraja artiljeriske pripreme potpuno je prepušteno štabovima artiljerija divizija. U izvesnim slučajevima praktikovalo se da se štabu artiljerije divizije (obično divizije na pravcu glavnog udara) dozvoli samostalno planiranje dejstva u artiljeriskoj pripremi jedne od artiljeriskih grupa iz sastava korpusne artiljerije, i to samo za jedan period pripreme (obično pred kraj i početak juriša). Amerikanci su često praktikovali da prvi period artiljeriske podrške (5—10, a nekada do 20 minuta) uključe u plan artiljeriske pripreme. Za to vreme preko 50% celokupne artiljerije prenosi vatru u dubinu, na ranije planirane linije i objekte, a ostala artiljerija dejstvuje prema traženju pešadije — vrši podršku. Ovakvim načinom Amerikanci su želeli da pritisnu braniočeve minobacače, artiljeriju i pukovske rezerve u momentu juriša, i da vatrenim zidom razdvoje od rezervi neprijateljske snage, angažovane neposredno za odbranu prednjeg kraja.

U ostalim fazama napada, koje Amerikanci nisu delili, artiljerija je radila prema opštem planu obezbeđenja napada. Korpus je planirao rad područne artiljerije na dubinu svog sledećeg zadatka. Na toj dubini su planirane mnoge koncentracije vatri i grupe koncentracija. Ako priprema napada traje duže, onda štab artiljerije korpusa planira rad artiljerije divizija detaljnije, tj. planira i veći

broj vatri. Artiljerija divizija iz drugog ešelona armija privremeno je objedinjavana u grupu koja je dejstvovala pod neposrednom komandom štaba artiljerije korpusa sve do momenta dok se ta divizija ne uvede u borbu.

Artiljerija ojačanja korpusa formira se u grupe (najčešće 3—4) jačine 3—5 diviziona, obično većeg kalibra. Stabovima artiljerije korpusa, kada su mu se upućivala ojačanja, slat je i odgovarajući broj štabova grupa za komandovanje tom artiljerijom.

U korpusu se mogu formirati 1—2 grupe PA artiljerije. Pored toga, štab artiljerije korpusa može imati pod neposrednom komandom divizion reaktivnih bacača i nekoliko divizion samohodne pt artiljerije.

Kada se uvedu u borbu, divizije se ojačavaju divizionom samohodne pt artiljerije, divizionom PA artiljerije i, po potrebi, sa po 1—2 divizion artiljerije za podršku. Oklopnoj diviziji se mogu pridati do 2 divizion teške artiljerije.

Štab artiljerije armije bio je brojno slabije od korpusnog, a bavio se planiranjem rada artiljerije u armiji u opštim crtama (raspoređuje artiljeriju među korpusima, predviđa po potrebi formiranje područnih grupa i organizaciju artiljerijske pripreme na pojedinim pravcima). Ali ovaj štab ne upravlja vatrom, već svojim područnim grupama daje samo taktičke zadatke.

Divizije načelno svoju artiljeriju koriste centralizovano i ređe pridaju divizione pukovima. Štab artiljerije oklopne divizije može uključiti u sastav borbene grupe artiljeriski divizion.

U diviziji se ne formira artiljeriska grupa za podršku pukova, već se obično svaki puk prvog ešelona podržava jednim divizionom, čime se obezbeđuje takozvana neposredna podrška. Divizion koji je namenjen za podršku puka u drugom ešelonu, do njegovog uvođenja vrši vatreno ojačanje divizion koji podržava puk na pravcu glavnog udara. Divizion 155 mm dejstvuje za račun divizije kao celine (obično vodi borbu protiv minobacača). Divizion koji divizije dobijaju kao ojačanje vrši opštu podršku ili pak ojačava vatrom jedan od divizona neposredne podrške. Su-

štinska razlika ovih načela dejstva je u tome što kod neposredne podrške divizioni šalju svoje osmatračke kod svake pešadijske čete a oficire za vezu kod bataljona, dok kod opšte podrške samo oficire za vezu pukovima. Korpusne grupe mogle su da vrše podrške pojedinih divizija ili da dejstvuju za račun korpusa kao celine, tj. da vrše opštu podršku.

Najvažniji artiljeriski dokumenti bili su:

- borbena zapovest;
- šema vatre: sa naznačenjem koncentracija vatri, ko ih izvršuje i koliko se municije predviđa, koordinate svih ciljeva na koje su planirane i izvori od kojih su dobijeni podaci;
- plan artiljerijske pripreme, gde se u korpusu predviđa rad svake jedinice u pripremi po minutima, sa divizionom zaključno;
- tablica vatrenih mogućnosti artiljerije;
- šema vatrenih mogućnosti (radna tablica načelnika operativnog odeljenja).

Pored ovih osnovnih dokumenata rađeni su i mnogi drugi — (o izviđanju, vezi, obezbeđenju, premeštanju itd.) ali nisu imali strogo određenu formu.

Upotreba artiljerije u odbrani slična je ovoj i nije bilo nekih bitnih razlika.

Ovo su bili opšti principi upotrebe artiljerije u američkoj vojsci, kojih su se uglavnom svi striktno pridržavali sve do kraja rata, tako da je u daljim operacijama rad artiljerije u pojedinim korpusima vrlo sličan.

Gonjenje Nemaca kroz Francusku i Belgiju

Posle poraza nemačkih snaga u Normandiji stvoreni su uslovi za brzo nadiranje Saveznika kroz Francusku prema granicama Nemačke.

U početku su se Nemci organizovano povlačili. Njihove zaštitničke snage, vodeći zadržavajuću odbranu, branile su u toku dana pojedine glavnije linije na kojima su organizovale pt čvorove i tačke, a u dubini, na važnijim raskr-

snicama, pt uporišta. Za odbranu ovih linija angažovano je i nešto artiljerije za podršku. Zaštitnice su se povlačile u toku noći kada su glavne snage dovoljno odmakle, praveći često skokove 30—40 km. Iz sastava zaštitnica prvo se povlačila artiljerija za podršku, zatim pešadija sa motorizovanom pt artiljerijom, a na kraju tenkovi i samohodna artiljerija. No, ovako organizovano povlačenje nekako je funkcionisalo do Pariza, a zatim je nastupio strašan haos.

Nemačke divizije, u čijem sastavu je u velikoj meri bila zastupljena konjska zaprega (prema američkim podacima sva artiljerija za podršku pešadiskih divizija), nisu mogle brzo da se povlače a oklopnih i motorizovanih divizija bilo je suviše malo da bi mogle da zaustave Saveznike. Tako je došlo do prestizanja nemačkih kolona, mešanja, uništavanja i zarobljavanja nemačkih snaga u pokretu⁴²²).

Na osnovu ovako stvorene situacije saveznička Vrhovna komanda donosi odluku da se gonjenje Nemaca i dalje nastavi nesmanjenom žestinom u cilju što bržeg izbijanja na reku Rajnu i u Rurski bazen, čijim bi zauzimanjen Nemačka bila prinuđena na brzu kapitulaciju.

Od savezničkih trupa na nemačku teritoriju prva je prodrła američka 1 armija. 7 korpus ove armije izbio je 9 septembra u rejonu Prima (između Trijera i Ahena) na Sigfridovu liniju. U toku 10 septembra na front napada ovoga korpusa bili su privučeni svi divizionii armijske artiljerije jer je komandant 1 armije pokušao da izvrši proboj ove linije iz pokreta. U 17.30 časova 10 septembra otpočela je artiljeriska priprema u kojoj je uzelo učešća oko 500 oruđa. Priprema je trajala nekoliko sati. 7 korpus je u toku noći prešao u napad i 11 septembra uspeo da ovlada mestima Opren i Malmedi, čime je spoljna odbrana Sigfridove linije bila načeta ali je dalje nastupanje 1 armije

⁴²²) Kakvo je stanje vladalo kod Nemaca u ovo vreme najbolje se vidi ako se pogleda 1 nemačka armija koja se povlačila ispred američke 3 armije. Prema američkim podacima ova armija je 30 avgusta uspeła da prebaci na istočnu obalu Meze samo 9 pešadiskih bataljona, 2 baterije artiljerije za podršku, 10 pt oruđa 75 mm, 10 tenkova i 3 baterije flakova 20 mm. Znači, to više nije bila ni divizija. Blizu 90% njenog ljudstva i tehnike bilo je uništeno i zarobljeno. Slično stanje vladalo je i na ostalim delovima fronta.

zaustavljeno, jer su Nemci na reci Mozel i Sigfridovoj liniji uspeli da prikupe sveže snage.

Posle samoubistva Klugea, na Zapadni front bio je upućen feldmaršal Valter Model. Ovaj energični maršal pomoću nekoliko svežih divizija prihvatio je snage koje su se povlačile, ili bežale, reorganizovao ih i popunio. Panika je brzo iščezla i nemačke divizije zapadno od linije Epinal, Nansi, Mec, Trijer, Ahen počinju da pružaju žilav otpor.

Nemačka Vrhovna komanda poslala je Modelu jaka ojačanja u artiljeriji: 12 artiljeriskih brigada 105 mm i većih, 10 brigada reaktivne i 10 pukova samohodne artiljerije pretežno 88 mm. Istovremeno je bilo upućeno i nekoliko hiljada tona artiljeriske municije. Model je skoro svu ovu artiljeriju ojačanja uputio na donju Rajnu, na front kod Ahena. Ovo je bio najosetljiviji deo fronta, pošto je najbliži Ruru.

Što se tiče upotrebe artiljerije na reci Mozel i Sigfridovoj liniji, najbolje je razmotriti dejstvo jedinica američke 3 armije (general Paton). Ova armija (12, 20 i 8 korpus) bila je ojačana sa 51 divizionom artiljerije za podršku, 23 divizona lake i srednje PA artiljerije i 15 samohodnih pt divizona⁴²³). U prvoj polovini septembra armija je izbila na reku Mozel sa 20 korpusom, prema Mecu, na frontu od preko 100 km. Pred frontom ove armije branile su se snage nemačke 1 armije (47 oklopni i 82 armiski korpus).

Snagama 20 korpusa 3 armija je otpočela 3 septembra, posle trodnevnih priprema, sa forsiranjem reke Mozel. Paton je imao nameru da iznenadnim forsiranjem zbuni Nemce i brzo zauzme Mec, koji je bio udaljen oko 40 km od mesta forsiranja. On je želeo da na suprotnoj obali odmah ima jedinice velike manevarske sposobnosti i udarne snage, te je zato pristupio formiranju borbenih grupa od jedinica 5 pešadijske i 7 oklopne divizije.⁴²⁴)

⁴²³) M. M. Colle: „The Lorraine Campaign”, str. 18.

⁴²⁴) Naprimer, 11 borbenih grupa 5 divizije bila je sastava: 11 pešadijski puk, 19 haubički divizion 105 mm, baterija „C”, 818 samohodnog pt divizona (12 oruda), četa „C” 735 tenkovskog bataljona, jedna četa inžinjerije i sanitetski bataljon.

7 divizija bila je ojačana još jednim bataljonom teških tenkova, divizionom samohodne artiljerije (819 pt divizion), divizionom PA artiljerije i četom generatora za zadimljavanje.

Forsiranje je počelo 8 septembra u 8 časova pod zaštitom artiljerije. Artiljeriska priprema je izvođena po suprotnoj obali samo na mestima iskrcavanja, a otpočela je kada su se prvi talasi pešadije približili suprotnoj obali. Otiskivanje sa polazne obale vršeno je pod zaštitom dima. U artiljeriskom obezbeđenju forsiranja uzelo je učešća ukupno osam artiljeriskih divizona (19, 21, 46, 284, 588, i tri divizona koji su pripadali grupama), formacijska artiljerija i artiljerija ojačanja 7 i 5 divizije (po jedan divizion). Da bi se sačuvala tajnost, prvi talasi su prelazili na čamcima sa veslima i sa njima su pošli i artiljeriski osmatrači. Iznenađenje je postignuto. Pritisnuti iznenadnom jakim artiljeriskom vatrom Nemci nisu uspeli da se odupru. Prvi talasi su se brzo dočepali obale i do 11 časova mostobran je bio obrazovan.

Prilikom forsiranja nije bila masovno primenjena artiljerija, ali je organizovano tesno sadejstvo između nje i pešadije. Jedinice koje su deystvovala u prvom ešelonu imale su jaka vatrena sredstva (artiljeriju, tenkove i sl.) što im je omogućilo da se utvrde na mostobranu i odbiju protivnapade 462 nemačke divizije. Mozel je uzana reka i svakav način podrške najbolje je odgovarao. Dalje zadržavanje i proširenje mostobrana bilo je otežano baš zbog toga što je borba na njemu bila podržana sa malo artiljerije. Amerikanci su dva dana odbijali protivnapade nemačkih tenkova i pešadije ali su trećeg dana počeli da se izvlače.

U to vreme počelo je novo forsiranje snagama 20 korpusa kod Arnavila, čime je smanjen pritisak na ovaj mostobran. Forsiranje kod Arnavila je podržano celokupnom artiljerijom 20 korpusa, koja se sastojala iz tri grupe (5, 203 i 204) i jednog samostalnog divizona — svega 11 divi-

---

Borbena grupa „B” 7 divizije bila je sastava: 23 bataljona oklopne pešadije, četa „A” 31 tenkovskog bataljona, četa „B” 33 inženjerskog bataljona, samohodni vod (4 oruđa) iz 818 samohodnog pt divizona i 434 samohodni divizion.

ziona. Sastav korpusne artiljerije 20 korpusa bio je sledeći: 5 artiljeriska grupa (695 i 274 samohodni haubički divizion 105 mm i 558 divizion samohodnih topova 155 mm); 204 artiljeriska grupa (177 i 943 haubički divizion 155 mm i 773 divizion topova 105 mm); 203 artiljeriska grupa (270 i 277 haubički divizion 240 mm, 339 i 999 haubički divizion 203 mm, 989 divizion topova 155 mm). Vrlo jaka artiljeriska vatra obezbedila je da se relativno brzo obrazuje mostobran, koji je kasnije igrao vrlo veliku ulogu.

Artiljeriska podrška forsiranja reke Mozela kod Arnavila vršena je noću. Artiljerija je planirala vatru po otpornim tačkama na suprotnoj obali (pojedine tačke su tučene grupom divizona), ali vatra se otvarala po potrebi, tj. kada zatraži pešadija koja napada dotičnu tačku. Artiljerija je odigrala važnu ulogu tek kada je svanulo i kada su Nemci otpočeli sa protivnapadima.⁴²⁵) Masovna vatra korpusne artiljerije sa uspehom je sprečila nemački protivnapad. Tako je, naprimer, nemački 115 oklopni grenadirski puk koji je vršio napad u 5 časova 11 septembra bez artiljerijske pripreme, podržan jedino četom samohotki 88 mm (12 oruđa), dočekan jakim vatrom artiljerije i odbaćen. U toku 9 i 10 septembra artiljerija 20 korpusa trošila je dnevno po 20.000 zrna. Samo 11 divizona korpusne artiljerije utrošili su 10 i 11 septembra 12.774 ili 96 granata na oruđe. Sva municija predviđena za obezbeđenje forsiranja bila je dostavljena direktno na položaje divizona.

15 septembra Amerikanci su kod Meca i Nansija naišli na vrlo jak otpor pa je dalje nadiranje obustavljeno za izvesno vreme.

80 pešadiska divizija 12 korpusa forsirala je Mozela severno od Nansija. U artiljeriskom obezbeđenju forsiranja jedino značajnu ulogu odigrao je jedan teški samohodni divizion topova 155 mm „Long Tom”. Zahvaljujući guse nicama on je mogao da zauzme pogodne položaje i da pruži diviziji vrlo efikasnu podršku.

⁴²⁵) Nemci su ovom prilikom koristili ubačene delove za napad na sa-
vezničke mostove na Mozelu i VP artiljerije.

*
*   *

U drugoj polovini septembra 21 grupa armija borila se u rejonu Antverpena, Bulonja i Denkerka.

3 kanadska divizija vodila je žestoke borbe kod Bulonja. Nemački položaji su bili vrlo jako utvrđeni mnogobrojnim betonskim bunkerima, naoružanim mitraljezima i pt topovima. Bulonj je branio nemački odred, jačine oko 10.000 ljudi, sa preko 100 pt topova i 7 divizona artiljerije za podršku. Vatrene sistem artiljerije bio je tako dobro organizovan, da su svi pokušaji Kanađana da iz pokreta prodru u grad propali. Kasnije su Kanađani privukli jaka artiljeriska sredstva. Bio je angažovan i jedan puk dalekometne artiljerije, koji je sa južnog Forlanda, sa daljine od 36 km, tukao nemačke baterije kod Kalea, koje su podržavale odbranu Bulonja. Kanađani su tukli Bulonj sa oko 200 oruđa, ali nije bilo neke sistematske artiljeriske pripreme. Nije se dovoljno vodilo računa o organizaciji rušenja neposrednim gađanjem, što je ovde bilo od odlučujućeg značaja. Nedovoljno efikasna borba protiv bunkera odugovlačila je zauzimanje Bulonja.

Od 17 do 30 septembra izvedena je vazdušnodesantna operacija „Market” sa ciljem da se zauzmu mostovi na Masu i Donjoj Rajni. Učestvovala su tri vazdušnodesantne divizije (1 britanska i 88 i 101 američka) i jedna vazdušnodesantna brigada (poljska). Ove jedinice raspolagale su ukupno sa 568 oruđa, među kojima je bilo nekoliko divizona haubica 105 mm. Manji deo artiljerije je spušten padobranima (brdski topovi rasklopljeni) sa prvim desantom padobranaca a ostali jedrilicama i transportnim avionima. Savezničke vazdušnodesantne divizije raspolagale su vrlo slabim pt sredstvima, tako da se nisu mogle uspešno odupirati jačim napadima tenkova.

Zato je 1 vazdušnodesantna divizija, bačena u rejon ArnHEMA, za 8 dana izgubila 7.000 ljudi od ukupno 9.160

Krajem septembra savezničko napredovanje bilo je uglavnom zaustavljeno na svim pravcima. Nemci su se konačno do tog vremena sredili, a kod Saveznika je među-

tim nastupila kriza u snabdevanju. Naročito se osećala oskudica u benzinu i artiljeriskoj municiji. Prosečan dnevni utrošak municije u borbama kod Meca i Nansija, u okviru 3 armije, iznosio je 60 granata na oruđe 105 mm i 40 granata za veće kalibre. Međutim, krajem septembra služba snabdevanja doturala je dnevno jedva 1/6—1/4 od potrebne količine. Sa ovakvim stanjem municije nije se moglo ići na utvrđeni Mec i Sigfridovu liniju.

*

Gonjenje Nemaca kroz Francusku završilo se za 15—20 dana. Za to vreme Saveznici su napredovali oko 300—400 km. Prosečna dnevna brzina napredovanja kretala se oko 20—26 km. U ovoj fazi na savezničkoj strani najveću ulogu igraju tenkovi i avijacija, dok se artiljerija povremeno angažuje za osvajanje manjih otpornih tačaka i uporišta i to u ograničenom broju. Divizioni teške artiljerije (iz sastava korpusnih grupa) često se nisu ni razvijali za borbu. Zahvaljujući samo dobrim komunikacijama artiljerija je uspevala da prati oklopne i motorizovane jedinice, ali je ipak samohodna artiljerija za podršku imala veću ulogu.

Na Nemačkoj strani, artiljerija, a naročito protivtenkovska, igra nešto veću ulogu.

Tenkovi i samohodna artiljerija, s obzirom da nisu mnogo zavisili od puteva, najuspešnije su se povlačili. Njihovo povlačenje jedino je bilo otežano slabim snabdevanjem benzinom.

Nemački komandanti divizija najviše su koristili artiljeriju, prvenstveno protivtenkovsku, za zaštitu povlačenja. Često je artiljerija ostavljena u otpornim tačkama bez sredstava vuče pa je bila ili uništavana u borbi protiv tenkova ili zaplenjena. Tako je veći broj nemačkih divizija izgubio oko 80% svog artiljeriskog naoružanja.

U septembru ponovo dolazi do proboja otsudne odbrane pa samim tim i artiljerija obe strane počinje da igra veliku ulogu.

U borbama na donjoj Rajni Nemci su vrlo uspešno koristili brojno jaku artiljeriju. Oni su ovom prilikom izveli vrlo uspešan manevar artiljerijom RVK što im je omogućilo da kod Arnhema ostvare gustinu od oko 60 oruđa na kilometar fronta.

U zapadnoj štampi često se ističe da je masovna zaprečna vatra nemačke artiljerije bila osnovna prepreka brzom spajanju 1 vazdušnodesantne divizije sa Gardiskom oklopnom i 43 pešadiskom divizijom što je i dovelo do njenog uništenja. U borbama protiv vazdušnih desanata Nemci su vrlo uspešno koristili samohodnu artiljeriju.

Svi napadi koje su Saveznici preduzimali u septembru bili su nedovoljno pripremljeni, jer su oni želeli da slome nemački otpor iz pokreta, a za ovo nisu postojali uslovi. Nemci su se bili reorganizovali i pripremili za odbranu dok su savezničke snage bile već zamorene i dosta udaljene od baza za snabdevanje. Zato je bilo neophodno (praksa sa Istočnog fronta) stati, izvršiti pregrupisanje trupa i popunu, pa tek onda produžiti ofanzivu, ili, pak, nastaviti operaciju uvođenjem svežih armija iz dubine.

Novembarska ofanziva američkih trupa

U oktobru mesecu na Zapadnom frontu izvođene su akcije malih razmera. Za to vreme Saveznici su vršili popunu i pregrupisanje trupa i pristupili izmeni i dopuni plana dalje ofanzive čiji je bio cilj proboj Sigfridove linije i izbijanje na Rajnu. Amerikanci su doveli na front još i 9 armiju a francuske snage su bile objedinjene u francusku 1 armiju koja je sa 7 američkom obrazovala 6 grupu armija. 9 armija je ušla u sastav Bredlijeve 12 grupe armija.

Prema Bredlijevom planu proboj je trebalo izvršiti južno i severno od ardenskog planinskog masiva. Južno, pravcem Mec, Sar, Manhajm, imala je da izvrši proboj 3 armija sa dva korpusa, a severno, pravcem Lijež, Ahen, Rur, 1 i 9 armija. Ovaj pravac je smatran glavnim. Između ova dva pravca 8 korpus 3 armije trebalo je da pređe u odbranu na frontu od 130 km. Korpus je imao: 3 pešadiske

divizije, oklopni odred i (prema nepotpunim podacima) 8 divizionna za podršku, 3 pt samohodna divizionna i 4 PA divizionna.

Napad na pravcu glavnog udara bio je predviđen za 5 a na pomoćnom za 10 novembar. Do ovog vremena sve armije su dobile velike količine artiljerijske municije i ostalih borbenih potreba. Na front je stiglo takođe i nekoliko samohodnih pt divizionna naoružanih novim oruđima 90 mm.

Polovinom oktobra pojedine divizije 1 armije kreću napred radi stvaranja boljih uslova za prelazak u ofanzivu i tako dolazi do jačih borbi kod Ahena. Da bi zauzeo ovaj grad, komandant 1 armije, general Hardig, sasređuje na njega vatru oko 700 oruđa i primorava Nemce da 18 oktobra napuste grad. Dakle Ahen je osvojila artiljerija, a pešadija ga je samo zauzela.

U zoni napada 12 američke grupe armija branile su se 1 i 17 nemačka armija na položajima ispred Sigfridove linije koji su bili organizovani u grupnom sistemu. Protivtenkovska artiljerija je razmeštena oko puteva u pt čvorove a u dubini su bila organizovana pt uporišta. 1 armija se branila na frontu od 190 km sa 9 divizija u prvom ešelonu a imala je oko 600 artiljeriskih oruđa za podršku i pt artiljerije (bez minobacača). Prosečna operativna gustina bila je mala i sa minobacačima se kretala oko 8 oruđa na kilometar fronta, no s obzirom da je odbrana bila posednuta grupno na pojedinim pravcima dostizala je i do 20 oruđa.

Ispred 1 i 9 američke armije branila se 17 armija i 80 korpus 1 armije. Kod 17 armije gustina artiljerije, računajući tu i artiljeriju RVK, bila je daleko veća.

Nemci su raspolagali i velikim količinama artiljerijske municije.

Neposredno pred početak glavne ofanzive komandant američke 1 armije preduzeo je napad 28 divizijom 5 korpusa u cilju zauzimanja brana na reci Rer. Napad je izvođen preko jako ispresecanog zemljišta i naselja, na frontu od 5 km. Za izvršenje ovog zadatka diviziji su bili pridati: 76 i 42 haubički divizion 105 mm, baterija „A” 987 divi-

ziona samohodnih topova 155 mm, 86 divizion hemiskih bacača 107 mm, 893 samohodni divizion 90 mm, 630 samohodni divizion 76 i 90 mm, baterija „A” 801 samohodnog divizion i 447 laki PA divizion. Ukupno je divizija bila ojačana sa 28 haubica 105 i 155 mm, 36 minobacača 107 mm, 96 samohodnih pt topova i 32 PA topa. Ovo je bila najjače ojačana divizija na Zapadnom frontu u toku cele kampanje.

Diviziju je podržavala artiljerija 5 korpusa sastava: 17 instrumentalni divizion, 187 grupa (187 i 959 divizion topova 155 mm i 941 divizion topova 107 mm), 190 grupa (190 divizion topova 155 mm i 997 divizion haubica 203 mm) i 188 grupa (981 divizion topova 155 mm i 172 divizion topova 107 mm). Pukovi su bili ojačani po jednim divizionom haubica 105 mm, a jedna mešovita baterija samohodnih pt topova pridata je puku na pravcu glavnog udara. Ukupno je za račun divizije dejstvovalo oko 160 oruđa kalibra 105 mm i većih.

U zoni napada ove divizije branili su se delovi 83 pešadijske i 116 oklopne divizije. Protiv 160 američkih, pretežno teških oruđa, Nemci su mogli da sasrede vatru četiri divizion i tako da je odnos u artiljeriji bio oko 4:1 u korist Amerikanaca. Nemci su ovaj pravac, koji je izvodio preko naseljenog mesta Šmit, smatrali u početku manje važnim. Tu je prolazio i spoj između pomenutih nemačkih divizija, tako da celom ovom pravcu nije bila posvećena velika pažnja. 28 divizija je u početku napredovala sistematski. Svaka nemačka otporna tačka, koja je obično obuhvatala naseljeno mesto, bila je prethodno podvrgnuta žestokoj artiljerijskoj vatri. Artiljerijska priprema za svaku od njih trajala je 20 — 30 minuta. Nemačke otporne tačke bile su neutralisane i pešadija ih je zauzimala skoro bez borbe. U toku prvog dana divizija zauzima utvrđeno mesto Šmit. No, za to vreme Nemci vrše pregrupisanje snaga i na pravac Šmita privlače jednu samohodnu pt i jednu artiljerijsku brigadu za podršku, tako da postižu ravnotežu u artiljeriji a odmah zatim podvrgavaju žestokoj vatri američke snage u mestu Šmit, preduzimaju

protivnapad 116 oklopnom divizijom i odbacuju 28 diviziju.

Zbog neuspeha 28 divizije i pogoršanja vremena Amerikanci donose odluku da ne otpočinjju ofanzivu na ovom pravcu, već da težište dejstva prenesu na južni pravac, na Patonovu armiju. 3 armija je imala u svom sastavu 12 i 20 korpus. Glavne snage armije bile su orijentisane prema Mecu a zadatak im je bio nepromenjen, tj. izbijanje u Sarsku oblast i na Rajnu. Artiljeriska ojačanja su ostala ista (oko 1.000 artiljeriskih oruđa za podršku, ne računajući artiljeriju pridanu 8 korpusu).

20 korpus je imao tri pešadiške (5, 90, 95) i jednu oklopnu (10) diviziju, a ojačan je sa 19 diviziona za podršku, od kojih pet lakih (haubica 105 mm), šest srednjih (haubica 155) i osam teških (topova 155 i većih kalibara), 7 samohodnih pt diviziona, 8 PA diviziona 40 mm i 90 mm. Sem toga, ojačan je i sa nekoliko samostalnih tenkovskih bataljona. Ukupno je u korpusu bilo 30 pešadiskih bataljona, 500 tenkova i 700 artiljeriskih oruđa (bez minobacača) od kojih 500 oruđa za podršku.

Bliži zadatak korpusa bio je zauzimanje Meca, a sledeći nastupanje ka dolini r. Sar severno od Sarbrikena u cilju forsiranja i obrazovanja mostobrana. Dubina sledećeg zadatka korpusa iznosila je oko 75 km. Ideja manevra komandanta 20 korpusa (za izvršenje bližeg zadatka) bila je da 90 divizijom izvrši prodor severno, a 5 južno od Meca u cilju okruženja nemačkih snaga koje su branile rejon Meca. Istovremeno je 95 divizija imala zadatak da forsira Mozel zapadno od Meca i vrši frontalan pritisak na nemačke snage. Po zauzimanju Meca uvodi se u proboj 10 oklopna divizija (pokretna grupa) sa zadatkom da izbije na Sar. Prema tome, korpus je imao u prvom ešelonu tri pešadiške a u drugom jednu oklopnu diviziju. Zona dejstva korpusa bila je široka preko 60 km. Divizije su dejstvovale u zonama širine 12 — 20 km, ali su proboj izvodile na 4—5 km, a na ostalom delu vršeno je aktivno vezivanje. Divizije koje su vršile obuhvatni manevar ojačane su sa po jednim pt divizionom samohodne i po dva diviziona PA artiljerije. Sva ostala artiljerija koja je dobijena kao oja-

čanje zadržana je u rukama komandanta korpusa, odnosno komandanta artiljerije. Korpusna artiljerija za podršku bila je grupisana u pet grupa. Jednu od njih sačinjavala je formacijska artiljerija 10 oklopne divizije. Tri grupe su vršile vatreno ojačanje divizija prvog ešelona, a dve opštu podršku, tj. dejstvovala su za račun korpusa kao celine. Ove grupe su imale osnovni zadatak da se bore protiv dublje raspoređenih ciljeva. Protivtenkovska artiljerija obrazovala je posebnu korpusnu pt grupu jačine 5 samohodnih pt diviziona. Ova grupa je delom korišćena i za posredno gađanje, a njen manevar je predviđen na pravcu dejstva svih divizija prvog ešelona.

PA artiljerija formirala je korpusnu PA grupu jačine 4 diviziona topova 90 mm. Štab artiljerije korpusa imao je artiljerijski instrumentalni divizion u čijem su se sastavu nalazile baterija zvukovnog izviđanja i radarska baterija.

Štab artiljerije korpusa izradio je detaljan plan artiljerijskog obezbeđenja napada. U cilju očuvanja tajnosti grupisanja ovako velike mase artiljerije Amerikanci ovde prviput vrše korekturu primenjujući neku vrstu korekturnog oruđa (KOR), tj. na svaki divizion određuju po jedno oruđe koje vrši korekturu. S obzirom da su planirali samo divizijske koncentracije vatri, gde svaka baterija priprema elemente za jednu tačku u centru prostorija, ovaj improvizovani metod KOR-a mogao je da zadovolji.

Pred frontom 20 korpusa branio se 82 nemački korpus 1 armije sastava tri divizije (462, 19 i 416). 462 folksgrenadir divizija branila je rejon Meca, severno od nje branila se 19 folksgrenadir divizija na frontu od 8 km, a na desnom krilu korpusa nalazila se 416 divizija na frontu od blizu 50 km. Slično ostalim divizijama na Zapadnom frontu divizije 82 korpusa bile su brojno slabije i tehnički neopremljene. Naprimer, 416 divizija brojala je svega 8.500 ljudi. Njenu artiljeriju je sačinjavao divizion trofejnih haubica (122 mm) i divizion tvrđavskih topova francuskog porekla, koji su bili vrlo nepokretni. Protivtenkovski divizion bio je takođe oslabljen i imao je manje od 20 pt oruđa 75 mm. Ako se uzme ogromna širina fronta divizije, onda je gustina artiljerije bila veoma mala. 19 divi-

zija bila je najbolje kompletirana. Njen artiljeriski puk imao je tri divizionu i formacisku pt artiljeriju. 462 divizija imala je jaku tvrđavsku artiljeriju tvrđave Mec i slabu formacisku artiljeriju.

82 korpus nije imao ni jedan tenk a od pt sredstava samo 486 pt brigadu (45 topova 75 i 88 mm — jedan deo samohotke) kao pt rezervu. Front odbrane u celini iznosio je oko 60 km. Prema američkim izvorima⁴²⁶) moglo bi se zaključiti da 82 korpus uopšte nije imao područnu artiljeriju.

Ispred prednjeg kraja bila su mnogobrojna minska polja. Samo ispred fronta 19 divizije bilo je naprimer 40.000 mina.

Na osnovu nemačkih i američkih podataka, prema ličnoj Hitlerovoj naredbi, početkom novembra na Lorenski sektor bio je upućen 401 folks artiljeriski korpus. Korpus je imao zadatak da ojača odbranu najugroženijih pravaca obrazujući u dubini tzv. artiljerisku liniju otpora.

Ako se upoređi artiljerija američkog 20 i nemačkog 82 korpusa vidi se da je protiv 7 nemačkih divizionu stajalo 38 američkih (prosečno veće moći), što znači da je odnos u artiljeriji bio 5, 4:1 a u pt artiljeriji 4:1 u korist Amerikanaca.

Opšta gustina artiljerije nije bila tako velika, jer su se dejstva razvijala na širokom frontu, ali na težištu napada pojedinih divizija ona je u proseku iznosila 80 — 100 oruđa na kilometar fronta. No s obzirom da je nemačka odbrana bila posednuta grupno i da su Amerikanci bili organizovali dobar manevar artiljeriskom vatrom, jer su im glavne snage dejstvovale na uzanom frontu, mogla se sasrediti vatra svih 500 artiljeriskih oruđa (ne računajući pukovske haubice, pt i PA artiljeriju) po svakom važnijem objektu na pravcu napada pojedinih divizija. Otuda je vatrena snaga artiljerije 20 korpusa bila velika.

Amerikanci su na nekoliko dana pre početka opšteg napada vršili prethodnu artiljerisku pripremu. Za ovo

⁴²⁶) Colle: „The Lorraine Campaign, strana 388.

vreme nekoliko specijalno određenih divizionu sistematski su tukli položaje kod Meca. Oni su raspolagali velikim količinama municije, tako da je za ovo vreme bačeno na nemačke položaje na desetine hiljada granata. Neposredno pred početak napada planirano je da se izvede artiljeriska priprema od 2,5 časa, računajući da se delom (kako su to Amerikanci praktikovali) izvodi i za vreme juriša. Veći deo samohodne artiljerije iz sastava korpusne pt grupe bio je postavljen za neposredno gađanje. Artiljeriska priprema je otpočela 8 novembra u 5.15 časova. Pošto je vreme bilo vrlo rđavo (kiša i magla) avijacija uopšte nije mogla da uzleće, pa je vatrena podrška napada isključivo pala na artiljeriju. I pored slabih uslova osmatranja, unapred pripremljena vatra — koju je ostvarivalo nekoliko stotina haubica — dala je dobre rezultate. Divizije 20 korpusa u toku prvog dana uspele su da se duboko uklone u glavni odbranbeni pojas protivnikove odbrane. Mnogobrojna minska polja i blato otežavali su pokret tenkovima, tako da je američka pešadija napadala sama, podržana vatrom artiljerije. Sledećih dana napredovanje se odvijalo sve sporije. Što se pešadija više uklinjavala u nemačku odbranu, vatra američke artiljerije je slabila. Dobar deo teške artiljerije bio je na zapadnoj obali Mozela, ali i ona koja se nalazila na istočnoj nije mogla uspešno da prati pešadiju, jer su uslovi za premeštanje bili vrlo slabi. Samohodna artiljerija za podršku, koje je bilo u priličnom broju, sporo se kretala jer se razminiranje sporo odvijalo.

Nemačka artiljerija je u početku slabo dejstvovala. Prema izjavama generala Balka, komandanta grupe armija „G“, nemačka artiljerija je oskudevala u municiji. Prosečno je imala 1,5-2 granate na oruđe. No već od 10 novembra stanje se znatno popravlja. Nemci su izgleda blagovremeno uočili da Amerikanci prebacuju težište ofanzive na 3 armiju, te i oni prema ovom delu fronta orijentišu svoje rezerve, artiljeriju i pojačavaju snabdevanje municijom. Uočivši pravce napada američkih divizija, Nemci su preduzeli smeli manevar, u taktičkim okvirima, grupišući na ovim pravcima gro svojih snaga. Od 10 novembra jedinice 401 artiljeriskog korpusa počele su se

razvijati za borbu na pravcu napada američkog 20 i 12 korpusa. S obzirom da je tvrđavska artiljerija kod Meca imala malo municije (ukupno oko 400 granata) 462 nemačkoj diviziji bio je upućen kao ojačanje puk brdske artiljerije talijanskog porekla (45 oruđa 75 mm), sa velikom količinom municije. Već 14 novembra u zoni napada američke 3 armije dejstvovalo je oko 600 nemačkih artiljeriskih oruđa tako da se odnos u artiljeriji promenio i iznosio je samo oko 2:1 u korist Amerikanaca, s tim što je vatra nemačke artiljerije bila efikasnija. Prema američkim izvoricima, nemačka artiljerija, počevši od 11 novembra, u okviru grupe armija „G”, uglavnom na frontu napada 3 američke armije, utrošila je od 11 do 20 novembra na ovom delu fronta preko 200.000 granata. Nemci su maksimalno naprezali svoju artiljeriju čime su u znatnoj meri uspeli da ublaže brojnu slabost i nedostatak u tenkovima.

Američka pešadija je presretana masovnim zaprečnim vatrama, što joj je nanosilo ogromne gubitke i usporavalo napredovanje. Artiljerija američkog 20 korpusa nije uspela ni kasnije da se sredi a i snabdevanje municijom nije opet išlo dobro. 15 novembra komandant 20 korpusa uvodi u boj svoju 10 oklopnu diviziju koju ojačava jednim samohodnim pt divizionom i sa dva divizona samohodne artiljerije za podršku (topovi 155 mm). No Nemci u ovo vreme raspolažu kod Meca sa dve pt brigade, od kojih jedna ima znatan broj samohotki 88 mm, tako da je nastupanje 10 divizije bilo jako usporeno. U ovo vreme kod Meca stiže i nemačka 46 divizija. Amerikanci tek 17 novembra uspevaju da zatvore obruč oko Meca a zatim privlače svu artiljeriju 20 korpusa pod Mec. 462 divizija je produžila da pruža žilav otpor sve do 22 novembra, kada je položila oružje jer je njeno ljudstvo bilo više nego prepovoljeno vatrom artiljerije.

Relativno brzo napredovanje američkog 12 korpusa razvuklo je nemačke snage. Komandant nemačke 1 armije morao je gro artiljerije da orijentiše južno od Meca a ovo je olakšalo napredovanje 20 korpusu. Posle pada Meca 2 decembra korpus je izbio na reku Sar kod Sarlauterna i

obrazovao mostobran. Time je dakle, posle 25 dana žestokih borbi, bio izvršen zadatak korpusa.

12 američki korpus sastava tri pešadiške (26, 35, i 80) i dve oklopne (4 i 6) divizije, koje su u početku bile u armiskoj rezervi, prešao je u napad južno od Meca sa mostobrana na Mozelu. Bliži zadatak korpusa bio je da forsira reku Sej i preseče komunikacije koje vezuje Mec sa Strasburom (dubina oko 30 km), a sledeći da prodre u dolinu Rajne između Openhajma i Manhajma (dubina sledećeg zadatka bila je 180 — 200 km). Korpus je dejstvovao u zoni širine oko 70 km, vršeći proboj na pojedinim užim pravcima. U prvom ešelonu su napadale tri pešadiške divizije.

Pored formacijske artiljerije korpus je bio ojačan sa 17 divizionata za podršku, 7 samohodnih pt divizionata i 7 divizionata lake i srednje PA artiljerije. Pred frontom 12 korpusa branili su se delovi 559 pešadiške i 361 folksgrenadirске divizije i delovi 48 divizije 89 oklopnog korpusa 1 armije.

Divizije 89 oklopnog korpusa, kao i sve ostale divizije 1 armije, bile su slabo popunjene i sa malo artiljerije. Ovaj korpus imao je samo 20 tenkova i samohotki. Divizije su u pukovima imale po dva divizionata trofejne artiljerije na konjsku vuču. Korpus je branio front širine 70 km a, prema američkim podacima, imao je ukupno 15.000 ljudi sa oko 150 oruđa pt i artiljerije za podršku. Po prebacivanju 401 artiljeriskog korpusa na svoj deo fronta, 89 oklopni korpus bio je ojačan sa 5 teških divizionata za podršku i pt brigadom. Pozadi 89 korpusa nalazila se 11 oklopna divizija u svojstvu armijske rezerve (69 tenkova, 15 samohotki 88 mm i 24 samohodne haubice 105 mm i 150 mm).

Pred početak napada 12 korpusa, artiljerijske jedinice 401 artiljeriskog korpusa već su bile stigle na front 89 oklopnog korpusa i posele vatrene položaje istočno od reke Sej. Dolaskom ovih 5 divizionata, 89 korpus je raspolagao sa ukupno 9 divizionata. Bez obzira što opšta gustina artiljerije nije bila velika (u 89 korpusu oko 25 artiljeriskih oruđa i minobacača) na težištu odbrane korpusa,

koje se poklapalo sa američkim pravcem glavnog udara, moglo je da otvori vatru oko 120 oruđa 105 mm i većih.

Amerikanci su pravilno i na vreme uočili važnost artiljerije u sistemu nemačke odbrane i zato su prilikom planiranja artiljeriskog obezbeđenja posebnu pažnju obratili na kontrabatiranje. 12 američki korpus imao je ukupno 35 diviziona za podršku što je davalo srednji odnos u artiljeriji oko 4:1. No s obzirom da se u zoni dejstva 12 korpusa moglo očekivati dejstvo dela artiljerije nemačke 48 pa i 11 oklopne divizije, koja je bila u rezervi, ovaj odnos bi mogao pasti na 3:1. Uzimajući ovo u obzir Amerikanci rešavaju da svu PA artiljeriju (3 diviziona 90 mm) upotrebe za gađanje zemaljskih ciljeva i to prvenstveno za kontrabatiranje. Oni takođe koriste 2 diviziona samohodne pt artiljerije 90 mm za posredno gađanje. Ovim je bio sigurno obezbeđen odnos u artiljeriji 4:1 u korist Amerikanaca.

12 korpus je planirao artiljerisku pripremu od 3,5 časa i to iz dva dela. Prvi deo (1 čas) trebalo je da se izvede po prvom (na dubini 1—2 km i po vatrenim položajima artiljerije) a drugi po drugom položaju odbrane⁴²⁷).

Amerikanci su izvršili detaljno planiranje artiljerijske vatre. U okviru štaba artiljerije korpusa bilo je planirano 380 divizijskih koncentracija vatre, od toga 190 po artiljeriji. Ovako veliki procenat angažovanja artiljerije za kontrabatiranje govori o tome da je nemačka artiljerija pretstavljala ozbiljnu prepreku za uspešna proboj odbrane. Skoro na svaki divizion bilo je planirano 10—12 koncentracija vatri i one su u toku artiljerijske pripreme bile sve ostvarene, samo sa različitom gustinom vatre, dok su po nemačkoj artiljeriji ostvarivane u vidu kratkih vatrenih naleta od 3 minuta. Posle toga su vršene popravke elemenata i ponavljani naleti. Komandant artiljerije 12 korpusa upotrebio je dobar deo samohodne pt i

⁴²⁷) Pozadi prvog položaja nalazila se r. Sej (prirodna pt i pp prepreka) Nemci su iza nje organizovali drugi odbranbeni položaj, na kome su imali jače snage nego na prvom. Komandant 12 korpusa predviđao je jači otpor na r. Sej te je zato planirao dužu artiljerisku pripremu po drugom nemačkom položaju. Bilo je predviđeno da od C do C+150 minuta gro artiljerije tuče drugi položaj a samo manji deo (po jedan divizion na puk prve linije) da vrši podršku juriša.

lake PA artiljerije za neposredno gađanje. Raspodela i grupisanje artiljerije izvršeno je na sledeći način: 4 i 6 oklopna divizija bile su ojačane sa po divizionom samohodnih topova 155 mm, divizionom samohodne pt artiljerije i lakim PA divizionom, s tim što su ova ojačanja uključena tek kada su divizije uvedene u borbu, a dotle su dejsvovala za račun prvih ešelona. Pešadiške divizije prvog ešelona ojačane su divizionom haubica 105 mm, divizionom samohodne pt artiljerije i divizionom lake PA artiljerije. Ostala korpusna artiljerija grupisana je u 6 grupa od kojih je jedna bila PA artiljeriska grupa (3 srednjekalibarna divizona) i jedna grupa samohodne pt artiljerije 76 i 90 mm (3 divizona). PA artiljeriska grupa, s obzirom da vreme nije dozvoljavalo upotrebu avijacije i da su Saveznici uopšte bili gospodari vazduha, bila je postavljena da dejsvuje prvenstveno po zemaljskim ciljevima (posrednim gađanjem).

Grupa samohodne artiljerije bila je ustvari pt rezerva korpusa. Sa njom se predviđao manevar u celini ili po divizionima, zavisno od broja neprijateljskih tenkova. U artiljeriskoj pripremi, na oba položaja, a i po dubini, ona je bila upotrebljena delom za posredno a delom za neposredno gađanje. Po američkom gledištu ova grupa, po potrebi ojačana bataljonom iz „konjičkog“ (oklopnog) puka, bataljonom inžinjerije i motorizovane pešadije, može da primi borbu samostalno protiv jačih tenkovskih snaga. Za vreme borbe po dubini ova grupa prebacivana je u skokovima za divizijom na pravcu glavnog udara, ili je cela odnosno po delovima, postavljana prema otvorenom boku. Sa ovih novih položaja divizioni ove grupe gađali su posredno — prema traženju komandanta artiljerije korpusa.

Artiljeriska priprema je počela 8 novembra u 6 časova. Vatra je bila strahovita, jedna od najjačih od momenta iskrcavanja. Na pravcu glavnog udara 12 korpusa dejsvovalo je oko 40 divizona sa zaklonjenih vatrenih položaja a 5 divizona samohodne artiljerije neposredno.⁴²⁸⁾

⁴²⁸⁾ Američki samohodni pt divizion (bataljon) imao je tri baterije (čete) od po 3—4 voda od kojih je jedan bio — sredinom 1944 g. — 90 mm a

Prilikom napada na prvi položaj širina fronta napada bila je veća (oko 10 km), te gustina artiljerije nije bila naročito velika — oko 76 oruđa na kilometar fronta bez minobacača. Kasnije, prilikom izbijanja na reku, širina fronta je sužena i na prelazima pojedinih divizija gustina artiljerije je dostizala 100—120 oruđa na kilometar fronta. U ovoj artiljeriskoj pripremi i u toku prvog dana borbe, artiljerija 12 korpusa utrošila je 21.933 granate, ili oko 0,7 b/k u okviru korpusa.

Nemci su na prvom položaju dali slab otpor pa su Amerikanci posle kraće borbe izbili na reku Sej i otpočeli forsiranje. U toku prvog dana bio je probijen i drugi položaj. Divizije prvog ešelona (3) napredovale su prosečno od 4—6 km. Čim je forsirana reka odmah su uvedene u borbu i oklopne divizije. Artiljerija je vršila podršku juriša koncentracijama vatre, a na pojedinim užim otsecima neki divizion i divizijske artiljerije podržavali su napad pojedinih bataljona pokretnim baražom⁴²⁹).

Prilikom forsiranja reke Sej skoro sva samohodna pt i PA artiljerija gađala je neposredno. Čitava artiljerija u korpusu bila je sasređena na front od 4—5 km, gde je dejstvovala oko 500 oruđa⁴³⁰) tako da se gustina artiljerije pela do 140 oruđa na kilometar fronta.

Protivtenkovski divizion i pridati divizijama dejstvovali su kao pt rezerve a kretali su se u skokovima na otstojanju od prednjih delova do 4 km. Nove linije, odnosno rejone, određivao je komandant divizije u toku boja, rukovodeći se dejstvom neprijateljskih tenkova. Ovi pt divizion i menjali su položaj po naređenju komandanta divizije.

ostali 76 mm. Kasnije su svi vodovi dobili samohotke 76 mm. Divizion je imao ukupno 48 samohotki, s tim što su se tri nalazile u izviđačkoj četi. Pored ove čete, divizion je imao i inženjersku četu za snabdevanje u čijem se sastavu nalazio i sanitetski vod. Divizion je raspolagao i PA četom naoružanom sa 18 višecevnih PA mitraljeza montiranih na guseničnom vozilu.

⁴²⁹) Američki pokretni baraž bio je ustvari liniska vatra koja, prema nahodnju opštevojnih i artiljerijskih starešina, može biti različite gustine. Na svakoj liniji vatra se otvarala i prekidala po traženju pešadije, u čemu se bitno razlikuje od vatrenog vala.

⁴³⁰) 12 korpus je imao 18 divizion artiljerije — 3 divizije po 4 divizion i 2 po 3 — što sa ranije pomenutom artiljerijom ojačanja iznosi 650 oruđa kalibra 76 mm i većih, među kojima 36 PA topova 90.

Samohodni pt divizioni pridati 4 i 6 oklopnoj diviziji manjim delom su bili pridati grupama, dok je glavnina ostala u pt rezervi.

Kada bi komandant pt grupe dobio naređenje za razvoj on je potčinjenim komandantima divizona davao po karti samo opšti zadatak: određivao im približno liniju razvoja, maršrutu, vreme posedanja, informisao ih o broju neprijateljskih tenkova i pravcima njihovog dejstva. Na osnovu toga komandant divizona je upućivao izviđačku bateriju, koja je prva izlazila na liniju i organizovala osmatranje kretanja neprijateljskih tenkova. Za izviđačkom četom odmah se kretao komandant divizona zajedno sa komandirima baterija i pristupao organizaciji vatrenog sistema. Sa njima se kretala i inženjeriska četa koja je vršila zaprečavanje ispred pt linija, pripremala platforme za oruđa i prilaze njima.

12 korpus je nešto brže napredovao do 20 ali od 10 novembra i on počinje da smanjuje tempo, jer su se Nemci do tog vremena sredili, promenili artiljeriji vatrene položaje, snabdeli je municijom i organizovali solidan vatreni sistem. I kod 12 korpusa došle su do izražaja neke slabosti o kojima je bilo reči prilikom razmatranja rada 20 korpusa: kiša i blato, slabo sadejstvo rodova i nedostatak municije, a usto i jake nemačke pt rezerve u dubini odbrane, i protivnapadi nemačkih tenkova.

U toku ove operacije 12 korpus nije izvršio zadatak.

*

*

*

16 novembra otpočele su operacije 1 i 9 armije od Ahena ka Ešvajleru i Gajlenskirhenu. Glavni odbranbeni pojas kod Ahena bio je dobro utvrđen.

Za razliku od operacije kod Sen Loa Amerikanci ovde posvećuju ozbiljnu pažnju artiljeriskom obezbeđenju operacije pa su 1 i 9 armija bile prosečno ojačane sa 10-12 divizona artiljerije, iako je i ovde tendencija da se težište baci na avijaciju.

Planirana je kombinovana vatrena priprema od 90 minuta čije je težište palo na artiljeriju. Zadatak artilje-

rije je bio da neutrališe otporne tačke na glavnom položaju, a i kontrabatiranje. Avijacija je dobila zadatak da u nekoliko navrata izvrši bombardovanje cele taktičke dubine odbrane i vatrenih položaja artiljerije.

U podršci juriša težište se prenosilo na avijaciju (oko 12.000 aviona), a artiljerija je trebalo većim delom snaga da produži neutralisanje rezervi i artiljerije, a manjim da podrži napad.

Amerikanci su na pravac proboja privukli jake pešačke i tenkovske snage. Na frontu napada širine 38 km bila je razvijena 17 divizija, tako da je u srednjem na nešto više od 2 km dolazila jedna divizija. Divizija, koja je dejstvovala na pravcu glavnog udara 7 korpusa, ojačana je sa dva diviziona artiljerije, jednim pt i jednim PA divizionom, i podržana sa dve korpusne grupe od sedam diviziona. Divizija je napadala na 2 km fronta tako da je za njen račun dejstvovalo 150 artiljeriskih oruđa za podršku i 48 pt oruđa. Sa minobacačima, gustina artiljerije kod ove divizije iznosila je oko 120 oruđa na kilometar fronta.

Gustina artiljerije kod drugih divizija bila je manja i nije prelazila 100 oruđa na kilometar fronta računajući tu i minobacače i samohodnu artiljeriju koja je dejstvovala sa zaklonjenih vatrenih položaja.

Artiljeriska izviđačka služba nije pružila pravu sliku o karakteru neprijateljske odbrane i rasporedu vatrenih sredstava. Nemci su imali solidno razvijen rovovski sistem koji im je omogućavao manevar po frontu i dubini kako za vreme artiljerijske pripreme tako i za vreme juriša.

Amerikanci su po pojedinim tačkama sasređivali vatru ogromne gustine, često daleko veće nego što je i bilo potrebno, ali se zato dešavalo da je po jednom mitraljeskom gnezdu, grupi mitraljeza ili pt oruđa sasređivana vatra celog diviziona, dok su prostori, gde se nalazilo najviše pešadije i vatrenih sredstava, ostali netučeni.

Amerikanci su nesistematski izveli rušenje (pretežno artiljerijom sa zaklonjenih vatrenih položaja) pa je većina bunkera ostala neoštećena. Zato su, kada su krenuli na juriš, naišli na organizovan i žilav otpor.

Napredovanje 9 i 1 armije razvijalo se dosta sporo. Prebacivanje podrške napada na avijaciju i nedovoljno korišćenje artiljerije za podršku juriša i borbu po dubini i dalje je ostala glavna prepreka brzom napredovanju.

Operativni cilj nije bio postignut: brane na Reru nisu zauzete. 1 i 9 armija jedino su do kraja novembra uspele da izbiju na r. Rer na frontu od 50 km. Na ovom operacijskom pravcu Amerikanci nisu imali dovoljno artiljerije da ostvare punu vatrenu nadmoćnost, a avijacija nije mogla na nadoknadi nedostatak u artiljeriji.

*

Novembarska ofanziva američkih trupa karakteriše se masovnim angažovanjem artiljerije. U Lorenskoj kompaniji je artiljerija predstavljala osnovu vatrene moći američke 3 armije. Pojedini korpusi ove armije imali su prosečno na svaki pešadiski bataljon po divizion artiljerije za podršku a na pravcu glavnog udara bataljone prve linije podržavalo je u proseku 2—3 divizona. Amerikanci u toku ovih dejstava i dalje dosledno sprovode ranije usvojene koncepcije u pogledu grupisanja artiljerije, tj. da se divizije ne ojačavaju artiljerijom već da njen gro treba da bude u rukama komandanta artiljerije korpusa. Međutim, ovakvo gledanje nije se pokazalo u Lorenskoj kompaniji kao najbolje. 20 korpus, naprimer, imao je svoju područnu korpusnu artiljeriju jačine 19 divizona. Ovako moćna grupa bila je suviše glomazna i teško je bilo obezbediti njenu celishodnu upotrebu i maksimalno angažovanje po mestu i vremenu pogotovu što su korpusi napadali na dosta širokom frontu. Grupe korpusne artiljerije bile su prostorno razdvojene, ali se njima komandovalo iz jednog centra, što se negativno odrazilo na sadejstvo — naročito za vreme borbe po dubini. Velika širina zona dejstva pojedinih divizija neminovno je nametala potrebu veće taktičke samostalnosti pojedinih divizija. One su to po čisto opštevojnoj liniji imale ali ne i po artiljeriskoj. 20 korpus, naprimer, ne ojačava svoje pešadiske divizije a 12 korpus, kao i korpusi 1 i 9 armije, ojačavaju ih na težištu sa po jednim do

dva divizionna za podršku. Divizijama su takođe pridavani divizionni teške artiljerije, ali su oni, iako samohodni, zaostajali za vreme borbe po dubini i nisu bili u stanju da pruže pešadiji i tenkovima efikasnu podršku. Znači da je većina divizije napadala sa svoja 4 formacijska divizionna i uz podršku korpusne artiljerije. U okviru divizije artiljerija je bila sva u rukama komandanta artiljerije divizije. Pukovima se nije pridavalo ništa. Za vreme borbe po dubini nastajala su brojna odstupanja od ranije predviđenog plana. Oficiri za vezu, koji su slati pešadiskim pukovima i bataljonima iz štaba artiljerijskih divizionna divizijske artiljerije i štabova korpusnih artiljerijskih grupa, nisu mogli da usklade dejstvo artiljerije sa dejstvom ostalih rodova i obezbede brzu i uspešnu intervenciju jer nisu imali potrebnu samostalnost. Artiljerija je vršila premeštanje po posebnom planu koji artiljerijski oficiri za vezu nisu mogli menjati. Isti slučaj je bio i sa divizijskim istaknutim osmatračima kod pešadiskih četa. Oni nisu mogli da utiču na premeštanje svojih baterija, tako da su njihovi zahtevi za otvaranje vatre retko ispunjavani u potpunosti i na vreme. Oni nisu mogli da izlože pešadiskim starešinama realne mogućnosti artiljerije na osnovu čega bi ovi uskladili svoje dejstvo. Takođe usled preopterećenosti komunikacija i rđavog vremena planovi premeštanja artiljerije nisu se ispunjavali, te je artiljerija zaostajala. Pešadija i tenkovi su zato često sami napadali i, razume se, trpeli neuspeh. Ova neuhodanost u sadejstvu artiljerije sa ostalim rodovima narušavala je harmoniju koja karakteriše dobro planiran združeni boj, jer nije bilo moguće manevrisati i prebacivati težište boja sa jednog roda na drugi.

Ovakvo stanje je bilo jedan od osnovnih uzroka sporom savezničkom napredovanju. Znači, trebalo je organizovati elastičnije komandovanje i više artiljerije pridati pešadiji, što bi obezbedilo bolje sadejstvo.

Svi američki korpusi izvodili su artiljerijske pripreme od 1 pa do 3,5 časa. Organizacija i struktura bila je vrlo različita. Karakteristično je da se rušenju, kako neposrednim tako i posrednim gađanjem, nije poklanjalo dovoljno pažnje. Osnovna vrsta vatre kod Amerikanaca u pripremi

bila je koncentracija vatre (KV). Nemačka odbrana je bila posednuta grupno i ovaj metod je odgovarao, ali je pitanje kako ih je trebalo ostvariti. Nemci su, naprimer, u okviru pojedinih otpornih tačaka kopali rovove i saobraćajnice što im je omogućavalo da manevrišu živom silom. Da bi se to sprečilo trebalo je planirati više koncentracija vatri (KV) po manjim otpornim tačkama ili grupe KV po većim. No s obzirom da su kod Amerikanaca sva oruđa diviziona gadalala sasređenim snopom, KV je zahvatala malu prostoriju što je davalo Nemcima mogućnost da manevrišu živom silom. Ovakav način neutralisanja odgovarao je više američkom sistemu utvrđivanja (2—3 borca individualno ukopana bez međusobne veze).

Neutralisanje ovakve odbrane moralo se izvoditi sa više sistematičnosti, naime trebalo je izvršiti podjednaku raspodelu vatre po celoj otpornoj tački, čime bi manevar u okviru nje bio onemogućen.

Posle ovako izvedene artiljeriske pripreme i podrška juriša nije mogla da obezbedi brzo napredovanje. Kombinovani metod podrške, koji su Amerikanci primenjivali, tj. gde jedna garnitura artiljerije ostvaruje automatske vatre po braniočevim bataljonskim i pukovskim rezervama, minobacačima i artiljeriji, a druga vrši neposrednu podršku, interesantan je i mogao bi da pruži dobre rezultate ako bi se obezbedila jača artiljeriska sredstva neposredne podrške. No toga nije bilo. Amerikanci su većim delom artiljerije u artiljeriskoj podršci dejstvovali po ciljevima u dubini, bez tesne veze sa radom pešadije. Najčešće, pešadiski puk je neposredno podržavao jedan divizion, a ređe dva diviziona. Ovaj divizion je otvarao vatru po traženju svih starešina u okviru puka, počevši od komandira čete pa do komandanta puka. Prirodno je da jedan divizion nije bio u stanju da zadovolji potrebe svih a to je slabilo sadejstvo između pešadije i artiljerije. Kod ovakvog sistema podrške i efekat one artiljerije koja je ostvarivala automatske vatre na većoj dubini nije bio veliki, jer pešadija nije uspevala da blagovremeno iskoristi njeno dejstvo, a što je omogućavalo Nemcima da se ponovo srede. Amerikanci uglavnom nisu koristili prateću artiljeri-

ju⁴³¹), a veoma malo tenkove za neposrednu podršku. Usled svega toga vatrena snaga prvih borbenih redova bila je slaba, a to se neminovno odražavalo na tempo napredovanja.

Kod Amerikanaca su se ispoljile najveće slabosti pri upotrebi artiljerije za vreme borbe po dubini. Sve slabosti su prvenstveno rezultat njihovog sistema komandovanja. Oni nisu praktikovali pridavanje artiljerije za podršku u ovoj fazi napada pešadiskim pukovima pa i bataljonima iako je to situacija tražila. Pešadiski starešina zna tačno kada i koliko artiljerije mora da angažuje za izvršenje odgovarajućeg zadatka, koliko municije i koje vrste da utroši i tome slično. Borba po dubini je zahtevala da onaj ko osmatra cilj i traži vatru ima pravo da određenoj jedinici i naredi otvaranje vatre (sa koliko oruđa i granata). Sve ovo njihov sistem komandovanja i uprave vatrom nije obezbeđivao. Oficir za vezu koji se nalazio kod divizionara davao je, naprimer, zahtev za vatru koju treba da otvori ceo divizion ali istovremeno je ovakav isti zahtev mogao doći i od drugog ili trećeg oficira za vezu ili nekog od istaknutih osmatrača koji se nalaze kod pešadiskih četa. No naređenje za otvaranje vatre izdaje načelnik centra za upravu vatrom a on ne osmatra bojno polje. Prioritet otvaranja vatre i utrošak municije prema tome on određuje po ličnom nahođenju. Veza se održava uglavnom putem radija. U mreži centra za upravu vatrom na istim talasima, radilo je po nekoliko stanica tako da su smetnje bile velike. Municiju su dostavljali pozadinci prema svojim tabelarnim planovima i transportnim mogućnostima koje nisu bile usklađene sa potrebama boja. Premeštanja je planirao štab artiljerije divizije za divizisku artiljeriju. Plan je bio usklađen sa radom divizije u celini, a to često nije odgovaralo potrebama pojedinih pukova i bataljona, tako da su bataljoni vrlo često ostajali bez efikasne artiljerijske podrške. Sve ovo se negativno odrazilo na sadejstvo između pešadije i artiljerije.

⁴³¹) Na pojedinim pravcima, naprimer, kod 12 korpusa, gde se koristio veći broj samohodne artiljerije za neposredno gađanje, pa donekle i za praćenje, rezultati su bili dobri.

Kod Amerikanaca su se pojavljivale i izvesne teškoće oko snabdevanja artiljeriskom municijom za vreme borbe po dubini. Snabdevanje artiljeriskom municijom vršila je komanda pozadine. Međutim, pozadinci nisu znali stvarne potrebe artiljerije niti prosečni dnevni utrošak. Pozadina je često naturala artiljeriskim jedinicama kakvu municiju mora da troše. Postojalo je mišljenje da je prosečan utrošak municije za oruđa 105 mm 60 zrna na dan, a za veće kalibre 40. Ovo se u operativnim razmerama moglo smatrati kao približno tačno ali ne i u taktičkim, jer se dešavalo da jedno oruđe utroši po 300 — 400 zrna na dan. Amerikanci nisu imali ustaljeni borbeni komplet. Korpusu se obično odobravalo koliko ukupno može čitava artiljerija u korpusu da utroši zrna za jedan dan, a unutar korpusa se vršio manevar municijom. Ali je bilo slučajeva da su pojedini divizion i diviziske i korpusne artiljerije ostajali bez municije usled čega su duže vremena bili pasivni naročito za vreme borbe po dubini, kada je njihovo dejstvo bilo najneophodnije.

U prethodnim operacijama na Zapadnom frontu slabosti u snabdevanju municijom kod Amerikanaca mogle su se objasniti objektivnim teškoćama: malim brojem luka, dužinom lanaca dotura i tome slično. No u novembru, posle dvomesečnih priprema za ofanzivu, kada je na kopno Evrope bio prebačen ogroman ratni materijal, ove slabosti se mogu objasniti jedino slabom organizacijom službe snabdevanja.

Međutim Nemci su vrlo uspešno koristili svoje snage, a organizacija sadejstva bila im je besprekorna. Oni imaju slabu pešadiju, vrlo malo tenkova pa i pt artiljerije, ali zato vrlo racionalno koriste svaki rod i svako borbena sredstvo, prebacujući vrlo vešto težište borbe sa roda na rod — zavisno od situacije. Njihove minijaturne divizije, koje su po broju ljudstva oko 2,5—3 puta slabije od američkih, i pored toga što su sastavljene od ljudstva ispod prosečnih borbenih kvaliteta, uspele su da pruže vrlo žilav otpor.

Na prednjem kraju oni se napadaču suprotstavljaju mnogobrojnim minskim poljima koja štite pešadiskom va-

trom. S obzirom da su njihove divizije branile široke frontove, veći deo pt artiljerije zadržavaju u diviziskoj i korpusnoj pt rezervi. Za odbranu prednjeg kraja angažuju vrlo malo pt artiljerije (4—6 oruđa na kilometar fronta, a često i manje). Glavninu artiljerije za podršku drže u rukama komandanta korpusa. Do pokreta ovih snaga dolazilo bi tek kada bi se napadni pravci jasno ispoljili. Protivtenkovske rezerve su se frontalno suprotstavile američkim tenkovima a istovremeno se preduzimao bočni protivnapad rezervama u čijem sastavu se nalazilo nešto tenkova ili samohotki. Artiljerija za podršku usmeravala je svu svoju vatru po napadačevim snagama koje su u određenom momentu najviše ugrožavale stabilnost odbrane. Za vreme borbe po dubini artiljerija je primala na sebe glavni teret borbe, baš onda kada je napadačeva bila malo efikasna. Relativno jaka artiljerija RVK, koja je od 10 novembra ispoljila vrlo efikasno dejstvo na frontu nemačke 1 armije, bila je osnovna smetnja brzom američkom napredovanju. Nemci maksimalno naprežu artiljeriju i zahvaljujući odlično organizovanom snabdevanju municijom uspevaju da od 11 novembra i dalje troše po 20.000 granata dnevno sa više od tri puta manje artiljerije od američke 3 armije, dok je američki 12 korpus, koji je imao više oruđa nego cela nemačka grupa armija „G”, ispalio za vreme prvog dana operacije oko 12.000 granata. Može se sa pravom reći da se u Lorenskoj kampanji, počev od 10 novembra, Amerikancima uglavnom suprotstavljala nemačka artiljerija. Konceptija o stvaranju artiljeriskih linija otpora po dubini odbrane pokazala se opravdanom. Od ukupnih gubitaka koje su Amerikanci pretrpeli u Lorenskoj kampanji 60 — 80% prouzrokovala je artiljerija.

Nemačka protivofanziva u Ardenima

Polovinom decembra Nemci preduzimaju na Ardenskom sektoru dugo pripremanu protivofanzivu, u cilju brzog prodora do savezničkih luka za snabdevanje na Atlantskoj obali i razbijanja Severne i Južne grupacije.

Oslanjajući svoj desni bok na planinski predeo Ajfela i brane na Reru, koje su garantovale da se bez njihovog zauzimanja ne može ići preko ove reke, a levo na Sigfridovu liniju, Nemci rešavaju da nanesu glavni udar preko ardenskog planinskog masiva na otseku Monžoa, Trir, pravcem Bastonj, južno od Liježa, Anvers. Otsek Ardena branio je 8 američki korpus (4,28,106 pešadiska i 9 oklopna divizija) na frontu širokom oko 130 km. U protivofanzivi uzele su učešća četiri nemačke armije (15 i 7, 6 SS oklopna i 5 oklopna armija) sa ukupno 36 divizija od kojih 10 oklopnih. Glavni udar su nanosile oklopne armije a ostale su obezbeđivale bokove. Nemci su raspolagali sa oko 800 tenkova i oko 3.000 oruđa za podršku i pt artiljerije⁴³²).

Saveznička obaveštajna služba je otkrila delimično prikupljanje nemačkih snaga, ali se na to nije obraćala naročito pažnja. 8 američki korpus nije posvećivao posebnu pažnju detaljnoj organizaciji odbrane. Na brdskom zemljištu (nadmorska visina 500 m) bile su organizovane za odbranu samo pojedine otporne tačke. Divizije su prosečno branile front od 30 do 45 km a samo dve su imale kao ojačanje po 1 divizion artiljerije za podršku, 1 divizion samohodne i pt artiljerije kao i nešto PA artiljerije. Korpusna artiljerija bila je jačine 10 divizona artiljerije za podršku, 4 divizona pt i 3 divizona PA artiljerije.

Pojedini pukovi su bili ojačani baterijom samohodnih pt topova 76 mm (12 oruđa) ili pt topovima 57 mm, a neki i baterijom samohodnih haubica 155 mm. Sva artiljerijska sredstva dodeljena puku bila su postavljena na glavnom položaju i položaju pukovskih rezervi. Gro pt artiljerije je postavljen za dejstvo ispred prednjeg kraja, a samohotke

⁴³²) Ne zna se tačno koliko su Nemci imali tenkova. Izneti broj uzet je iz nemačkih izvora („Nemački generali govore“). Prema američkim podacima (Bredli: „Uspomene jednog vojnika“, str. 618) Nemci su imali svega 600 tenkova. Broj art. oruđa je približno tačan. Prema formacijskom stanju srednje kompletiranih divizija Nemci su u ovoj grupi mogli imati 1.800 art. oruđa za podršku i oko 1.200 pt. oruđa. No s obzirom da su tada na Zapadnom frontu bile krupne art. jedinice RVK, mogao je broj art. oruđa biti i veći.

Po Sasenu u „Istoriji drugog sv. rata“, str. 385. Nemci su ovom prilikom raspolagali sa 2.500 tenkova, što je preterano s obzirom na vreme kada je protivofanziva izvedena.

koje su dobijene kao ojačanje, više po dubini. Međutim, pt sredstva su bila malobrojna i njihova gustina je iznosila prosečno 3—4 oruđa na kilometar fronta. Pukovska haubička baterija dejstvovala je na težištu odbrane puka sa zaklonjenih vatrenih položaja a samohodne haubičke baterije 155 mm bile su predviđene za manevar pokretom.

Divizije ojačane pt artiljerijom držale su po jedan samohodni divizion, orijentisan prema težištu odbrane, kao pt rezervu. Diviziska artiljerija je postavljena pozadi pukova prve linije na 4—6 km. Svaki puk je neposredno podržavan po jednim divizionom. Korpusna artiljerija je bila formirana u tri grupe i razvučena na dosta širokom frontu dok je korpusna pt artiljerija bila prikupljena i sa njom je predviđen manevar pokretom na više pravaca.

Amerikanci nisu imali vremena, a ni potrebnih podataka za organizaciju artiljeriskog vatreneog sistema. Zaproplanirali su nekoliko zaprečnih vatri i daljnih vatreneog napada i to je bilo sve. Organizaciji kontrabatiranja nije se posvetila skoro nikakva pažnja.

Nemci su planiranje artiljeriskog napada izveli vrlo detaljno. Tokom višednevnih priprema i detaljnih izviđanja, oni su do sitnica upoznali raspored 8 korpusa, pogotovu raspored artiljerije, pa su i kontrabatiranje dobro organizovali.

Pravac glavnog udara usmerili su na spoj između 28 i 106 divizije, u cilju cepanja odbrane 8 korpusa na dva dela.

Za artiljerisku pripremu izvršili su vrlo smelo grupisanje artiljerije. Sva artiljerija ojačanja privučena je na front 5 i 6 armije koje su nanosile glavni udar. Ove armije su privukle i svu artiljeriju drugih ešelona.

Nemci su u početnom planu predviđali artiljerisku pripremu od 3,5 č. na važnijim pravcima pojedinih korpusa ali, prema američkim izvorima, oni kasnije rešavaju da povećaju gustinu artiljerije, privlačeći nova artiljeriska sredstva ojačanja i sužavajući front napada armije da bi tako skratili artiljerisku pripremu. Na osnovu ovakvog plana uspeali su da na pravcu glavnog udara 5 i 6 armije ostvare gustinu od 150 oruđa na kilometar fronta (širina

7—10 km) i da stvore odnos u artiljeriji na ovim pravcima preko 5:1 u svoju korist. Sa ovakvom artiljerijom, s obzirom na karakter protivničke odbrane, mogli su da ostvare artiljerisku pripremu velike žestine. Ujutro 16 decembra u 5 časova počela je artiljeriska i avijacijska priprema. Oko 2.000 artiljeriskih oruđa, među kojima veliki broj teških, sručilo je preciznu vatru na položaje pešadije, artiljeriju i rezerve 8 korpusa. Američka artiljerija nije uspjela da interveniše. Podržane moćnom vatrom artiljerije i avijacije, 6 i 5 oklopna armija sa po 4 oklopne divizije u prvom ešelonu (u sastavu ove dve armije bile su ukupno 24 divizije od kojih 10 oklopnih i motorizovanih) ustremile su se na dve američke divizije razvučene na širokom frontu. Nemačke oklopne divizije, po borbenim kolonama, nadirale su duž dolina i komunikacija. Na ovim pravcima artiljerija je vršila podršku vatrenim valom i mrvila sve pred sobom. 28 i 106 divizija bile su iznenađene, zbunjene i u prvom naletu razbijene. Njihove pt rezerve, iako dosta jake, nisu blagovremeno intervenisale, već su ih tenkovi obično napadali nerazvijene. Nemački tenkovi su prodirali i u rejone vatrenih položaja divizijske artiljerije i dobrim delom je uništili.

Komandant 8 korpusa, čim je dobio jasan uvid u situaciju, pokrenuo je svoju pt artiljeriju u susret nemačkim tenkovima i ona je odigrala najvažniju ulogu u zadržavanju nemačkog prodora. Oko 200 samohodnih pt topova se suprotstavilo nemačkim tenkovima braneći uporno svaki pogodan položaj. Amerikanci su, pored uobičajenog načina upotrebe samohotki, koristili ove veoma uspešno i za pt zasede.

U pomoć 8 korpusu krenule su armijske rezerve (7 oklopna, 82 i 101 vazdušnodesantna divizija). Blagodareći pt artiljeriji 8 korpusa ove su snage uspele blagovremeno da se razviju i organizovano suprotstave daljem nemačkom nadiranjem.⁴³³ U rejonu Bastonja, nekoliko PA (90 i 120 mm) i samohodnih pt divizionu sa snagama 101 vazdušno-

⁴³³ Nemci su za prva dva dana nastupanja uspjeli da probiju odbranu 8 korpusa i da se uklone 35 km, ali uz velike gubitke.

desantne divizije, organizovali su pt uporište, na kome su Nemci izgubili mnogo tenkova ne uspevši da ga likvidiraju. Ove snage su bile okružene u Bastonju ali su produžavale da pružaju otpor punih 5 dana.

Saveznici su se ubrzo sredili i njihova nadmoćnija avijacija otpočela je sa žestokim bombardovanjem. Uskoro su britanska 2 armija, iz Belgije, i 3 armija generala Patona, sa juga, otpočele sa protivnapadima. Američka 3 armija, u koju je uključen i 3 korpus, trebalo je da deblokira snage u Bastonju. Ona je dobila nova pojačanja u artiljeriji tako da je raspolagala sa 88 divizionama što je iznosilo 1.056 oruđa kalibra 105 mm i većeg, ne računajući još oko 1.500 pt i PA topova samohodnih i motorizovanih kalibara 76 i većih.

Veći deo ove artiljerije bio je angažovan za podršku napada 3 korpusa. Artiljerija Patonove armije dobila je u ovo vreme radarske upaljače, koji su dali odlične rezultate.

Saveznici su do ovog vremena uspeali da sasrede na pravcu nemačkog glavnog udara ogromna pt sredstva (oruđa 57 i 76 mm koriste veoma mnogo potkalibarne granate u borbi protiv teških tenkova) i oklopne jedinice, tako da se odnos snaga izmenio u njihovu korist.

Podržan jakom artiljeriskom vatrom 3 korpus je 22 decembra izvršio napad na jedinice 7 armije i u toku trodnevnih žestokih borbi uspeo da ih razbije i spoji se sa okruženim snagama u Bastonju. Krajem decembra 15 savezničkih divizija bilo je angažovano protiv nemačkih snaga, čija je udarna moć slabila. Pred Dinanom Nemci su bili zaustavljeni.

Organizacijom PTO s fronta, u kojoj su osnovnu snagu sačinjavali tenkovi i samohodna artiljerija, i istovremenim pritiskom oklopnim divizijama na bokove klina, Amerikanci su doveli Rundšteta u težak položaj. 26 decembra odigrala se pred Dinanom krvava bitka između 2 američke i 2 nemačke oklopne divizije. Brojno daleko jača američka divizija, sa ukopanim tenkovima i samohotkama 90 mm nanela je Nemicima ogromne gubitke. Vrh nemačkog klina bio je slomljen. Nemci nisu imali operativnih re-

zervi, u vazduhu su bili slabiji, a artiljerija im je zaostala zbog malog broja puteva tako da su se tenkovi sami obračunavali sa jakim savezničkim pt uporištima u kojima je, pored pt artiljerije, bilo mnogo tenkova, što im je prouzrokovalo ogromne gubitke. Konačno su Nemci obustavili napade i otpočeli sa izvlačenjem.

*

Nemci su marljivo pripremali protivofanzivu, što im je obezbedilo postizanje taktičkog iznenađenja. U cilju ostvarenja što jačeg početnog udara, oni na pravcu glavnog udara prikupljaju jaka artiljeriska sredstva i ostvaruju moćnu artiljerisku pripremu kojom neutrališu taktičku dubinu branioca, u prvom redu pt i artiljeriju za podršku. Artiljeriska priprema je trajala toliko koliko je, uglavnom, bilo potrebno tenkovima da stignu na liniju razvoja i izvrše juriš (prolazni položaji tenkova bili su dosta udaljeni u cilju čuvanja tajnosti.⁴³⁴) Podrška juriša je ostvarena vatrenim valom, što je obezbedilo brzo napredovanje. Ovakva organizacija sadejstva između artiljerije i pešadije u početnoj fazi dala je dobre rezultate.

Gro artiljerije, kako pt tako i za podršku, komandant američkog 8 korpusa držao je u svojim rukama. Što se tiče pt artiljerije, s obzirom na veliku širinu fronta, to se, donekle, moglo smatrati i pravilnim, ali pošto se ovde radilo o odbrani na brdskom zemljištu, gde su mogućnosti upotrebe tenkova ipak bile ograničene, celishodnije bi bilo da su, u okviru glavnog odbranbenog pojasa, pojedini važniji pravci zatvoreni jakim pt čvorovima (na prednjem kraju) koji bi se kombinovali minskim poljima i štitili vatrom artiljerije sa zaklonjenih vatrenih položaja. Ovo bi svakako usporilo brzo napredovanje nemačkih tenkova i stvorilo povoljnije uslove za angažovanje pt rezervi. Znači, na račun pt rezervi korpusa, trebalo je više ojačati divizije pt artiljerijom. Ovakvo korišćenje korpusne artiljerije takođe nije bilo celishodno. Bilo bi daleko korisnije da su divizije ojačane artiljerijom, zavisno od važnosti

⁴³⁴) Dužina artiljerijske pripreme bila je različita za svaki taktički pravac i kretala se od 40-80 minuta.

dela fronta koji brane, a da je korpus zadržao grupu jačine oko jednog, najviše dva puka, sa kojom bi predviđao manevar pokretom. I oklopna divizija u drugom ešolonu nije mogla doći do izražaja te je angažovana za defanzivne akcije.

Međutim u operativnoj dubini Saveznici rade dobro. Oni prebacuju jake snage (vazdušnodesantne divizije) a takođe i samohodnu i običnu pt artiljeriju kojima zatvaraju pravce nastupanja tenkova organizujući jaka uporišta zasićena pt sredstvima. Nemačka artiljerija za podršku nije mogla da stiže tenkove jer u većini nije bila samohodna. Tako je počeo obračun između tenkova i pt artiljerije, dakle ono što Nemci nisu želeli. No drugog izlaza nije bilo. Čekati dok stigne artiljerija, značilo bi gubiti u vremenu, a to je značilo omogućiti Saveznicima da privuku rezerve.

Nemce su konačno zaustavili tenkovi i samohotke. Amerikanci najveće zasluge u tom pogledu pripisuje generalu Harmonu koji je svojom 2 divizijom u tesnacu ispred Dinana razbio 2 Mantojfelovu diviziju. Na osnovu iskustva kod Dinana oformilo se u američkim vojnim krugovima mišljenje da je najsigurnije sredstvo borbe protiv tenkova, sopstveni tenk. Ovo mišljenje će kasnije imati veliki uticaj na razvoj američke doktrine.

Završne operacije Saveznika

Posle sloma nemačke protivofanzive u Ardenima, savezničke armije su otpočele operacije u pravcu Rajnske oblasti.

Početak februara 21 grupa armija pristupila je uništenju nemačkih snaga između Meze i Rajne. U rejonu Rajnsvalda, na pravcu napada 1 kanadske armije, Nemci su organizovali solidnu pozicisku odbranu po rovovskom sistemu, na pošumljenom, brežuljkastom i delom poplavljenom zemljištu, (zbog izlivanja Rajne i Meze) koja se sastojala iz tri pojasa.

Prvi pojas, zapadno od Rajnsvaldske Šume, bio je dubok oko 2 km, a sastojao se iz nekoliko linija rovova sa

većim brojem otpornih tačaka. Sva naseljena mesta pretvorena su u jake pt tačke a ceo pojas je bio zaštićen solidnim pt rovom, napunjenim vodom.

Tri kilometara pozadi nalazio se drugi pojas — severni kraj Sigfridove linije (utvrđenja su bila obnovljena i dopunjena).

Treći odbranbeni pojas prolazio je na 10 km istočno od Sigfridove linije.

Rajnsvaldski otsek je branila 84 pešadiska divizija, ojačana su dva puka artiljerije i dve pt brigade. Nemci su imali oko 15 pt oruđa i oko 20 artiljeriskih oruđa i minobacača na kilometar fronta. Napad na ove položaje izvršila je 1 kanadska armija 30 korpusom (51, 53, 15, 2, 3, 43 i gardiska oklopna divizija) koji je bio ojačan sa pet artiljeriskih grupa poljske artiljerije, dve PA artiljeriske brigade i osam pukova samohodne artiljerije, tako da je ukupno raspolagao sa blizu 1.100 oruđa diviziske i korpusne artiljerije svih kalibara. Artiljeriska priprema je planirana u dva dela. U prvom delu (od 5-10 č.) artiljerija je imala zadatak da izvrši rušenje na prvom i drugom pojasu i neutrališe artiljeriju. Ovaj deo pripreme planiran je na osnovu aerofotosnimaka a uprava vatrom je vršena korekturnom avijacijom. Drugi deo pripreme bio je dug svega 30 minuta i imao je zadatak neutralisanje žive sile i vatrenih sredstava neposredno na prvom položaju i obezbeđenje izlaska pešadije na jurišnu liniju. Divizije su takođe formirale grupe za neposredno gađanje od pt i PA artiljerije, kojima su uništavale vatrene tačke neposredno na prednjem kraju.

Artiljeriska priprema je otpočela u 5 časova 8 februara a u 10.30 pešadija je prešla na juriš. Vatra kanadske artiljerije bila je vrlo jaka, tako da je nemačka odbrana potpuno paralisana. Kanađani su i pored teškog zemljišta uspeli u toku dana da izbiju pred drugi pojas, a već u prvim časovima sledećeg dana probijena je Sigfridova linija (glavni odbranbeni pojas).

*

*

*

23 februara 7 korpus američke 1 armije otpočeo je sa forsiranjem reke Rer, kod Direna, a skoro u isto vreme i 9 armija (19 i 13 korpus) samo severno od Direna. Forsiranje je izvršeno noću, pod zaštitom jake artiljeriske vatre. Artiljeriska priprema kod ove armije trajala je 45 minuta a gustina artiljerije na pravcu glavnog udara kretala se na pojedinim diviziskim osecima od 110 do 130 oruđa.

Noću 23 marta otpočelo je forsiranje Rajne. Na Rajnu su Nemci bacili sva raspoloživa sredstva (a naročito artiljeriju) koja su mogli odvojiti za Zapadni front. Tako je u rejonu Rajnsberga, gde je napadala 9 američka armija, bilo 55 baterija srednje i teške i veliki broj pt artiljerije, a u rejonu Vezela, gde je napadala 2 britanska armija, divizije 47 nemačkog korpusa podržavalo je 500 artiljerijskih oruđa srednje i teške artiljerije. Kod Vezela, Boholta, i Emeriha, Nemci su imali 80 teških i 250 srednjih PA topova.

Forsiranju je prethodilo jako i sistematsko bombardovanje iz vazduha u toku nekoliko dana, kome je bio prvenstveni zadatak da neutrališe nemačku artiljeriju. Na glavnim mestima prelaza korpusa 9 i 2 britanske armije bila su koncentrisana jaka artiljeriska sredstva. 9 armija, naprimer, raspolagala je sa 1.250 artiljerijskih oruđa kalibra 105 mm i većih. Za podršku forsiranja 16 korpusa, koji je dejstvovao na pravcu glavnog udara, angažovano je 600 artiljerijskih oruđa (50 divizona) računajući tu i artiljeriju korpusa koji je bio u drugom ešelonu. Armiska artiljerija sastojala se iz 7 divizona teške artiljerije. Gustina na pravcu glavnog udara dostizala je 150 oruđa što je bila najveća gustina artiljerije na savezničkoj strani.

Artiljeriska priprema je trajala od 45 minuta do 1 časa. Tučene su, uglavnom, snage neposredno na obali — glavni položaj, a jedan deo je vršio kontrabatiranje. Jaka

artiljeriska i avijacijska vatra demoralisala je i onesposobila nemačke trupe pa su Saveznici relativno lako forsirali Rajnu. Za dva dana obrazovani su mostobrani i prebačene glavne snage.

24 marta Saveznici su bacili istočno od Rajne 6 britansku i 17 američku vazdušnodesantnu diviziju. Pukovi 17 vazdušnodesantne divizije bili su naoružani bestrzajnim topovima 57 mm M-18 i 76 mm M-20. Prema pisanju komandanta ove divizije koji citira izveštaj komandanta 607 puka, ova su oruđa uspešno uništavala tenkove M-IV na ostajanju od 550 m, a „Pantere” na 270 m. Ovo je prviput da Amerikanci koriste bestrzajnu artiljeriju u većem broju a tada počinje i njeno uvođenje u formacijski sastav pukova.

Posle Rajne nije više bilo prepreka koje bi sprečile spajanje savezničkih i sovjetskih armija i brzo uništenje armije Trećeg Rajha.

*

U poslednjim operacijama savezničkih trupa oseća se tendencija sve masovnijeg angažovanja artiljerije čija gustina se kreće oko 100-150 oruđa na kilometar fronta. Istovremeno se teži skraćivanju artiljerijskih priprema koje, sem kod proboja Sigfridove linije, ne prelaze dužinu od jednog časa.

Prilikom forsiranja reka Saveznici preduzimaju noćne napade uz artiljerijsku pripremu, što se ranije nije često praktikovalo.

U ovim operacijama američka zemaljska artiljerija sve više počinje da koristi radarske upaljače.⁴³⁵⁾

Američka služba snabdevanja dobro je funkcionisala, tako da je artiljerija imala dovoljne količine municije.

---

⁴³⁵⁾ U američkoj literaturi, kao primer velike efikasnosti ovih upaljača, ističe se borba na reci Sauer, gde je jedan američki divizion 105 mm dejstvujući ovim upaljačima, uspeo da uništi ceo nemački bataljon (702 mrtva) koji je prelazio reku.

Zaključak

Teško bi se mogli tačno odrediti osnovni uzroci sporosti napredovanja savezničkih armija prilikom proboja nemačke odbrane. Tu može da se istakne nekoliko razloga, kao što su: nedovoljna obučenost trupa za proboj pozicijske odbrane, loše vremenske prilike i, kao najvažnije, nedovoljna usklađenost dejstva rodova, a naročito između vatre i pokreta. Avijacija, kao nosilac vatrene moći u taktičkim razmerama, pokazala je nedovoljnu efikasnost (Sen Lo) a ponekad nije mogla postići ni onaj efekat koji bi postigla artiljerija.

Amerikanci nisu upotrebljavali tenkove za neposrednu podršku pešadije, a ne tako mnogo ni prateću artiljeriju. Međutim odsustvo bliske podrške jačih vatrelih sredstava negativno se odražavalo na brzinu napredovanja pešadije a i na njene gubitke.

Amerikanci nisu imali velikog iskustva niti razrađene i praksom proverene principe korišćenja artiljerije. Zato je bilo slučajeva da se na pojedinim pravcima nagomilaju velika artiljeriska sredstva, ali je zbog nesolidnih priprema i neracionalne upotrebe efekat artiljerijske pripreme bio slab, bez obzira što su utrošene desetine hiljada granata.

Saveznici su retko praktikovali detaljno izviđanje neprijateljske odbrane, da bi na osnovu njega radili šeme ciljeva, a samim tim nisu mogli vršiti ni sistematsko uništenje ili neutralisanje. Rušenja neposrednim gadanjem su vrlo retko primenjivana, a sa zaklonjenih položaja izvođena su celim divizionima, odnosno tučene su veće prostorije.⁴³⁶⁾ U artiljeriskoj pripremi su vršena površinska neutralisanja, ali bez nekog sistema i tačno utvrđenih normi utroška municije. Na pojedine prostorije ispaljivano je onoliko zrna, koliko su artiljerijske starešine nalezile za shodno, često zavisno i od toga kakvim su rezervama municije raspolagali.

⁴³⁶⁾ Pravilima su predviđana precizna gadanja ali su ih art. oficiri izbegavali jer su im bila komplikovana, a i sama art. nastava gadanja dovođavala je osetna zaokrugljivanja.

Prethodne artiljerijske pripreme skretale su pažnju neprijatelju na pravac glavnog udara i davale mu mogućnost da vrši pregrupisavanje snaga. Saveznici su nastojali da relativno malu gustinu artiljerije nadoknade većim utroškom municije, što je produžavalo vreme izvršenja vatrenih zadataka, a neprijatelju je pružana prilika da izmanevriše vatru. Kraj artiljerijske pripreme i podrške juriša nisu bili usklađeni sa jurišem pešadije, tako da je pešadija slabo podržavana vatrom.

Prenošenje vatre na ciljeve po dubini u momentu juriša i neprekidno dejstvo po njima dok im se pešadija ne približi, uopšte je efikasan način podrške, ali samo pod uslovom da i onaj deo artiljerije koji neposredno vodi za sobom pešadiju bude dovoljno jak. No toga kod Amerikanaca nije bilo. Vatre val su izbegavali jer im se činio komplikovan. Sva korpusna i diviziska artiljerija za opštu podršku, u trenutku juriša, prenosila je vatru u dubinu odbrane, čime je bila obezbeđena sigurnost trupa od vatre sopstvene artiljerije. No, divizioni za neposrednu podršku — po jedan na puk — za koje su takođe, planirane koncentracije vatre, nisu mogli u toku juriša da zadovolje zahteve svih četa u puku.

Artiljeriska podrška borbe po dubini bila je još slabija. Sistem komandovanja i upravljanja vatrom nije obezbeđivao tesno sadejstvo artiljerije sa ostalim rodovima. Centralizovano komandovanje, a naročito centralizovano planiranje premeštaja, prouzrokovalo je zaostajanje artiljerijskih jedinica od tenkova i pešadije. Amerikanci su načelno stajali na gledištu da avijacija treba da pruži vatrenu podršku tenkovima i pešadiji za vreme borbe po dubini. Međutim, ona nije u stanju da pruži stalnu i neprekidnu podršku, da dejstvuje po svakom vremenu i, što je najgore, avijaciji nije moguće uvek brzo pokazati cilj naročito ako je u pitanju manji cilj, niti je ona u stanju da ga uništi.

Zbog svega ovoga, pešadija i tenkovi su morali da se upliću u borbu sa takvim neprijateljskim sredstvima protiv kojih njihova vatrena sredstva ne obezbeđuju brz i lak uspeh.

Saveznici su jedino imali ustaljen sistem grupisanja artiljerije, čak pomalo i stereotipan. Istina, postojala su različita gledišta u pogledu pridavanja artiljerije divizijama i pukovima, jer su jedni pridavali artiljeriju divizijama, dok su drugi to izbegavali, ali u svakom slučaju jača artiljerija nije pridavana divizijama.

Amerikanci su obično vezivali za pešadiski puk artiljerijski divizion za neposrednu podršku, a ređe su puk podržavala dva divizona. To je bilo suviše malo. S obzirom da i ove jedinice nisu bile pridavane pukovima, što je naročito važno za borbu po dubini, već su u odnosu na puk bile sadejstvjuće, teško je bilo uskladiti dejstvo artiljerije sa ostalim rodovima, naročito kada otpočne borba po dubini. Dok su Sovjeti u okviru divizije prilikom proboja otsudne odbrane imali 5-7 pa i više artiljerijskih pukova, Amerikanci se zadovoljavaju sa 4-5 divizona, tj. sa 5-7 puta manje. No zato Amerikanci imaju daleko jaču korpusnu artiljeriju od Sovjeta. Dok sovjetska korpusna artiljerijska grupa ima prosečno 3-4 puka, američki korpus raspolaze u napadu često sa oko 20 divizona, tj. 1,5—2 puta više od Sovjeta. Treba uzeti u obzir da su Sovjeti artiljeriju iz drugog ešelona često uključivali privremeno u divizisku artiljeriju divizije na pravcu glavnog udara. Amerikanci su, takođe, imali daleko slabiju armisku artiljeriju od Sovjeta. U celini uzevši, 12-18 američkih bataljona prve linije u okviru korpusa, u početnoj fazi napada, najčešće je podržavalo 36-40 divizona, računajući tu artiljeriju za posrednu i neposrednu podršku, tj. 2-3 divizona na bataljon ili 24-36 oruđa na 1000 vojnika, a za vreme borbe po dubini, kada se uvedu u boj svi bataljoni (korpusi su obično imali 3 pešadiske divizije koje su napadale u prvom ešelonu i 1-2 oklopne u drugom), njihov broj iznosi 27, a odnos artiljerije i pešadije se menja na štetu artiljerije i dobija se oko 1,5 divizion na bataljon ili 18 oruđa na 1000 vojnika (uzima se da bataljon ima 1000 ljudi premda su američki bili veći).

Ako bi se uzeli u obzir minobacači i pukovska artiljerija onda bi se broj oruđa na 1000 vojnika na mestu proboja glavnog odbranbenog pojasa kretao u srednjem

25-30 oruđa i minobacača (bez PA i pt artiljerije). Za vreme borbe u većoj dubini, kada se angažuje drugi korpusni ešelon, odnos artiljerije i pešadije u napadu bio je slabiji nego kod Nemaca, kod kojih je u proseku dostizao 50-60 oruđa, a u početnoj fazi i 100, a daleko manji nego kod Sovjeta čiji se prosek penje na 80-100 oruđa, a u početnoj fazi dostiže 200-300 oruđa na 1000 vojnika, a nekad i više.

Sve ovo govori da je vatrena podrška američke pešadije i tenkova u napadu u taktičkim razmerima bila slaba, slabija nego u Prvom svetskom ratu. Istina, oni su probijali daleko slabiju odbranu nego što je bila nemačka na Istočnom frontu, pa ipak tu nije bila tolika razlika da bi se mogla praviti tako velika otpustanja. Ovo je takođe jedan od najvažnijih uzroka američkom sporom napredovanju. Ako se uzme u obzir još i to da stroga centralizacija komandovanja artiljerijom i za vreme borbe po dubini, i velika nesrazmera između artiljerije za neposrednu i posrednu podršku (divizijske i korpusne) nisu obezbeđivali tesno sadejstvo, onda je efekat artiljerije, odnosno njena uloga kao roda, bila još manja.

Sistem komandovanja artiljerijom kod Amerikanaca, naročito u okviru korpusa, gde su samostalni divizionii uključivani prema potrebi u razne grupe, pokazao se nezgodan. Jedan od veoma važnih razloga bio je i taj što se artiljerijske starešine nisu međusobno poznavale, a pretpostavljeni nisu znali lične osobine potčinjenih i obratno. Ovakvo stanje je otežavalo dobru organizaciju sadejstva. Prema pisanju komandanta artiljerije 1 armije, artiljerijske starešine su iz pomenutih razloga zahtevale da artiljerijske grupe u okviru korpusa ostaju kao stalne formacije i da se ne menja njihov sastav kako bi se ljudstvo bolje upoznalo i „uhodalo”.

Amerikanci su imali jaka pt sredstva ali su ih držali centralizovano u okviru korpusa. Divizije su mogle da dobi-ju najviše po jedan pt divizion, pa su samim tim do pukova slabo dolazili pt topovi. Amerikanci nisu imali prilike da vode otsudnu odbranu u širim razmerama, te pitanje organizacije PTO, naročito na glavnom položaju (prvom)

nije bilo za njih aktuelno. Oni veću pažnju poklanjaju upotrebi pt rezervi koje su im vrlo jake i samohodne. Način korišćenja je sličan kao i kod Nemaca i Sovjeta, s tom razlikom što ih češće upotrebljavaju za posredno i neposredno gađanje. No, odbrana na prednjem kraju u pt smislu bila je slaba i bazirana samo na pukovskoj pt artiljeriji.

Američki pešadiski pukovi imali su vrlo slaba artiljeriska sredstva za blisku podršku (haubice 105 mm), pogotovo ako se uzme u obzir da su tenkovi retko upotrebljavani za neposrednu podršku pešadije. Ovim je bila umanjena vatrena snaga prvih borbenih redova, što se takođe negativno odražavalo na brzinu napredovanja.

Organizacija snabdevanja municijom pretstavljala je kod Amerikanaca poseban problem. Prepuštanje ovog pitanja pozadincima pokazalo se vrlo slabo. Pored neredovnog dotura municije i njen je asortiman bio slab. Nedovoljno snabdevanje uopšte, a naročito artiljeriskom municijom i benzinom, bio je jedan od glavnih uzroka zastoja savezničke ofanzive na Mozelu i Reru.

Kao pozitivno kod Amerikanaca zapaža se velika elastičnost u upotrebi PA i pt samohodne artiljerije, koju koriste za neposredna i posredna gađanja.

Pri kraju rata Amerikanci su dostigli u proizvodnji artiljeriskog materijala veoma visok nivo⁴³⁷) — drugi u svetu.

Od novih oruđa, pored dirigovanih projektila i blizinskih (radarskih) upaljača, pojava beztrajnih oruđa pretstavljala je novinu za Zapadni front. Amerikanci su pomoću njih nastojali da pojačaju vatrenu snagu bataljona u prvom redu. No s obzirom da su ova oruđa upo-

⁴³⁷) Njihova godišnja proizvodnja iznosila je: teških art. oruđa 9.900, rezervnih cevi za teška oruđa 7.900; lakih art. oruđa (haubice 105 i pt oruđa) 52.000; oruđa za samohotke 26.800; oruđa za tenkove 116.000; bazuka 466.000; minobacača 110.000; municije za teška oruđa 33.000.000 (1,7 mil. tona); municije za laku i pt artiljeriju 298.000.000 (2,5 mil. tona) i mina za minobacače 377.000 tona.

Od 1943 Amerikanci su proizvodili 1350 hiljada tona baruta godišnje. U toku rata ukupna proizvodnja artiljeriskog materijala koštala je 30 milijardi dolara od ukupno 186 milijardi koliko je koštala ukupna proizvodnja ratnog materijala. Marshal: Biennial Report of the Chief of Staff of the United States Army „New York Times”, 10 oktobar 1945.

trebljena tek pred kraj rata, njihove perspektive razvoja tada još nisu bile jasne.

Rukovodeći se iskustvima iz rata Amerikanci u posleratnom periodu vrše izvesne izmene u artiljerskoj tehnici, formaciji, a donekle i upotrebi artiljerije. Oni uviđaju da je vatrena snaga njihovih pešadiskih pukova i bataljona slaba a da pukovima prvenstveno nedostaju solidna sredstva koja bi mogla pružiti blisku i stalnu podršku pešadiji. U cilju rešenja ovog pitanja oni uvode u formaciski sastav bataljona više minobacača 81 mm i bestrzajnih oruđa. Istovremeno u pešadiski puk uvode bateriju minobacača 107 mm od 12 oruđa. Prihvatajući mišljenje da je za borbu protiv tenkova najbolji tenk (a s obzirom da je još ranije konstatovano da su im pešadiski pukovi slabi u pt smislu), Amerikanci uvode u pešadiske pukove tenkovsku četu od 22 tenka.⁴³⁸) Istovremeno oni pukovske haubičke baterije 105 mm izbacuju iz naoružanja kao zastarele. Pukovski tenkovi se koriste i za neposrednu podršku pešadije.

U sastav pešadiskih divizija Amerikanci uvode tenkovski bataljon (oko 70 tenkova).

Amerikanci nastoje da pojačaju samostalnu PAO pešediske i oklopne divizije i zato uvode u njihov formaciski sastav mešoviti PA divizion dvocevnih topova 40 mm i višecevnih mitraljeza 12,7 mm (ukupno u divizionu 64 oruđa).

Amerikanci su posle rata u formaciski sastav artiljerije za podršku uveli baterije od 6 oruđa prvenstveno lake i srednjekalibarne artiljerije — dakle prihvatili su koncepciju koja je na kraju Prvog svetskog rata bila odbačena kao nepogodna. No pri rešavanja ovoga pitanja oni polaze sa drugog stanovišta. Njihovi artiljeriski stručnjaci su konstatovali da im je formaciska artiljerija pešadiskih i oklopnih divizija slaba. No, kako je povećanje broja oruđa pri ranijoj formaciji zahtevalo i povećanje artiljerskog starešinskog kadra, a u tome su oskudevali, rešenje je nađeno na taj način što su baterije dobile još

⁴³⁸) U početku su ovo tenkovi sa topom 75 mm, a kasnije sa topom 90 mm.

dva oruđa. U formacijski sastav oklopnih divizija Amerikanci su uveli još jedan divizion samohodnih haubica 155 mm. Uvođenjem baterije od 6 oruđa oni su želeli da obezbede brže izvršenje vatrenih zadataka naročito kada su u pitanju ciljevi manjih razmera.

Amerikanci posle rata definitivno usvajaju i usavršavaju novi sistem uprave artiljeriskom vatrom. Uvođenje ovog novog načina nalagala su dva osnovna razloga. Prvi je bio ostvarenje što tešnjeg sadejstva artiljerije sa pešadijom, a drugi, da se ubrza školovanje artiljeriskog kadra. Ovo drugo je bilo važno još i zbog toga što su Amerikanci u posleratnom periodu povećali svoju armiju. Prema ovom novom sistemu divizion je postao viša osnovna vatrena jedinica. Kod pešadiskih starešina, počev od komandira čete i više, šalju se istaknuti osmatračići ili oficiri za vezu koji prema zahtevima pešadiskih starešina i samoinicijativno šalju zahteve za vatru u divizijski centar uprave vatrom (CUV). Šef CUV-a ceni ove zahteve i određuje način gađanja i prioritet otvaranja vatre i jedini ima pravo da naredi otvaranje vatre. Po ovom sistemu komandiri baterija i komandanti divizona bili su oslobođeni upravljanja vatrom i njihove funkcije su se svele na administrativnu, taktičku i disciplinsku delatnost, odnosno opšte rukovođenje jedinicom.

U pogledu praktične primene CUV-a u borbi, kod Amerikanaca su postojala različita iskustva i mišljenja. Jedni su mu pripisivali one slabosti o kojima je bilo reči ranije prilikom razmatranja Lorenske kampanje, dok su drugi smatrali da sistemi istaknutih osmatračića i CUV omogućavaju dobar manevar vatrom celokupne divizijske artiljerije.

Amerikanci naročito veliku pažnju poklanjaju razvoju artiljeriske izviđačke službe. Oni uvode u formacijski sastav divizijskih divizona radare, čime ih osamostaljuju za borbu protiv minobacača, a u divizije i artiljerisku avijaciju — za korekturu i, u prvom redu, aerofotosnimanje.

U pogledu razvoja artiljerijske tehnike Amerikanci — pred kraj rata najviše rade na proizvodnji raketnog na-

oružanja. Posle rata, pored ranijih sistema, o kojima je bilo reči, oni proizvode novo raketno oruđje M-17 od 172 mm sa 20 cevi (težina rakete 30 kg) sa dometom od oko 2 km, i jednocevni teški bacač raketa T-53 od 205 mm sa dometom od 9 km (težina rakete 120-250 kg). Upotrebu ovih oruđa i dalje predviđaju u okviru korpusa ali takode uvode pojedine lakše modele (M-8 i M-16 — 24-cevna oruđa 114 mm, po 36 u bataljonu) u divizije. Oni usavršavaju i nemački teški raketni bacač 210 mm.

Amerikanci izbacuju iz naoružanja sva klasična pt oruđa i pt samohotke, a njihovu ulogu primaju tenkovi. U cilju obezbeđenja neposredne PTO nižih jedinica oni pristupaju proizvodnji nekoliko novih modela bestrzajnih pt oruđa probojne moći.

U posleratnom periodu Amerikanci počinju intenzivno da rade na usavršavanju vođenih projektila a takode proizvode top koji gađa granatom napunjenom nuklearnim eksplozivom. Prva ovakva granata ispaljena je 1953 god. na poligonu u Nevadi.⁴³⁹)

Britanci su imali nešto više iskustva i bolje su koristili artiljeriju od Amerikanaca, ali i kod njih je osnovna slabost nedovoljan broj artiljeriskih oruđa za podršku.

Britanci su još u toku rata izveli neke izmene u formaciji i u divizije uveli puk pt i puk PA artiljerije. Oni, kao i Amerikanci, rade na usavršavanju svih onih vrsta naoružanja o kojima je bilo reči. Izviđačkoj službi takode poklanjaju veliku pažnju pa u formaciski sastav divizije uvode artiljeriski izviđački puk i artiljerisku avijaciju.

U početku oni i dalje zadržavaju klasičnu pt artiljeriju, no kasnije u mnogim pitanjima upotrebe artiljerije i određivanja njene uloge kao roda, sve više prihvataju američke koncepcije.

Taktički principi upotrebe artiljerije ostali su isti.

⁴³⁹) Top 280 mm, težak preko 80 tona, postigao je domet od 32 km sa atomskom granatom teškom preko 200 kg čija je vatrena snaga bila jača od nekoliko hiljada klasičnih granata istog kalibra.

NEKA ARTILJERISKA ORUĐA II SVETSKOG RATA KOJA SU ŠIRE PRIMENJIVANA

Red. broj	Naziv oruđa i kalibar	Poreklo	Taktička namena i formacijska pripadnost.	Početna brzina u m/sek.	Domet	Uspešno dejstvo protiv tenkova	Težina oruđa na borbenom pol.	Težina zrna u kgr.
1	100 mm haubica brđ. 16/19	Austrijsko	Divizisko oruđe za nep. podršku pešadije u formaciji brdskih jedinica.	415	9.970	do 800 m	1.253 kg	14
2	105 mm haubica M 18	Nemačko	Divizisko oruđe za nep. podršku tenkova i pešadije.	470	10.65	oko 1000 m.	1.915	14
3	76 mm	Sovjetsko	Divizisko oruđe za nep. podršku i protiv tenkova	680	13.290	800-1000 m.	1.116	oko 6
4	105 mm haubica M 1 A 1	Američko	Divizisko oruđe za nep. podršku	472	11.430	do 800 m.	oko 2.000 kg	oko 15
5	122 mm haubica M 38	Sovjetsko	Divizisko oruđe za opštu podršku	515	12.000	do 1000 m.	2.360	22
6	155 mm haubica M 1	Američko	"	543 /sa najvećim punjenjem)	14.630		oko 5.000 kg	43
7	122 mm top M 31/37	Sovjetsko	Armisko i RVK za kontrabatiranje i daljnje dejstvo.	800	24.600	do 1500 m	7.117 kg	25
8	155 mm TOP M 1 A 1	Američko	Armisko i RVK za kontrabatiranje i daljnje dejstvo.	851	23.514		oko 13.000	—
9	152 mm top haubica M 37	Sovjetsko	"	650	17.265	do 700 m	7.140	—
10	75 mm top M 40 (PAK)	Nemačko	Protivtenkovsko divizisko i RVK.	990	2.800	do 150 m	1.320	6
11	57 mm top M1	Američko	Divizisko i protivtenkovsko.	823	9.100	oko 600 m	1.150	3
12	76 mm automotka M 18	Američko	Protivtenkovska RVK.	1.036	14.720	do 1500 m	1.800	
13	76 mm top M 1943	Sovjetsko	Pukovsko oruđe za praćenje pešadije.	262	4.200	do 500 m	600	6
14	105 mm haubica M 3	Američko	"	310	6.600	do 600 m	1.130	14

XIV — ARTILJERIJA U NARODNOOSLOBODILAČ- KOM RATU

Naš Narodnooslobodilački rat ima karakteristike koje mu daju naročito obeležje u odnosu na ostale ratove, a pogotovu ako se uporedi sa ratovima uopšte.

S obzirom na razvoj naše Narodnooslobodilačke armije artiljerija je prošla kroz četiri osnovne faze. Zato će se kroz njih razmotriti i uloga artiljerije. Samo, treba imati u vidu da ove faze ne idu hronološkim redom. One su nastajale zavisno od razvoja ustanka u pojedinim pokrajinama i manjim oblastima, kao i od količine zaplenjene artiljerije u tim krajevima i umešnosti ljudstva da je primeni.

FAZA TIPIČNOG PARTIZANSKOG RATA

Kao osnovne karakteristike ove faze treba istaći:

- okupator ima vlast uglavnom nad čitavom teritorijom na kojoj se izvode ovakva dejstva;
- manje partizanske jedinice (čete i bataljoni, ređe odredi) naoružane lakim pešadiskim naoružanjem, veoma pokretljive, izvode diverzantske akcije manjih razmera;
- jedinice nemaju nikakvih pozadinskih ustanova. Hranom ih snabdeva narod, municiju plene od okupatora;
- način dejstva ofanzivan, zasnovan na maksimalnom iznenađenju;

— odbrana se izbegava čak i onda ako bi trajala i vrlo kratko vreme;

— maksimalno je zastupljena visoka manevarska sposobnost jedinica, na račun teškog naoružanja. Konji kao sredstvo transporta smatraju se „suvišnim”. Čete mogu nositi najviše jedan rezervni obrok hrane i to kod boraca;

— napadaju se samo oni objekti koje je moguće likvidirati za što kraće vreme, lakim pešadiskim naoružanjem i sa malo municije.

Uglavnom sve naše jedinice koje su u svom razvoju prošle ovu fazu nisu imale u formacijskom sastavu ni minobacača ni artiljerijskih oruđa.⁴⁴⁰) Iako su ove jedinice prilikom napada na utvrđene objekte (žandarmerijske stanice, okupatorske postaje koje obezbeđuju saobraćajne objekte itd.) osećale potrebu za artiljerijom, one su ipak zaplenjena oruđa uništavale prvenstveno zato što se smatralo da je najvažnije sačuvati visoku manevarsku sposobnost jedinica. Transport artiljerije i municije zahtevao je konjske zaprege ili tovarna grla, vozila, a pokret bi morao da se vrši putevima. Zato se može reći da u ovoj fazi razvoja jedinica Narodnooslobodilačke vojske artiljerija kao rod nije ni postojala. Bilo je samo ređih i epizodičnih primera upotrebe pojedinih zaplenjenih oruđa i to u toku iste borbe u kojoj su zaplenjena, posle čega su uništavana. Artiljeriju su zamenjivali bombaši.

FAZA STVARANJA VEĆIH JEDINICA I PRVIH ORGANA VLASTI

Ova faza se odlikuje sledećim:

— formiraju se veće jedinice (samostalni bataljoni i odredi);

⁴⁴⁰) Posmatrano u širim razmerama ova faza je trajala vrlo kratko vreme, ali je većina jedinica manje-više prošla kroz nju. Izuzetak je bio u Crnoj Gori gde je ustanak u samom početku dobio masovan karakter tako da je ova faza odmah prevaziđena.

— na teritoriji zahvaćenoj ustankom vlada dvovlašće: vlast okupatora i domaćih izdajnika, s jedne, i narodna vlast, s druge strane;

— okupator teško održava vezu sa garnizonima. Snabdeva se konvojima, zaštićenim specialnim odredima;

— naše jedinice vrše jak pritisak na komunakacije, kontrolišu saobraćaj okupatora preduzimajući zasede na drumovima, a takođe se preduzimaju napadi na manja uporišta;

— snabdevanje jedinica dobija više organizovani karakter i donekle se centralizuje. Hrana se nabavlja preko organa narodne vlasti;

— akcije većih razmera nameću potrebu za jačim vatrenim sredstvima, pa se počinje sa ozbiljnijim korišćenjem minobacačkih, mitraljeskih a zatim artiljerijskih jedinica koje se formiraju od zaplenjenih artiljerijskih oruđa. Formiranje tih jedinica nema još organizovan karakter. Da li će se zaplenjena oruđa zadržati ili uništiti, prvenstveno je zavisilo da li jedinica koja je zaplenila oruđa ima kadar koji bi ih mogao iskoristiti;

— i dalje je osnovni princip dejstva brzi i iznenadni udar, ali s obzirom na razmere akcija i jačinu angažovanih jedinica akcije se vremenski produžavaju, a prihvata se i odbrana čiji je cilj obezbeđenje dejstva onih jedinica koje vrše napad;

— da bi se uporišta, koja je nemoguće potpuno iznenaditi u usko taktičkom obimu, jer su bila zaštićena preprekama od žice i minskim poljima, lakše i brže likvidirala, potrebna su jača vatrena sredstva — artiljerija;

— potreba da se visoka manevarska sposobnost jedinica i dalje čuva na istom nivou nalagala je artiljeriji specifičnu ulogu — povremeno angažovanje.

Kroz ovu fazu su prošli skoro svi partizanski odredi, a naročito oni koji su bili bez naslona na regularne jedinice. Kod njih je ova faza trajala duže.⁴⁴¹⁾ Neki od ovih odreda su i dalje izbegavali da uključe u svoj sastav artiljeriju, pa čak i minobacače, jer nisu imali obučeni kadar

⁴⁴¹⁾ U Srbiji Šumadiski partizanski odred 1941 g. i većina odreda 1942 i 1943 g. kao i odredi u Sloveniji i Slavoniji u isto vreme.

koji bi mogao rukovati ovim oruđima a i transport im je stvarao teškoće.

Neki vrlo jaki odredi, kao što su bili Prvi šumadiski i Kosmajski, zaplenjene nemačke topove uništavali su na licu mesta. Međutim u nekim drugim krajevima, kao naprimer u Sloveniji, pojedini odredi od zaplenjene artiljerije formirali su samostalnu artiljerisku jedinicu (obično bateriju) pod neposrednom komandom komandanta odreda. Sa ljudstvom artiljeriske jedinice izvođena je obuka, a zatim su oruđa sakrivana u šumi ili zakopavana, dok je ljudstvo dejstvovalo kao i svaka druga pešadiska jedinica. Kada se pripremao napad na uporište, gde se predviđalo angažovanje artiljerije, oruđa su izvlačena iz skrovišta i artiljeriska jedinica je ponovo aktivirana.

Starešina artiljeriske jedinice vršio je detaljno izviđanje objekata koje treba napasti, vatrenih položaja i puteva. Pošto su dejstva izvođena noću, to su u toku dana izračunavani elementi i vršena potrebna izviđanja.

Praktikovala su se dva načina dejstva, neposredno (na zgrade, bunkere), i posredno (na veće prostorije — radi postizanja moralnog efekta u prvom redu). Za izvlačenje artiljerije na položaje angažovana su grla iz komore ili pratećih četa odnosno stoka okolnog stanovništva. Artiljerija se zadržavala na položaju vrlo kratko vreme, a onda je povlačena u skloništa. Početak dejstva strogo je usklađivan sa početkom napada. Znači, artiljerija je učestvovala samo u nekoj vrsti artiljeriske pripreme.

Ako bi neprijatelj preduzimao ofanzivu na slobodnu teritoriju i ako je odred morao da je napusti, onda su oruđa zakopavana. Zakopavanje je obavljalo samo nekoliko ljudi iz odreda. Ako su bila u pitanju brdska oruđa, onda su zakopavana po delovima, na više mesta. Svaki deo je pre zakopavanja dobro podmazan i obložen krpama i daskama. Municija je zakopavana odvojeno od oruđa. Nišanske sprave i zatvarači, po mogućnosti, nošeni su sobom. Ako je skrivanje artiljerije suviše komplikovalo rad jedinica i ako je postojala opasnost da će je neprijatelj pronaći, onda su oruđa uništavana.

U ovoj fazi razvoja naše Armije artiljerija kao borbeno sredstvo počinje da se primenjuje ali njene osobine (relativno slaba pokretljivost u prvom redu) nisu dozvoljavale da ona uđe u stalni formaciski sastav jedinica. Zato je traženo kompromisno rešenje: imati artiljeriju u momentu akcije, ali se osloboditi nje prilikom pokreta, manevra i akcije za čije izvršenje ona nije potrebna.

Formacija i upotreba artiljerije u ovoj fazi je vrlo primitivna, a njena uloga kao roda skućena i jako jednostavna. Artiljeriska oruđa su samo privremeno korišćena za izvršenje onih zadataka koje je drugim rodovima teško izvršiti, ali bez nekog sistema. Partizanski odredi, a pogotovu manje jedinice, ne primaju u svoj sastav artiljeriju sem poneki minobacač, a artiljeriska oruđa formiraju samostalne jedinice i koriste se povremeno u cilju sadejstva sa ostalim jedinicama. Ovo je najbolje odgovaralo ovoj fazi našeg rata.

U ovoj fazi se susrećemo sa improvizovanim artiljeriskim oruđima⁴⁴²).

Prva naša artiljeriska jedinica o kojoj postoje podaci, formirana je od nemačkih oruđa zaplenjenih kod Krupnja i s. Grabovice u jesen 1941 g. U početku je ona korišćena samo za neposredno gađanje a formaciski zvanično još ne pripada ni jednoj jedinici. U međuvremenu, između akcija, stajala je negde sklonjena, slično kao što su to kasnije radili Slovenci⁴⁴³).

U Crnoj Gori je odmah u početku ustanka zaplenjen veći broj artiljeriskih oruđa i tu se najpre (pre nego i u Srbiji) pokušava sa formiranjem artiljeriskih jedinica. Tako se jedno oruđe zaplenjeno kod Nikšića zadržava izvesno vreme kao samostalna jedinica neposredno pod komandom štaba koji je komandovao ovim sektorom i koristi se u borbama oko Grahova. Nekoliko oruđa zaplenjenih kod Danilovgrada takođe se privremeno zadržavaju i koriste u borbi, ali se od njih ne formira nikakva jedinica.

⁴⁴²) D. Plenča „Oružje iz partizanskih radionica u Vojnom muzeju JNA“, Vesnik br. 1 VM INA.

⁴⁴³) Dogadaji u Srbiji i Crnoj Gori su se daleko brže razvijali, zbog čega ova faza razvoja artiljerije nema jasne konture, već je više karakteristična za Sloveniju iako je tamo nastupila kasnije.

Sve ovo je bilo samo pokušaj. Čim je ustanak počeo da jenjava i kad se pristupilo formacijskom učvršćenju partizanskih odreda oruđa su uništena.

Ujesen 1941 g. i u drugim krajevima zemlje artiljerija je počela da igra važnu ulogu, a naročito u Bosanskoj Krajini. U borbama za Vrtoče Četvrti krajiški partizanski odred zaplenio je od ustaša i domobrana 3 pt topa i jednu haubicu 100 mm sa 45 granata. Od ovih oruđa su formirane dve samostalne baterije, koje su kasnije uspešno korišćene pri oslobodjenju Bosanskog Petrovca, Drvara, Krupe i ostalih gradova. Romaniski partizanski odred je ujesen 1941 g. raspolagao sa dva brdska topa. Ova oruđa nisu zvanično proglašena baterijom a dejstvovala su pod neposrednom komandom štaba odreda. Odred nije raspolagao dovoljnim brojem tovarnih grla i potrebnom opremom, zbog čega je manevar artiljerijom bio otežan. Moglo bi se na kraju reći da se u ovoj fazi pojavljuje artiljerija kao borbeno sredstvo, ali da se ona nije još oformila kao rod.

FAZA STVARANJA VELIKIH SLOBODNIH TERITORIJA I VELIKIH VOJNIH FORMACIJA

Ovo je najznačajnija i najduža faza i u njoj su se oformili svi rodovi naših oružanih snaga.

Odlikuje se sledećim:

— naša vojska je narasla u veće formacije, odrede i grupe odreda čija su dejstva koordinirana u operativnim štabovima, prilikom izvođenja zajedničkih akcija;

— preduzimaju se organizovani napadi većih razmera na gradove, čijim oslobodjenjem se stvara mogućnost za spajanje slobodne teritorije i široko manevrisanje po unutrašnjim pravcima;

— oslobodjenjem administrativnih i ekonomskih centara proširuje se i učvršćuje narodna vlast, stvaraju se povoljniji uslovi za snabdevanje, organizuju se radionice za izradu oružja i opreme, a u Užicu radi fabrika pušaka i municije;

— na neoslobođenoj teritoriji dejstvuju manje partizanske jedinice, koje sadejstvuju glavnim snagama na slobodnoj teritoriji;

— slobodna teritorija se proširuje zajedničkom akcijom glavnih snaga sa oslobođene teritorije i partizanskih jedinica u neprijateljskoj pozadini, s tim što se gradovi u neposrednoj blizini slobodne teritorije prvo izoluju od drugih garnizona, a onda napadaju;

— jedinice ne mogu više svoje akcije zasnovati samo na iznenađenju, nego i na sili. Počinje se sve više osećati potreba za jačim vatrenim naoružanjem i sadejstvom između pešadije i artiljerije;

— prihvata se odbrana, prvenstveno u taktičkim, a po potrebi i u operativnim razmerama. Jedino strategiske koncepcije ostaju nepromenjene: ofanziva i dalje ostaje jedini vid dejstva;

— na oslobođenim teritorijama postoje veće jedinice — odredi, čije dejstvo ima potpuno organizovan karakter;

— Vrhovni štab pristupa formiranju združenih jedinica, prvo brigada, a onda divizija i korpusa. Ove jedinice nisu vezane za teritoriju, već vrše velike manevre operativno-strategiskih razmera na celoj teritoriji zemlje.

Ova faza je imala svoje periode, ali za artiljeriju ona ipak pretstavlja celinu i kao takva će se razmatrati.

Čim se počelo sa napadom na gradove, videlo se da se samo bombom i mitraljezom ne može uspeti, već da su neophodna i artiljeriska oruđa.

Krajem septembra 1941 g., u težnji da se u Srbiji slobodna teritorija još više proširi, pristupilo se opsadi pojedinih jakih garnizona, ali da bi se uspelo bila je neophodna artiljerija.

Početkom oktobra, posle oslobođenja Čačka, kojom prilikom je od neprijatelja oteta jedna baterija brdskih topova 75 mm od 4 oruđa, formira se prva baterija po principu kako se formira regularna artiljeriska jedinica. Ovo je bila samostalna jedinica, koja je po potrebi trebalo da se prebacuje na razne pravce.

6 oktobra ona je upućena na položaje kod Kraljeva. Prvi njen zadatak, koji je izvršila 7 oktobra, bio je spre-

čavanje sletanja i uzletanja nemačkih aviona. Aerodrom je bio dobro branjen i naša pešadija mu nije mogla ništa. Sa pogodnih položaja, iako bez tablica gađanja, ova baterija je efikasnom vatrom privremeno sprečila korišćenje aerodroma. Baterija je gađala posredno (pravac je dat piketima). Izvršavajući ovaj zadatak partizanska artiljerija se afirmirala kao rod oružja, pa je zato 7 oktobar uzet za Dan artiljerije JNA. Ovakvo njeno učešće dalo je dejstvima partizanskih jedinica združeni karakter. Kasnije je baterija podeljena po oruđima i pridata pojedinim odredima koji su učestvovali u opsadi. Decentralizovana primena artiljerijskih oruđa govori o tome da još nije bio ustaljen sistem upotrebe artiljerije.

U toku oktobra, na otketu Čibukovac—Drakulići, gde se nalazila Ljubićka četa Čačanskog partizanskog odreda, vodile su se žestoke borbe. Nemci su izvodili ispade u cilju proboja obruča. Ljubićane je podržavao vod artiljerije koji je pretežno dejstvovao neposredno, nanoseći Nemcima osetne gubitke. U odbijanju nemačkih napada i podršci sopstvenih protivnapada, artiljerija je tesno sadejstvovala sa pešadijom tako da ova dejstva dobijaju združeni karakter. Trodnevne borbe su se završile porazom Nemaca i oni su odbačeni nazad u Kraljevo.

U avgustu 1941 g. Velebitski partizanski odred zaplenio je na Mažinu od domobrana 4 brdska topa 75 mm (većina bez nišanskih sprava). Artiljerci su ova oruđa koristili za neposredno gađanje, nišaneći kroz cev, a pošto su imali malo municije vatra je otvarana sa bliskog otstojanja. Smelost i požrtvovanje artiljeraca učinili su ova oruđa vrlo efikasnim.

Početkom 1942 g. ustanak u Bosanskoj Krajini i Liči uzimao je sve više maha. 5 krajiški odred je u februaru oteo od Talijana i česnika 3 brdska topa 65 mm. a Ličani su još u januaru na Ljubovi (mali odred „Staniša Opse-nica”) oteli od Talijana dva oruđa 75 mm i od njih formirali prvu artiljerijsku jedinicu (bateriju) na teritoriji Hrvatske. U borbama kod Srba u martu ova baterija igra važnu ulogu. Kasnije se formira i jedna haubićka baterija. Kod Petrovog Sela i Dreznika, Ličani koriste dve baterije

(jednu topova i jednu haubica) objedinjene u rukama jednog artiljeriskog starešine. Kod Petrovog Sela je bila sasređena vatra 6 oruđa po jednoj prostori, tj. bila je ostvarena neka vrsta koncentracije vatre. Od ove artiljerije formiran je kasnije divizion pod komandom štaba odreda.

2 proleterska brigada je u martu 1942 g., odmah po svome formiranju, zaplenila od Nemaca jedan pt top 37 mm. i uključila ga u formacijski sastav brigadne čete pratećih oruđa kao poseban topovski vod. Ovo je bila prva formacijska brigadna artiljerija Narodnooslobodilačke vojske. Istina, 1 proleterska brigada je raspolagala i ranije jednim pešadiskim topom 37 mm „Pito”, ali se on ne bi mogao smatrati artiljeriskim oruđem. Oruđe 2 proleterske brigade bilo je podešeno i za brdski transport (tovareno je na 3-4 konja). Top se koristio za borbu protiv tenkova, rušenje bunkera i drugih utvrđenih objekata, a ponekad i za podršku napada pešadije — protiv vatrenih tačaka. U četi pratećih oruđa nalazio se vod minobacača 81 mm (u početku 1, a kasnije 3 oruđa), koji se najčešće koristio centralizovano za račun brigade kao celine. U izvesnim slučajevima minobacači su pridavani bataljonima za važnije samostalne zadatke.

1942 g. operativni štabovi, koji su najčešće morali da preduzimaju manevre po unutrašnjim pravicima u cilju ispoljavanja uticaja na pojedinim sektorima, počinju posvećivati naročitu pažnju racionalnoj upotrebi artiljerije, tj. da joj se obezbedi angažovanje tamo gde će biti najcelishodnija u odnosu na celu slobodnu teritoriju. Znači, počelo se pribegavati centralizovanom planiranju upotrebe artiljerije, pod kontrolom onoga štaba koji planira operaciju. Tako, u maju 1942 g., od zaplenjenih dveju haubica 100 mm M-16/19 kod Prijedora, Operativni štab za Bosansku Krajinu formira haubičku bateriju, koja se koristi pod njegovom neposrednom komandom. Baterija se prebacuje sa jednoga sektora na drugi, a uglavnom se koristi za podršku napada na gradove, gde ispoljava veliki moralni i materijalni efekat i obezbeđuje zauzimanje nekoliko vrlo jakih uporišta u Bosanskoj Krajini (naprimjer, u junskim borbama kod B. Krupe, a u avgustu kod

Ključa). Potreba da se artiljerija, a naročito većeg kalibra, koristi u ovo vreme centralizovano, nastala je i zbog toga što je transportovanje artiljerije i snabdevanje municijom bilo otežano. Jedina baza za snabdevanje bili su neprijateljski magacini, no zaplenjivanje artiljerijske municije, i to odgovarajućeg kalibra, nije bio tako čest slučaj. Otuda se pri upotrebi artiljerije vodilo računa da svaka granata pogodi cilj. Omiljeni način upotrebe bio je neposredno gađanje sa što manje daljine kako bi mogućnost promašaja bila isključena. Tako su artiljerci u drugoj polovini juna, prilikom oslobođenja B. Krupe i Ključa, primicali haubice bunkerima na 100—150 m i sigurno ih uništavali sa dve do tri granate, a ponekad i sa jednom, bez obzira što uopšte nisu imali nišanskih sprava.

Dolaskom proleterskih brigada u Bosansku Krajinu, u leto 1942 g., ustanak u ovome kraju dobio je još šire razmere. Vrhovni štab i Operativni štab za Bosansku Krajinu predviđali su ubrzo formiranje velikih jedinica, a samim tim i stvaranje većih artiljerijskih jedinica. U ovo vreme počinje se voditi računa i o školovanju artiljerijskog kadra. Do tada su se koristili uglavnom borci koji su služili u artiljeriji bivše jugoslovenske vojske odnosno podoficiri a i poneki oficir. U prvo vreme oko formiranih baterija organizovani su u Bosanskoj Krajini kraći artiljerijski kursevi, uglavnom za obuku posluge, naročito nišandžija i komandira odeljenja.

Koristi od marljivo pripremljene upotrebe artiljerije odmah su se osetile u borbi i artiljerija je počela da osvaja simpatije pešaka. U nekim borbama samo sa nekoliko granata rešavani su zadaci koje ne bi mogle da reše ni desetine pa i stotina boraca bez velikih gubitaka. Prilikom borbi za prvo oslobođenje Jajca, u kojima su učestvovala krajiške jedinice i 2 proleterska brigada, angažovana je i haubička baterija Operativnog štaba. U toku prve noći zauzet je jedan deo grada, ali su se ustaše uspešno branile iz srednjevekovne tvrđave protiv koje je pešadija bila nemoćna. Tada je rešeno da se angažuju haubička baterija i minobacači 2 proleterske brigade. Komandir baterije nije raspolagao tablicama gađanja, nišanske sprave su bile

neispravne a sredstva veze slaba. No i pored tih teškoća u prvoj seriji izbačenih zrna i mina bilo je nekoliko pogodaka u tvrđavu, od kojih je poginulo preko 20 ustaša. Ostali su se u paničnom strahu razbežali i tvrđava je osvojena skoro bez ljudskih žrtava a uskoro je oslobođen i ceo grad.⁴⁴⁴)

U avgustu 1942 g. Ličani i Kordunaši su pomoću svoje baterije uspeli brzo da likvidiraju talijansko uporište kod Veluna, kojom prilikom su zaplenili još 4 poljska topa. Od ovih oruđa se formira nova baterija koja odmah uzima učešće na Tuhilovcu protiv jedne ustaške baterije. U ovoj borbi su zaplenjene dve haubice 100 mm od kojih je kasnije formirana haubička baterija. Artiljerija ličkih i kordunaških jedinica postala je vrlo omiljena i kod naroda. Kada bi kolona artiljerije prolazila kroz selo, devojke su darovale artiljerce a topove kitile cvećem.

U septembru, na položajima oko Slunja formiran je mešoviti divizion od 3 baterije (haubička, poljska i brdska). Ustvari, ovo su bile manje-više samostalne baterije pod komandom Operativnog štaba za Hrvatsku, tako da divizion nije još predstavljao neku organizacisku i taktičku celinu.

Iako i dalje brojno slaba, artiljerija igra vidnu ulogu i na nju se počinje računati kao na važan element borbenog poretka.

Prilikom napada na Bihać, u oktobru 1942, drug Tito u svojoj direktivi od 18 oktobra, upućenoj Operativnom štabu za Bosansku Krajinu, koja je sadržala uputstva za oslobođenje Bihaća, naročito naglašava da se za ovu operaciju mora angažovati sva raspoloživa artiljerija. Vrhovni štab je tražio od pomenutog štaba da mu dostavi plan o upotrebi artiljerije u ovoj operaciji.

U Bihaćkoj operaciji uzelo je učešća sedam brigada (23 bataljona). Artiljerija se sastojala od jedne haubičke baterije (3 oruđa), jedne brdske baterije (4 oruđa) i jedne pt baterije (4 oruđa). Po planu upotrebe artiljerije, koji je

⁴⁴⁴) Sporno je da li je ova baterija haubica uzela učešće u oslobodjenju Jajca. Ona je bila upućena, ali je pitanje da li je stigla. Prema tvrdjenju nekih učesnika iz 2 proleterske brigade ovaj zadatak su izvršili sami minobacači.

bio razrađen u Operativnom štabu za Bosansku Krajinu, pt baterija je pridana brigadama koje su dejsstvovalale na pravcu glavnog udara, te je korišćena kao prateća artiljerija. Ostale dve baterije su privremeno objedinjene u mešoviti divizion.

Neprijateljske snage koje su branile Bihać imale su oko 10 pešadiskih bataljona, jedan haubički divizion od 8 oruđa, jednu brdsku bateriju od 4 oruđa i jednu pt bateriju od 6 oruđa. Odnos u pešadiji iznosio 1,7:1 u korist napadača, a u artiljeriji 1,6:1 u korist neprijatelja.

U borbenoj zapovesti Operativnog štaba za Bosansku Krajinu od 31 oktobra 1942 g., kojom su precizirani zadaci

Sl. 9 PT top 50 mm na položaju

jedinicama, dati su zadaci i artiljeriji. Mešovitom divizionu je određen rejon vatrenih položaja kod Grabeža. Takođe je bio preciziran i početak artiljerijske pripreme, koja je izvedena noću 2 novembra od 21.30 časova. Artiljeriska priprema se sastoji iz perioda rušenja neposrednim gada-

njem i perioda neutralisanja. Ovi periodi su se vremenski poklapali. Prvi zadatak artiljerije u pripremi bio je da sa jednom haubicom, neposrednim gađanjem, uništi veliki bunker na Somišlju, koji je mogao da otežava napad na ovome pravcu. Za izvršenje ovoga zadatka bilo je predviđeno zapovešću samo nekoliko granata. Ostala artiljerija je imala zadatak da izvrši vatreni nalet po nekoliko važnijih objekata u samome gradu i neposrednim prilazima. Za izvršenje zadatka predviđeno je po 10 granata na oruđe. Ustvari, u toku izvršenja ovoga zadatka artiljerija je ostvarila nekoliko manjih koncentracija vatre.

Iz ovoga se vidi da je artiljerija u Bihaćkoj operaciji uglavnom imala zadatak da izvrši artiljerisku pripremu. Dejstvo u ostalim fazama ne predviđa se planom.

Sa artiljeriske tačke gledišta Bihaćka operacija je značajna po tome što je u njoj artiljerija do tada najmasovnije upotrebljena u sklopu jedne akcije. S druge strane, upotrebi artiljerije je dat organizovan karakter. Njeno dejstvo se planira u širim okvirima — u sklopu plana operacije. Naročito je interesantna činjenica da je dužina artiljeriske pripreme bila određena prema količini municije i to se kasnije praktikovalo. Ovakvo izvođenje artiljeriske pripreme postalo je karakteristično za artiljeriju Narodnooslobodilačke vojske.

U celini uzevši, artiljerija je upotrebljena u ovoj operaciji po principima opsadne artiljerije pri osvajanju gradova. Sadejstvo između pešadije i artiljerije bilo je organizovano na taj način što je pešadija u početnoj fazi, pod zaštitom artiljeriske vatre, prešla na juriš. Ali u osnovi, kod primene artiljerije računalo se na postizanje moralnog efekta kao na najvažniji faktor. Za vreme dalje borbe, u samom gradu, sadejstvo je bilo ostvareno na taj način što je komandantima brigada dozvoljeno traženje vatre celokupne artiljerije. No zbog slabih sredstava veze, kao i zbog ograničene količine municije, ovo je bilo samo delimično ostvareno pa je zato artiljerija uglavnom dejstvovala na zahtev štaba koji je rukovodio operacijom.

Ovakav način upotrebe artiljerije, s obzirom na konkretnu situaciju i raspoloživa sredstva, bio je pravilan, te je i kasnije primenjivan.

*

U Bihaću je zaplenjeno nešto artiljeriskih oruđa pa se divizion koji je bio privremeno formiran za ovu operaciju počeo već smatrati stalnom taktičkom jedinicom, premda to još zvanično nije bio. Divizion je imao dve haubičke i jednu brdsku bateriju (po 3 oruđa svaka) snabdevane sredstvima vuče, veze i kolima za municiju.

Za organizacisko učvršćenje ove jedinice neposredno se interesuje i Vrhovni štab. Po oslobođenju Bihaća, u Bosanskom Petrovcu (novembra 1942) organizovan je prvi kurs za komandire vodova i baterija. Kurs je trajao 15 dana i imao je oko desetak slušalaca. Na njemu su uglavnom proučavana najosnovnija znanja iz artiljeriske nastave gađanja i taktičke upotrebe artiljerije.

U ostalim akcijama koje su preduzimane u jesen u Bosanskoj Krajini, artiljerija je redovno uzimala učešća i igrala vrlo važnu ulogu. Prilikom napada na Grahovo upotrebljeno je oko 10 haubica i topova za bombardovanje ovog dobro utvrđenog uporišta, koje je branio ojačani talijanski puk i neke samostalne jedinice i artiljerija. Sam grad je bio zaštićen pojasom bunkera i žičanih prepreka.

Da bi se likvidiralo ovo uporište i izbegli sopstveni gubici, težište se moralo baciti na artiljeriju. Blagodareći boljim uslovima osmatranja, kao i tome što Talijani zbog blokade nisu imali dovoljno municije, artiljerija je postigla vatrenu nadmoćnost. Nekoliko važnijih objekata u samom gradu bilo je pogođeno, među kojima štab puka i skladište municije. Posle toga Talijani su oступili ka Kninu.

Kod Grahova artiljerija je bila postavljena po baterijama radi unakrsne vatre. Vatrene položaji su birani što je moguće bliže (kako bi se postigla što veća tačnost gađanja) i sa plitkim zaklanjanjem (kako bi se pravac mogao što lakše odrediti pomoću piketa). Komandovanje artiljerijom bilo je centralizovano, ali je komandirima baterija

data prilična sloboda u izboru ciljeva. Prioritet dejstva oni su određivali u dogovoru sa pešadiskim starešinama. Baterije su bile povezane sa komandantom diviziona telefonom i on je, po potrebi, mogao da sasredi svu vatru na jednu tačku. Baterije su pretežno izvodile sistematska gađanja. Povremeno su vršeni kraći vatreni naleti po pojedinim prostorijama, tj. ostvarivane su koncentracije vatre.

U novembru 1942 g. formirane su 1 i 2 proleterka divizija, a odmah zatim udarne divizije. U prvim akcijama 1 proleterka divizije na sektoru Ključ — Srnetica zaplenjene su dve haubice 100 mm M-14/19 i one uzimaju učesća u ponovnom oslobođenju Jajca, a zatim od ovih oruđa, kao i od nekih koja su uzeta od krajiških jedinica, naredbom Vrhovnog komandanta formira se haubički divizion Vrhovnog štaba. Ovo je bio prvi formirani haubički divizion, čije je formiranje i postojanje kao regularne jedinice bilo zvanično potvrđeno. U početku je imao dve baterije haubica 100 mm, popunjavajući deo, izviđačke organe, organe i sredstva veze. Divizion je raspolagao sa 238 metaka, pretežno nemačke udarne granate. Štab divizion bio je sličan štabu pešadiske brigade.

U to vreme su se u Bosanskoj Krajini nalazile glavne snage Narodnooslobodilačke vojske koja je već bila narasla u moćnu oružanu silu vrlo velikih ofanzivnih sposobnosti i bila u ofanzivi na svim frontovima. Glavne snage su bile usmerene na sever, prema Banjaluci, i na jug, prema Kninu i Livnu. Uviđajući potrebu izvođenja većih manevara trupama po unutrašnjim pravcima, Vrhovni štab je hteo da stvori jako područno vatreno sredstvo, sa kojim bi mogao lako manevrisati sa jednog na drugi front i tako ispoljiti neposredan uticaj na operacije. U tom cilju je i formiran haubički divizion. Ovaj divizion odmah posle svoga formiranja podržava 1 proleterku diviziju na Sitnici, gde uspeva da neutrališe nemačku artiljeriju i omogućiti diviziji izvršenje juriša. Nemci su bili potučeni do nogu a njihova artiljerija zaplenjena u ispravnom stanju. Od nje je formirana brdska baterija i uključena u formacijski sastav divizije kao samostalna jedinica. Tako je 1 proleterka divizija dobila divizisku artiljeriju. To je ustvari

bila naša prva diviziska artiljerija. Baterija je kasnije prerasla u divizion.

Posle Sitnice divizion Vrhovnog štaba je prebačen na jug, u cilju podrške 2 proleterske divizije kod Livna. U ovim borbama, u prvoj polovini decembra 1942 g, divizion vrlo uspešno podržava jedan bataljon 4 crnogorske brigade, koji se bio ubacio u sam grad, gde je 24 časa vodio borbu. Napad na Livno bio je podržan dosta jakim artiljeriskom i minobacačkom vatrom. Haubički divizion je povremenim koncentracijama vatre u toku jednog dana i noći, koliko je trajao napad, tukao važnije objekte u gradu, vatrene položaje artiljerije i aerodrom. Vatrene položaje divizona nalazi se u početku na 4 km od prednjeg kraja odakle je izbačeno oko 114 granata. Vatra nije bila naročito precizna, jer je bilo teško organizovati osmatranje a i sredstva veze su bila nedovoljna. Ali samo prisustvo haubica razorno je delovalo na moral neprijatelja. Komandant divizona, uz saglasnost komandanta divizije a u skladu sa raspoloživim sredstvima, usmerio je dejstvo divizona tako kako bi se postigao maksimalni moralni efekat. Zato je grad i tučen bez naročitog sistema, naročito u toku noći, kada je počeo napad. U toku sledećeg dana vršena su sistematska gađanja pojedinih važnijih objekata (ustaškog doma i drugih). Jedna baterija ovoga divizona dejstvovala je neposredno. Novi vatrene položaji nalazili su se na 1.200 m od neprijateljskog prednjeg kraja.

U borbama za oslobođenje Livna top 2 proleterske brigade uništio je jedan bunker na pravcu Zastinje, koji je nekoliko sati zadržavao glavne snage 2 proleterske brigade. Likvidacijom bunkera, bataljoni brigade su krenuli na juriš i prodrli u grad. Posle nekoliko časova žestoke borbe, otpor ustaša je slomljen.

U oslobođenju Livna artiljerija je, iako ne brojno naročito jaka, u odlučujućim momentima odigrala vrlo važnu ulogu.

U Livnu je zaplenjena baterija brdskih topova, od kojih je obrazovana formacijska artiljerija 2 proleterske divizije.

Haubički divizion Vrhovnog štaba, s obzirom da je bio potpuno kompletiran zapregama i popunjujućim delom, krajem 1942, neposredno pred početak Četvrte neprijateljske ofanzive, vršio je češće i velike manevre pokretom, ojačavajući na taj način udarnu snagu naših jedinica na najvažnijim pravcima. U decembru divizion podržava napad jedinica 2 proleterske divizije na Kupres. Napad je izveden noću po jakoj vejavici i velikom snegu, tako da je sadejstvo bilo teško ostvariti. Artiljerija je, bez obzira na teške uslove gađanja, izvršila svoj zadatak sa uspehom. Artiljeriska priprema je počela iznenadno, bez korekture. Ustvari, korektura je vršena prvim zrnima u početku same priprema, prema svetlosti u Kupresu. Kasnije je u Kupresu ugašena svetlost, tako da se nije mogla vršiti kontrola gađanja. No i pored svega dejstvo je bilo dobro.

Ubrzo posle napada na Kupres divizion se kreće prema Strmici (oko 100 km) gde uspešno podržava napad naših jedinica.

*

U početku 1943 g., kada je otpočela neprijateljska ofanziva na slobodnu teritoriju u Bosanskoj Krajini, nastalo je izvesno pregrupisavanje naših glavnih snaga a time i pregrupisavanje artiljerije. U cilju razvlačenja neprijatelja, razbijanja njegovih snaga i sloma plana ofanzive, Vrhovni štab formira udarnu grupu od tri elitne divizije (1 i 2 proleterska i 3 udarna), sa kojom preduzima protivofanzivu na istok, dok prema glavnim neprijateljskim snagama vodi odbranbene borbe zaštitničkog karaktera.

Gro artiljerije, koja se tada nalazila na ovoj slobodnoj teritoriji, bio je uključen u sastav udarne grupe. Svaka od divizija operativne grupe imala je formacisku artiljeriju jačine 4—6 oruđa (1—2 baterije) a haubički divizion Vrhovnog štaba sačinjavao je operativnu vatrenu rezervu, tj. prema razvoju situacije angažovan je za podršku jedne divizije ili je jednovremeno podržavao dve. Pred početak protivofanzive na istok u divizion su uključene još 3 haubice iz sastava artiljerije Operativnog štaba za Bosansku Krajinu. Ove haubice su do tada služile za obuku sluša-

laca artiljeriskog oficirskog kursa u Bosanskom Petrovcu. Komandant diviziona je od njih formirao još jednu bateriju. Divizion je takođe dobio i veće količine artiljeriske municije, koja se prebacivala prema frontu zapregama privremeno mobilisanim. Ovako popunjen divizion, prvom polovinom februara, stigao je u rejon s. Ščit-s. Ripci, gde je dobio zadatak da podrži napad jedinica 3 udarne divizije na Prozor.

Prozor je bio jako utvrđen. Branio ga je jedan ojačani talijanski puk a bio je opasan sistemom bunkera. Iz grada je dejstvovala jedna haubička baterija. Po intenzitetu vatre moglo se oceniti da Talijani raspolažu velikom količinom municije.

Ceneći važnost Prozora, a naročito njegovu utvrđenost, Vrhovni štab je u ovome napadu mnogo polagao na artiljeriju. Komandant diviziona je za podršku napada dobio zadatak neposredno od pretstavnika Vrhovnog štaba. Bilo mu je naređeno da postavi divizion tako, kako bi najuspešnije tukao spoljna utvrđenja i sam grad. Za podršku ovoga napada bilo je predviđeno da se utroši sva raspoloživa municija. Napadu je prethodilo detaljno planiranje artiljeriskog obezbeđenja. U odnosu na 3 udarnu diviziju divizion je bio sadejstvujuća jedinica. Komandant divizije mogao je da traži vatru divizionu, tj. da mu postavlja zadatak u toku borbe, ali prioritet su imali oni zadaci koji su dolazili od pretstavnika Vrhovnog štaba.

Predviđeno je da artiljeriska priprema traje 30 minuta. Ovo je do tada najduža artiljeriska priprema i prviput vremenski precizirana. Sastojala se iz perioda neutralisanja dejstvom sa zaklonjenih vatrenih položaja. Istovremeno su diviziska artiljerija i deo haubica (specijalno izdvojen za te svrhe) vršili rušenje neposrednim gađanjem. Ustvari, i ovde, kao i ranije, bez obzira na dužinu artiljeriske pripreme i predviđeni utrošak municije prvenstveno se računalo na moralni efekat, što se, s obzirom na slab moral Talijana, pokazalo kao dobro.

Podrška juriša imala je da se izvodi prema signalima komandanta divizije kao i prema ličnom nahođenju komandanta divizionu.

Za obezbeđenje vatrenih položaja 3 udarna divizija je imala da izdvoji izvesne pešadijske snage, što je pri organizaciji sadejstva takođe bilo precizirano.

Artiljeriska priprema je počela 15 februara u 21 čas. Pripremi nije prethodila korektura. Baterije su tukle br-zom paljbom položaje na periferiji grada i sam grad, ostvarivši za vreme pripreme nekoliko koncentracija vatri. Istovremeno, za rušenje jednog velikog bunkera, koji je zatvarao ulaz u grad, privučena je na rukama jedna haubica 50 m od bunkera i ona ga je, neposredno gađajući, uništila sa nekoliko granata.

Masovna vatra naše artiljerije i smeli manevar oru-dima za neposredno gađanje zbunili su Talijane. Njihova artiljerija, zbog očigledne nadmoćnosti naše artiljerije, ispoljila je slabo dejstvo.

U energičnom naletu, podržane jakom artiljeriskom vatrom, brigade 3 divizije su likvidirale u toku 16 febru-ara garnizon (između ostaloga zapljenjeno je 4 haubice i oko 500 granata).

Dejstvo naše artiljerije pri oslobođenju Prozora zna-čajno je i po tome što je brojni odnos bio preko 2:1 u našu korist. Iako nije bilo neke bitne razlike u načinu dejstva, u odnosu na ranije praktikovani način upotrebe, sem što je dužina artiljeriske pripreme vremenski reguli-sana, ipak je ovde jasno došlo do izražaja uloga artiljerije kao roda, a napad na Prozor imao je izraziti karakter zdru-ženog boja. Ovde je artiljerija, po svojoj ulozi, tretirana kao glavni rod vojske. U početnoj fazi — artiljeriskoj pri-premi na nju je bačeno težište. U odnosu na 3 diviziju Haubički divizion je bio kao sadejstvujuća jedinica, tj. kao artiljeriska grupa starije komande, čime je takođe podvu-čena uloga artiljerije kao samostalnog roda.

Posle likvidacije garnizona u Prozoru naše jedinice su se nezadrživo sručile u dolinu Neretve i Rame, uništa-vajući snage talijanske divizije „Murde”, koja je bila stacionirana na ovom sektoru u nekoliko manjih garnizona. Prilikom likvidacije talijanskog otpora u Jablanici, artilje-rija 2 proleterske divizije odigrala je vrlo važnu ulogu. Snage koje su napadale ovo uporište u prvom naletu su

brzo likvidirale spoljnu odbranu i prodrle u sam grad. Ali se glavnina talijanskih snaga utvrdila u srednjevekovnoj tvrđavi u zapadnom delu grada, i odatle pružila žilav otpor. Napad na ovo utvrđenje bez artiljerije bio bi besmislen. Pošto su haubice bile daleko, a nije se moglo čekati, pristupilo se napadu na utvrđenje uz podršku samo brdske artiljerije. Komandir baterije izabrao je za jedan vod vatreni položaj na jednom uzvišenju, odakle je mogao da gađa ubacno. Vod je otpočeo da gađa utvrđenje brzom paljbom, dok je pešadija izlazila na jurišni položaj. Posle nekoliko serija izbačenih zrna pogođen je magacin sa municijom, što je izazvalo strahovitu eksploziju, od koje je poginulo mnogo talijanskih vojnika, a štab puka sa komandantom bio je zatrpan ruševinama. Odmah posle ovoga Talijani su istakli belu zastavu. Preko dve hiljade oficira i vojnika je zarobljeno. Ostala oruđa su upotrebljena za neposrednu podršku 2 proleterske brigade.

Dok su jedinice udarne grupacije uništavale udružene nemačko—talijanske i ustaško—četničke snage na Neretvi, Nemci su prema levom boku naših snaga uputili dve divizije. Da bi sprečio Nemcima da se dočepaju pogodnih položaja kod Prozora i tako ozbiljno ugroze levi bok udarne grupacije, Vrhovni štab izvlači 1 i 2 proletersku diviziju iz doline Neretve i odmah upućuje prema Gornjem Vakufu. Za podršku ovih divizija, pored njihove formacijske artiljerije, bio je angažovan i Haubički divizion Vrhovnog štaba. Posle uključivanja u njegov formacijski sastav 4 haubice zaplenjene u Prozoru, divizion je imao ukupno 11 haubica, formiranih u 4 baterije, i preko 500 granata. Pre nego što su stigle 1 i 2 proleterska divizija, divizion je poseo vatrene položaje, sa zadatkom da podrži delove koji su se branili na ovome sektoru, usporava nemačko nadiiranje i stvori pogodne uslove i vreme našim snagama da se razviju za borbu. Divizion je dejstvovao u svojstvu artiljerijske grupe veće operativne jedinice (Operativne grupe). Podržavao je dejstvo dveju divizija koje su izvodile protivudar, a takođe i odbranbena dejstva 7 divizije.

Divizion je razvio vrlo široku delatnost izvršavajući raznovrsne zadatke. Između ostalih vodio je borbu protiv

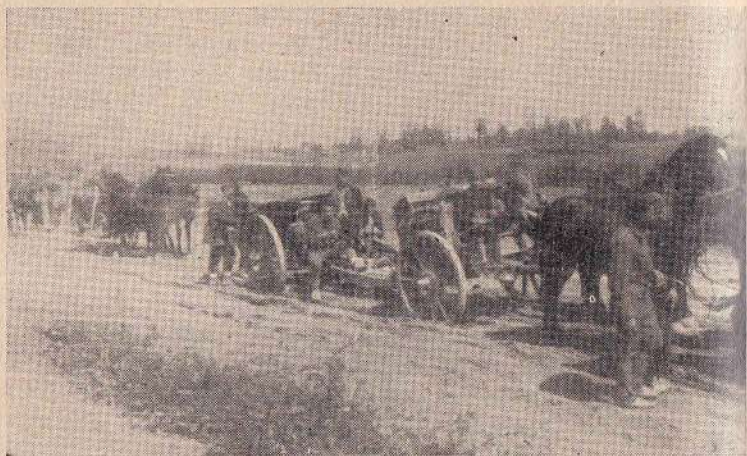
artiljerije dveju divizija. Ustvari, Nemci nisu imali artiljeriju za kontrabatiranje, jer nisu ni očekivali tako jaka artiljeriska sredstva sa naše strane. 717 grenadirska divizija, koja je dejstvovala sa pravca Bugojno—Gornji Vakuf—Prozor, imala je jedan divizion 150 mm, ali je to bio formaciski divizijski divizion koji nije osposobljen za kontrabatiranje, a improvizaciju u tom pogledu Nemci nisu voleli. Tako je naš haubički divizion, s obzirom da je raspolagao sa više municije nego sva nemačka artiljerija, ispoljio apsolutnu vatrenu nadmoćnost.

Naša artiljerija je uspešno tukla neprijateljske rezerve i kolone, tako da Nemci, nisu uspeli da blagovremeno razviju potrebne snage u trenutku kada su 1 i 2 proleterska divizija stupile u borbu. Brzim maršem ovih divizija i njihovim energičnim uvođenjem u borbu stvorena je relativna taktička nadmoćnost, što je omogućilo našem komandovanju da sa manjim snagama tuče brojno jačeg protivnika. 717 divizija bila je razbijena i odbačena prema Bugojnu.

Protivudar naših snaga kod Gornjeg Vakufa ostavio je na Nemce jak utisak i izazvao zabunu. Zarobljeni komandant bataljona iz 717 divizije izjavio je da im je naša artiljerija nanela velike gubitke i mnogo ih omela u izvođenju njihovih dejstava. Ceneći jačinu naše artiljerije, po jačini dejstva, Nemci su imali utisak da na našoj strani dejstvuje čitav puk haubica.

U ovim borbama divizion Vrhovnog štaba bio je na vrhuncu svoje snage. Sa svoje četiri baterije, solidnim sredstvima veze, uvežbanim starešinskim kadrom, dobrim zaprežnim grlima i sa relativno dosta municije on je pretstavljao solidnu vatrenu snagu koja je bila ravna najjačim divizionima ostalih armija koje su uzele učešća u Drugom svetskom ratu. Kasnije, u borbama na Neretvi, divizion uspešno podržava forsiranje ove reke. Kada je otpočeo marš preko Neretve, zbog nedostatka komunikacija, haubice su bačene u reku. Poneti su samo zatvarači i nišanske sprave, što je omogućilo da se kasnije osposobi za dejstvo jedna baterija haubica oteta od četnika u borbama kod Kalinovika.

U jeku Četvrte ofanzive, kada su snage Glavne operativne grupe forsirale Neretvu i nastavljale napredovanje prema Crnoj Gori, od artiljeriskih sredstava ostala je još samo diviziska artiljerija — po jedna brdska baterija u diviziji. S obzirom da su se izvodili dugi i teški marševi, preko teško prolaznog zemljišta, ove artiljeriske jedinice su mogle da ponesu malo municije, zbog čega je upotreba artiljerije svedena na minimum. Opet se počelo voditi ra-

Sl. 10 Haubička baterija na maršu 1943

čuna o svakoj granati. U pojedinim manjim akcijama ispaljivane su obično 2—5 granata, uglavnom radi moralnog efekta. Posle forsiranja Neretve, snage Operativne grupe nastavile su brzo napredovanje tako da potrebe za masovnijom upotrebom artiljerije nije ni bilo. Slomivši jak otpor četnika kod Glavatičeva, Nevesinja i Kalinovika, one su brzo prodrle duboko u Hercegovinu i izbile na gornji tok Drine kod Foče.

Na položajima kod Kalinovika u martu 1943 g. četnici čine velike napore da zaustave našu ofanzivu. Za podršku dejstva „jurišnih bataljona“ dodeljena je jedna haubička

baterija (artiljeriska rezerva četničkog operativnog štaba za Crnu Goru i Hercegovinu). Četničkim dejstvima kod Kalinovika rukovodio je Draža Mihajlović lično. Plan mu je bio da odbranbenim dejstvima na frontu Nevesinje — Kalinovik, oslanjajući se na Crvanj i Treskavicu, zaustavi nadiranje naših snaga i stvori Nemcima vreme da privuku glavne snage sa zapada i severa, a zatim prelaskom u protivnapad, zajedno sa Nemcima, uništi naše snage. No to su bili samo planovi. U praksi se sve drugačije odigralo. 1 i 2 proleterska brigada pred Kalinovikom su u žestokom boju do nogu potukle „jurišnike” a samim tim i srž četničke vojske. Kod Kalinovika oteta je od četnika kompletna baterija (zapregnuta), koja nije uspela da se povuče, i nešto municije. Simpatizeri partizana koji su se nalazili među četničkim artiljercima sprečili su četnike da oštete oruđa. Ljudstvo haubičkog divizionu, koje je sve od Nereve i dalje bilo na okupu, prihvatilo je odmah ove haubice.

U borbama kod Foče i Goražda naša artiljerija je došla do jačeg izražaja. Naše glavne snage izvršile su forsiranje Drine južno od Foče u kojoj se nalazio dobro utvrđen talijanski puk ojačan baterijom koja je raspolagala velikim količinama municije i uspešno tukla prilaze Drini, severno i južno od Foče, otežavajući tako dejstvo naših snaga.

Da bi se neutralisala talijanska baterija, komandir baterije 2 proleterske divizije postavio je jedno odeljenje na jedno brdo na levoj obali Drine, koje je nadvišavalo talijansku bateriju i odakle se ova mogla tući neposredno. Ovo odeljenje, dobro maskirano, dovelo je talijansku bateriju u vrlo težak položaj, tako da je njeno dejstvo u daljem bilo vrlo ograničeno. Kasnije je haubički divizion angažovan za bombardovanje talijanskih utvrđenja u Foči, a divizijska artiljerija uglavnom za neposredno gađanje u cilju neposrednog obezbeđenja forsiranja na pojedinim prelazima. Desna grupacija Operativne grupe koja je nastupala kroz Hercegovinu prema Crnoj Gori nije raspolagala artiljerijom. Za vreme borbi oko Nevesinja privremeno je bila ojačana jednom baterijom iz sastava levokrilne grupacije.

Posle forsiranja Drine naše snage su razbile poslednji organizovani otpor četnika na istočnoj obali, a zatim nastavile nesmetano nastupanje prema centralnim oblastima Crne Gore. U ovo vreme haubički divizion maršuje uz reku Taru uzanom konjskom stazom, po vrlo teškom i neprolaznom zemljištu. Marš haubičkog divizona od Foče do planine Ljubišnje, s obzirom na uslove kretanja, predstavlja jedan od najtežih marševa koje je izvršila artiljerija uopšte u istoriji. Haubice su bile rastavljene u tri dela.

Sl. 11 Obuka na zaplenjenom brdskom topu 1943

Delovi su postavljeni na jednu vrstu drvenih saonica koje su vukli volovi. Često je zaprezano, jedan za drugim, po 10—20 volova. Marš je trajao nekoliko dana i noći. Kada su haubice otvorile vatru ispod Ljubišnje na položaje kod Plevlja Nemci su bili zgranuti.

Pojava ovih haubica u to vreme na teritoriji Sandžaka imala je i ogroman moralni efekat kod naroda.

Dejstva na teritoriji Crne Gore razvijala su se munjevitom brzinom. Naše snage su u jednom naletu likvidirale talijanska uporišta u severnoj Crnoj Gori i napravile dubok klin prema Podgorici zauzevši Bioče. U ovim borbama artiljerija nije našla širu primenu. Jedino je diviziska artiljerija 2 proleterske divizije uzela aktivnije učešće u borbi na Javorju u kojoj je uništen ceo puk Talijana. Kasnije, kada su naše jedinice počele da se povlače, artiljerija je došla do većeg izražaja.

U borbama na Sinjajevini 2 proleterska divizija koristila je svoju artiljeriju u odbrani. Ova je bila postavljena tako, kako bi mogla da tuče po dubini nemačke kolone koje su napadale od Kolašina preko Vratla. Nemci su se kretali konjskom stazom, jedinom komunikacijom na ovom pravcu, tako da je artiljerija mogla ozbiljno da im ometa kretanje. Artiljeriji je dat takav zadatak zbog toga što su snage 2 divizije bile na širokom frontu, te je ovaj pravac trebalo ojačati artiljerijom. Ovo je bio jedan od ređih slučajeva da se artiljerija angažuje za čisto odbranbene svrhe.

Za vreme Pete neprijateljske ofanzive artiljerija nije dolazila do jačeg izražaja. Haubički divizion, koji je ustvari imao samo jednu bateriju, ostao je na južnim ograncima Ljubišnje odakle je dejstvovao u svim pravcima, podržavajući razne jedinice prema važnosti njihovih zadataka, sve dok mu je trajalo municije, a onda su oruđa zakopana. Time je završila svoj kratak ali slavan put ova najjača artiljeriska jedinica Narodnooslobodilačke vojske, koja je do tada postojala.

U Crnoj Gori se teško dolazilo do artiljerijske municije, što je ograničavalo upotrebu artiljerije.

U periodu povlačenja iz Crne Gore odigrala se žestoka borba u rejonu Brezne, severno od Nikšića, između 2 proleterske i delova 7 „SS” divizije. U toj borbi je zaplenjena jedna brdska baterija sa dosta municije i od nje je trebalo formirati divizion 2 proleterske divizije. No događaji su se razvijali munjevito. Nastalo je povlačenje kroz Pivu, preko Maglića i Volujka, i teške borbe na Sutjesci. Kretanje artiljerije preko ovakvog zemljišta bilo je nemoguće pa je

zato rešeno da se ona uništi. Ali je prethodno, prilikom proboja prvog obruča na Sutjesci sva artiljerija Operativne grupe otvorila jaku vatru po nemačkim položajima (skoro čitav čas). Kada je sva municija utrošena oruđa su delom uništena a delom zakopana. Celokupne snage koje su se našle u obruču ostale su samo sa jednim pt oruđem 2 proleterske brigade i nekoliko pancirnih granata. Ovo oruđe njegov komandir je zadržao iako mu je bilo naređeno da ga uništi. Sa minimumom tovarnih grla, uz natčovečanske napore boraca, ono je transportovano da bi kasnije, na putu Foča—Kalinovik odigralo svoju istorisku ulogu.

Posle proboja obruča kod Zelengore, trebalo je preći put Foča—Kalinovik i nastaviti dejstvo kroz Istočnu Bosnu, u pozadini glavnih neprijateljskih snaga. Nemački komandant koji je rukovodio operacijama u sklopu Pete neprijateljske ofanzive, uviđajući da su mu raspoložive snage nedovoljne, otpočeo je sa prebacivanjem delova jedne motorizovane divizije, sa prostora Plevlja, na liniju Foča—Kalinovik, u cilju ojačanja fronta na ovome pravcu i sprečavanja našeg eventualnog proboja. Međutim, kada je probaj izvršen ove snage su u pokretu, a samo njihov prednji odred, sastavljen od tenkova i motorizovane pešadije, stigao je i otpočeo sa 10 tenkova patroliranje drumom kod Miljevine gde su naše glavne snage trebalo da pređu drum. Sad se tek uvidelo koliko važan zadatak ima da izvrši pt top 2 proleterske brigade. Oruđe je stavljeno pod neposrednu komandu štaba 2 proleterske divizije a zadatak mu je bio da spreči uspešno dejstvo nemačkih tenkova. Komandiru odeljenja je naređeno da oruđe postavi što bliže drumu da bi se svaka granata što bolje iskoristila. Uviđajući značaj zadatka koji je postavljen pred njega, komandir oruđa i posluga uložili su sve napore da ga izvrše. Oruđe je bilo postavljeno blizu drumu na jednom brežuljku, odakle se imao dobar pogled. Pošto je imalo jedan oštećeni točak, komandir ga je ramenom pridržavao. Nišandžija je hladnokrvno nišanio i u pogodnom momentu opalio. Nemački tenk se okrenuo i sleteo u jarak. Ostali su bili iznenađeni i, nervozno otvarajući vatru, počeli da se po-

vlače ka Foči. Sledeće tri granate uništile su još dva tenka. Ostavljajući tri zapaljena tenka Nemci su se povukli ka Foči i naše jedinice su nastavile nesmetano prelaz druma.

Do sada je kratko izneta uloga artiljerija u Četvrtoj i Petoj ofanzivi, uglavnom glavnih snaga naše vojske. No u ovo vreme je uspešno dejstvovala i artiljerija u sastavu ostalih jedinica.

6 lička divizija je, u toku Četvrte ofanzive, imala formacisku artiljeriju od dve baterije, od kojih je jedna bila brdska (75 mm) a druga brdsko-haubička (100 mm). Ova artiljerija je uspešno podržala napad na Široku Kulu, a kasnije je korišćena pri opsadi Gospića.

8 divizija je takođe imala formacisku artiljeriju, jačine dve brdske baterije. U maju 1943 g. divizija je vodila odbranbene borbe na Uni a artiljerija je upotrebljena za podršku brigade na težištu. Pored ostalih zadataka, ove baterije su vršile i kontrabatiranje. Dobrim izborom osmatračnica i tačnim elementima za gađanje, komandiri baterija su uspeali da sa po 15 granata izbace iz stroja nemačku bateriju. Ovo je prvi poznati primer da je naša artiljerija korišćena u odbrani za kontrabatiranje.

U isto vreme jedinice 6 korpusa zaplenile su veći broj artiljeriskih oruđa, tako da je u maju 1943 g. u Tušini formiran korpusni artiljeriski divizion. Divizion je bio mešovitog sastava i pretstavljao je prvu formacisku korpusnu artiljeriju.

Interesantno je napomenuti napad jedne jedinice 6 korpusa, uproleće 1943 g., na žandarmerisku kasarnu u Ivanjskom. Naoružani samo ručnim bombama pešaci su bili nemoćni, a ni brdski top 65 mm sa udarnim granatama nije dao dobre rezultate. Onda je komandir privukao oruđe na najmanje moguće otstojanje a sa granata je skinuo upaljače. Posle nekoliko ispaljenih granata, u jedno mesto, kameni zid je popustio. Zatim je produženo gađanje granatama sa upaljačem koje su, eksplodirajući u unutrašnjosti kasarne, uništile ustašku posadu.

U maju i junu 1943 g., brigade „Ivan Cankar” i „Matija Gubec” uspele su da zaplene nešto pt i brdske artilje-

rije. Cankareva brigada je već ranije imala brdske topove 75 mm a sad je od njih formirala samostalnu bateriju pod neposrednom komandom štaba brigade. Ovo pretstavlja kod nas početak uvođenja formaciske brigadne odnosno pukovske artiljerije. Do tada su se u sastavu brigade nalazila samo pt oruđa manjeg kalibra. No i ovo je imalo privremeni karakter. Kasnije je ova brigada ušla u sastav 15 divizije, a njena artiljerija je izvučena iz formaciskog sastava brigade, da bi se formirala diviziska artiljerija.

Iz Pete ofanzive Narodnooslobodilačka vojska je izašla zbijenih redova, brojno jača, borbenija i organizaciski čvršća. Ceneći po uspesima Saveznika u Africi i na Siciliji, bilo je očigledno da je Italiji došao kraj. Zato je trebalo biti pripremljen za razoružanje talijanskih garnizona na teritoriji Jugoslavije. Štabovi divizija, koje su učestvovala u Petoj ofanzivi, s obzirom da su ostali bez artiljerije, odmah su pristupili pripremi ljudstva za prihvat novih oruđa čije se zaplenjivanje predviđalo. Tako štab 2 proleterke divizije u julu 1943 g. formira artiljeriski oficirski kurs na kome je bilo oko 10 slušalaca koji su pripremani za komandire baterija, komandante diviziona, a eventualno i komandante artiljeriskih brigada buduće diviziske artiljerije.

Kursisti su sačinjavali posebnu jedinicu pri štabu divizije. Marševali su zajedno sa štabom divizije, a u izvesnim slučajevima stupali su i u borbu. Nastava je izvođena svakog dana, sem ako cela divizija nije bila angažovana u borbi. Nastavna sredstva su bila oskudna (artiljeriskih oruđa nije bilo) pa je kurs bio čisto teoretskog karaktera. Na kursu je bio samo jedan nastavnik. Za slušaoce su birani artiljerici bivše vojske i to u prvom redu podoficiri, ili ljudi koji nisu bili artiljerici, ali su raspolagali dobrom školskom pretpremom. Ovako, organizovan kurs je potpuno uspeo a završen je neposredno pred kapitulaciju Italije, tako da su njegovi slušaooci poslužili kao jezgro za obrazovanje artiljeriskih jedinica u čitavom 2 udarnom korpusu, formiranih početkom jeseni 1943 g. od zaplenjenih oruđa talijanskih divizija „Venecija” i „Taurinenze”.

U početku je sva artiljerija zadržana u korpusu, a divizijama su, po potrebi, pridavane pojedine baterije za podršku. Kasnije, kada je korpus razvio dejstva na vrlo velikom prostoru, od Zete pa do Uvca, tako da su divizije dobijale samostalne operativne zadatke, artiljerija pridata divizijama, iako ne formalno smatrana je kao formacijska artiljerija. 2 proleterska divizija koja je dejstvovala na levom krilu prema Srbiji, gde je ustvari bilo težište korpusnih dejstava, bila je ojačana sa oko 7 brdskih topova 75 i 65 mm. Jedno vreme su brigade dejstvovala samostalno, te je i artiljerija dodeljena brigadama. Kasnije, kada su brigade počele da dejstvuju skupno, sva je artiljerija ponovo prikupljena i od nje je formiran divizion divizijske artiljerije sastava 3 baterije. Dve baterije su imale po 2 oruđa 75 mm, a treća 3 oruđa 65 mm.

3 udarna divizija, koja je u to vreme izvodila akcije lokalnog značaja na teritoriji Crne Gore, bila je ojačana samo jednom brdskom baterijom. Pod neposrednom komandom korpusa ostao je mešoviti divizion u kome je bilo brdske, PA i pt artiljerije. Divizion je jedno vreme bio pridat talijanskoj diviziji „Garibaldi”, koja je formirana od jedinica bivše talijanske vojske.

Artiljerija 2 proleterske divizije raspolagala je skoro svim sredstvima za komandovanje artiljerijom i upravljanje vatrom (busolama, kartama, celuloidnim krugovima, tablicama gađanja, radiostanicama i telefonima). Svaka baterija je imala po dva borbena voda, komandni vod (izviđače i veziste), vod za snabdevanje i vod neposredne zaštite, koji je imao jedan mitraljez i 2 puškomitraljeza. Baterije su, pored tovarnih grla, imale i kamione, čime je bio obezbeđen brži manevar, a što je bilo neophodno s obzirom da je front divizije bio širok. Komandiri baterija bili su bivši slušaoci artiljerijskog kursa. Sa oruđima i instrumentima upoznali su ih mlađi italijanski oficiri. Blagoda-reći velikim količinama municije kao i čestim akcijama u kojima je učestvovala artiljerija, ovi komandiri su posle kratkog vremena postali majstori ne samo za neposredno već i za posredno gađanje.

Posle kapitulacije Italije mnoge naše jedinice došle su do artiljerije. Već u septembru 6, 8, 13, 14 i 19 divizija imale su divizisku artiljeriju (od baterije do diviziona). Kod nekih divizija nije se moglo pristupiti odmah formiranju artiljeriskih jedinica zbog nedostatka kadra, iako se raspolagalo artiljeriskim oruđima. No to je trajalo vrlo kratko vreme. Problem je rešen na taj način što su korišćeni stručnjaci jedinice koje su raspolagale sa dovoljno artiljeriskog kadra formirale su veće artiljeriske jedinice. Tako je, naprimer, 15 divizija još u septembru formirala artiljerisku brigadu od dva diviziona mešovitog sastava. 1 divizion je imao jednu PA i jednu haubičku bateriju 100 mm a 2 divizion činile su haubička, brdska i pt baterija. Ovako kompletirana jedinica nije mogla da izvršava jedinstven zadatak, tj. nije predstavljala taktičku celinu. Takva organizacija je samo omogućavala da se sva artiljerija stavi pod jedinstvenu komandu. Ali iako brigada 15 divizije nije odgovarala taktičkoj nameni, značajna je za razvoj naše artiljerije po tome, što je to bila prvoformirana artiljeriska brigada uopšte i prva diviziska formacijska artiljeriska brigada.

Formiranje mešovitih artiljeriskih jedinica, obično diviziona, gde su uključivani i minobacači i dalje se praktikovalo iako to nije bila direktiva Vrhovnog štaba. Po direktivi je bilo predviđeno kakve se artiljeriske jedinice mogu formirati i na koji način, tj. stajalo je da formacija treba da odgovori taktičkoj nameni. Ali, u praksi se radilo često drugačije. Pošto se raspolagalo raznim kalibrima i modelima to je divizion, u koji su ova oruđa uključivana, bio neka vrsta centra za obuku, a taktički su oruđa korišćena na taj način što su pridavana pešadiskim brigadama, dok je u rukama komandanta divizije, odnosno komandanta diviziona, ostajao manji broj artiljeriskih oruđa — najčešće kompaktne artiljeriske jedinice.

U pojedinim većim akcijama, gde su divizije dejstvovale na užim frontovima, planiranje upotrebe artiljerije bilo je centralizovano. U takvoj situaciji komandant diviziona je regulisao dejstvo svakog oruđa. Tako je komandant artiljeriske brigade 15 divizije prilikom napada na

uporište Stojića Draga, početkom oktobra 1943 g., izvršio raspodelu celokupne artiljerije, uključujući PA i pt artiljeriju. Zadaci ovoj artiljeriji su takođe postavljeni od strane štaba brigade. Zahvaljujući pravilnoj raspodeli artiljerije ovo uporište je brzo likvidirano. Protivtenkovska artiljerija je korišćena za neposredno gađanje, dok je haubičkom i brdskom izvršena artiljerijska priprema juriša, a sa protivavionskom vršeno PA obezbeđenje trupa na polaznom položaju. Ovo je bilo kod nas prvo planirano PA obezbeđenje trupa u napadu. Neprijateljska avijacija (15 „Štuka“) je u početku bila vrlo aktivna. Ali kada je oboren jedan avion, Nemci su bili obazriviji i to u tolikoj meri da njihova avijacija nije više naročito ometala dejstvo 15 divizije.

13 divizija je polovinom avgusta 1943 g. formirala svoj artiljerijski divizion u Brinju (svega nekoliko brdskih topova 65 mm). U borbi kod Pazarišta on igra značajnu ulogu, a kasnije, po kapitulaciji Italije, 13 divizija preuzima celokupnu artiljeriju divizije „Murde“, kompletira svoj divizion i formira još jedan (75 mm).

U septembru je oslobođen Split i mnoga ostrva. Tom prilikom je zapljenjen veći broj obalskih oruđa i od njih organizovana obalska odbrana. Uspešno dejstvujući naša je obalska artiljerija od 20—30 septembra uništila i oštetila nekoliko nemačkih brodova koji su pokušali da se približe obali. Tako je 20 septembra obalska artiljerija kod Primoštena prinudila na predaju jedan nemački brod. Obalska artiljerija na Korčuli igrala je važnu ulogu u odbrani ostrva, tako da su Nemci uspeli da ga zauzmu tek posle teških borbi i velikih napora.

Sredinom septembra 4 korpus formira u Mrkopolju prvi motorizovani divizion koji se sastajao od 6 haubica 149 mm zapljenjenih posle kapitulacije Italije. Divizion kao celina prviput učestvuje u borbama kod Oštarija a zatim kod Ogulina. Kasnije su pojedine njegove baterije pridavane divizijama. Tako u novembru, kod Cazina, jedna baterija je bila pridana diviziji. U najkritičnijem momentu

za diviziju, kada je komandant divizije, pod pritiskom vatre neprijateljske artiljerije i tenkova, naredio povlačenje, komandir baterije je otvorio preciznu vatru po ustaškoj bateriji i uspeo da je učutka. Ovo je razorno delovalo na moral neprijatelja. Komandant divizije to koristi i naređuje protivnapad. Neprijatelj je bio razbijen, a baterija zaplenjena.

Sl. 12 Zaplenjeno italijansko oruđe 1943

*

Ujesen 1943 g. — posle kapitulacije Italije mnoge naše divizije su raspolagale artiljerijom, ali je ona bila formirana bez nekog određenog sistema. U ovo vreme počelo se češće praktikovati posredno gađanje (bilo je više municije) i duže artiljerijske pripreme.

Artiljeriski divizion 2 proleterske divizije dejstvovao je uglavnom po principima savremene artiljerijske jedinice. Pre stupanja u akciju izdavana je zapovest komandanta diviziona i vršeno komandantsko izviđanje, kojom prilikom su birani vatreni položaji, osmatračnice i određivani ciljevi baterijama. Unapred je određivan približan utrošak municije za svaki cilj. Takođe se vodilo računa i o organizaciji sadejstva sa pešadijom. Divizion je u prvo vreme najčešće dejstvovao po baterijama, a kao celina, i to vrlo uspešno, na Kaćevu i prilikom odbrane na Limu. Na Limu je, u okviru diviziona, bio dosta detaljno organizovan vatreni sistem, kojom prilikom su određene zone dejstva baterijama, reperi i organizovane isturene osmatračnice u okviru diviziona. Zahvaljujući dobro organizovanom vartrenom sistemu i velikoj količini municije, ovaj divizion je znatno usporio nadiranje Nemaca i obezbedio izvlačenje naših snaga sa desne obale Lima, kojom prilikom su Nemcima naneti osetni gubici. Kasnije na Jabuci, u novembru, divizion je, pretrpevši velike gubitke, prestao da postoji, a preostali deo artiljerije uključen je u korpusnu artiljeriju 2 udarnog korpusa.

Posle kapitulacije Italije 6 lička divizija je popunila i konačno oformila svoj divizion, koji je sada imao 11 oruđa, od kojih 4 haubice 100 mm a ostala brdska 75 i 65 mm. Ovaj divizion, formiran po savremenim principima i sa obučanim oficirskim kadrom u septembru i oktobru vrlo uspešno je učestvovao u nekoliko akcija. Tako je, naprimera, prilikom napada na Perušić, krajem oktobra i početkom novembra, dejstvovao kao celina. Ovde prviput srećemo da su artiljerijski položaji i osmatračnice bili uređeni u inženjerskom smislu. Pre početka artiljerijske pripreme baterije su izvršile korekturu, a kasnije divizion je ostva-

rivao planske koncentracije vatre. Divizion je izvršio i nekoliko vrlo uspešnih prenosa vatre.

Treba imati u vidu da je divizion 6 divizije pripadao formalno Operativnom štabu za Liku.

7 udarna divizija formirala je svoj artiljerijski divizion oktobra meseca. U početku divizion je imao poljske topove 75 mm (francuskog porekla) a posle borbe na Cazinu dobija još 4 haubice 100 mm. 19 divizija je formirala svoj divizion poljskih topova 75 mm 28 novembra. Jedna brigada 15 divizije je takođe formirala u ovo vreme artiljerijski divizion od talijanskih oruđa 75 mm i tri američka 75 mm koja su još ranije bila prebačena avionom. 14 i 18 divizija kompletiraju svoje divizione. 4 krajiška, pored divizona za podršku, formira i pt divizion od 7 oruđa 45 mm. Ovo je ustvari bio prvi divizijski pt divizion Narodnooslobodilačke vojske.

Može se reći da je krajem 1943 g. konačno bila oformljena naša diviziska artiljerija. Ovo je izvršeno spontano i njen sastav je bio heterogen. Ona nije bila ni organizaciski dovoljno učvršćena niti joj je tačno određen formaciski status i uloga. Ustvari, ovo je još bila faza organizaciskog previranja. Divizije, koje su više dejstvovala samostalno, kako su nailazile na artiljeriju tako su je uključivale u svoj formaciski sastav. Tamo gde je štab korpusa imao veći uticaj na rad divizija artiljerijom je on i raspolagao, tj. prvo se formirala korpusna artiljerija (primer 2 i 4 korpusa), što je bilo i prirodnije, jer je artiljerije bilo malo te ju je trebalo racionalnije koristiti.

Princip kompletiranja opštevojnih jedinica artiljerijom bio je od viših jedinica ka nižim. Ovako se moralo raditi dok je artiljerija bila brojno slaba, jer su za njenu upotrebu u celini bili više zainteresovani viši štabovi uključujući tu i Vrhovni štab.

*

Ujesen 1943 g. na čitavoj teritoriji Jugoslavije formirani su korpusi a direktivom Vrhovnog štaba, u kojoj se govorilo o formaciji svih jedinica, bilo je rešeno da se arti-

ljeriski divizion, koji će biti ranga pešadijske brigade, prvenstveno formiraju u korpusima, a ukoliko bi se raspolagalo sa više oruđa, onda i u divizijama. Prema ovoj direktivi, korpusi koji nisu imali formacijsku artiljeriju trebalo je da izvuku artiljeriju iz sastava divizija, da bi formirali korpusne divizione. Tako polovinom decembra štab 2 udarnog korpusa svojom naredbom predviđa formiranje svog brdskog divizona (1) od artiljerije 2 i 3 divizije. Divizion je imao kompletan štab, štabni vod, dve borbene baterije sa svim predviđenim organima i popunjujući deo divizona. Ovo je bio jedan od prvih divizona potpuno kompletiran i to prema unapred razrađenoj formaciji (svi ranije formirani divizion, imali su manjeviše proizvoljnu formaciju). Divizion je bio stacioniran u Donjoj Morači, a kada je nastupila oskudica u stočnoj hrani prebačen je u rejon Mojkovca gde je ostao do marta 1944 g. U oba ova mesta, u toku dva meseca izvođena je redovno obuka ljudstva. Za oficire su održavani specijalni kursevi, a vršena su i bojeva gađanja. Ovaj divizion trebalo je da posluži kao jezgro artiljerijskog kadra za čitav korpus, što je ustvari i bio.

Krajem februara i početkom marta jedinice 2 udarnog korpusa preduzimaju akcije većih razmera u dolini reke Zete, kojom prilikom koriste i korpusni divizion. Divizion je izvršio usiljeni marš od Mojkovca preko Kolašina i kanjonom reke Morače u dolinu Zete (90 km za dva dana). Od Mojkovca do Morače maršovalo se po velikom snegu pa je kretanje bilo sporo, a i veliki broj grla je nastradao.

U borbama oko Danilovgrada, Spuža i Podgorice (Tigrograda) divizion je, podeljen po baterijama, neposredno podržavao pojedine brigade 3 divizije. Baterije su dejstvovale vrlo uspešno. Po završetku ovih borbi divizion je upućen preko Gornje Morače i ogranaka Lole u mesto Boan, a zatim dalje na reku Taru, istočno od Durmitora, u cilju odbrane njene leve obale koju su ugrožavali četnici iz Sandžaka. Ovaj marš je bio izvanredno težak. Slabo hranjena grla ostajala su duž puta (preko 50%). Marš je mogao biti izvršen zahvaljujući samo natčovečanskom za-

laganju ljudi koji su na najtežim delovima maršrute prenosili na svojim leđima delove oruđa i municiju.

U aprilu se operativno područje 2 korpusa jako proširilo a krajem meseca su se vratile 2 proleterska i 5 krajiška divizija iz Srbije, te su i one stavljene pod komandu ovoga korpusa. U maju štab korpusa formira još jedan divizion. U to vreme je front korpusa iznosio preko 200 km. Na levom krilu prema Plevljima i Prijepolju dejstvovala je 5 krajiška divizija potpomognuta 2 brdskim divizionom. U rejonu Berana (Ivangrada) 2 proleterska divizija, podržana 1 divizionom, vodila je uglavnom odbranbene akcije. Oba divizona su raspolagala sa malo municije, te je zato artiljerija povremeno upotrebljavana za pojedine akcije — najčešće vodovi za neposredno gađanje. 3 udarna divizija dejstvovala je, bez artiljerije, na desnom krilu, orijentisana prema dolini Zete.

2 divizion, koji je privremeno bio dodeljen 5 krajiškoj diviziji, bio je postavljen na vatrene položaje istočno od Kamene Gore sa zadatkom da dejstvuje po komunikaciji Brodarevo—Prijepolje u cilju sprečavanja saobraćaja. Jedno oruđe se nalazilo na samoj Kamenoj Gori i podržavalo je 1 krajišku brigadu.

Jednom prilikom brigada je bila prinuđena da napusti položaj i da se povuče na prihvatne položaje koji su bili pozadi vatrenog položaja oruđa. Kako komandiru oruđa nije bilo naređeno da se povuče, a nije bio ni upućen u trenutnu situaciju, to je on ostao na položaju. U međuvremenu su Nemci izbili na par stotina metara ispred oruđa i otvorili mitraljesku vatru. Ali komandir i borci nisu izgubili prisebnost, već su odgovorili bliskom i preciznom vatom. Nemci su pretrpeli velike gubitke pa su se povukli na zadnji nagib, a ovo su iskoristili i artiljerci i povukli se. Odmah zatim, protivnapadom 10 krajiške brigade — koja je bila na odmoru — Nemci su proterani sa Kamene Gore.

Posle nekoliko dana jedna baterija ovoga divizona izvela je uspešno noćno gađanje (vezujući bateriju za sever — prvi put u našoj artiljeriji) protiv Nemaca koji su iznenada, pod zaštitom mraka, izvršili ispad sa pravca

Prijepolja i poseli žandarmerijsku stanicu između Prijepolja i Brodareva. Trebalo ih je odmah napasti. Napadu je prethodila artiljerijska priprema, u kojoj je utrošeno oko 20 granata. Uspeh je bio daleko veći nego što se očekivalo. Uništeno je jedno oruđe i zapaljen kamion sa municijom što je prouzrokovalo pogibiju velikog broja nemačkih vojnika koji su se našli u neposrednoj blizini.

Krajem jula SS divizija „Skender Beg” sa pravca Peći, preko Čakora, izvršila je prodor prema Beranima, dejstvujući glavnim snagama dolinom Lima. 2 proleterska divizija, prilično iscrpena ranijim borbama, pružila je jak otpor u toku nekoliko nedelja, jedva odolevajući pritisku. U prvoj polovini avgusta Nemci su uspeli da zauzmu Andrijevicu i da se neposredno približe Beranima. 1 divizion, koji je podržavao 2 proletersku diviziju, neposredno je bio na položajima. U jednom žestokom protivnapadu pešadija je prodrla do rejonu vatrenih položaja jedne neprijateljske brdske baterije (65 mm). 1 divizion, koji je podržavao protivnapad, uspeo je da neutrališe nemačku poslugu, što je stvorilo proleterima uslove da na juriš zauzmu ovu bateriju. Kasnije je divizionu nestalo municije pa se za dejstvo, uglavnom, koristila zaplenjena baterija. Zbog ovako kritične situacije na frontu kod Berana, komandant korpusa je prebacio na ovaj pravac 5 krajišku diviziju sa 2 brdskim divizionom i 9 brigadu 3 divizije.

Nadirući prema Beranima dolinom Lima, u cilju što bržeg zahvata Berana i aerodroma na koji su sletali saveznički avioni, Nemci su potpuno zanemarili svoj desni bok. Jedino su vršili neposredno obezbeđenje manjim snagama. Ustvari, oni su bili napravili jedan dubok ali vrlo uzan klin. Koristeći ovakvu situaciju komandant 2 udarnog korpusa doneo je odluku da izvrši udar glavnim snagama u neprijateljski desni bok, u cilju otsecanja nemačkih snaga u dolini Lima od snaga u Metohiji. Ovaj zadatak trebalo je da izvrši 5 krajiška divizija, presecanjem komunikacija na otseku Murino — Čakor. Da bi se pravilnije upotrebila artiljerija u ovoj operaciji, komanda korpusa je obrazovala pri korpusu štab korpusne artiljerijske grupe, ustvari komandu artiljerije u korpusu (prvput kod

nas).⁴⁴⁵⁾ Štab grupe imao je zadatak u ovoj operaciji da planira upotrebu celokupne artiljerije u okviru korpusa. Shodno zamisli komandanta korpusa, artiljerija je raspoređena na sledeći način: za podršku 5 krajiške divizije određen je 2 divizion, koji je i do tada bio njoj pridat, samo je sada bio popunjen municijom i tovarnim grlima; za podršku 9 brigade, koja je imala zadatka da napada na nemački levi bok, određena je jedna baterija 1 divizion. 2 proletersku diviziju, koja je frontalno vezivala neprijatelja, podržavao je 1 divizion bez jedne baterije.

2 divizion izvršio je nastupno bočni marš pravcem Berane — planina Sikirica, u čije je podnožje stigao za jednu noć. Marš je izveden u tajnosti. Odmah sutradan komandant divizona i komandiri baterija izvršili su izviđanje, a sa komandantima brigada organizovali sadejstvo. Precizirani su ciljevi, signali traženja i prekida vatre, vreme početka pripreme i ostalo. Na osnovu toga komandant divizona je odredio vatrene položaje baterijama. Krajišnici su imali zadatak da glavnim snagama likvidiraju snage u rejonu Čakora. Nemci su na prevoju Čakor (u rejonu komunikacije) i nešto zapadnije prema Murinu imali jake snage koje su sačinjavale divizisku rezervu. Oni nisu očekivali napad, pa se nisu ni pripremili za odbranu. Napad je organizovan tako kako bi se maksimalno iskoristilo iznenađenje. Artiljerija je imala da otpočne sa dejstvom kada se pešadija približi neprijatelju na blisko otstojanje. Osnovni zadatak artiljerije je bio da moralno pokoleba Nemce. Napad je izvršila 1 krajiška brigada 28 avgusta oko 24 časa. Kada su se Krajišnici dovoljno približili nemačkim položajima, dali su signal za početak artiljerijske pripreme. Obe baterije otpočele su da tuku rejon komunikacije na Čakoru i položaje severno, gde su bila nemačka osiguranja, brzom paljbom. Municije je bilo dovoljno te je vatra bila vrlo jaka. Ovako jaka, iznenadna, a i dovoljno precizna vatra zbunila je Nemce. Krajišnici su ovo iskoristili, izvršili energičan juriš i zauzeli dominantne položaje na Čakoru. Zbunjen, neprijatelj je u toku 29 avgusta jedva uspeo da se

⁴⁴⁵⁾ Štab artiljerijske grupe 2 korpusa ostao je sve do kraja rata kao sastavni deo štaba korpusa, tj. kao komanda artiljerije korpusa.

sredi i prikupi na prostorijsi između Murina i Čakora u nameri da sledećeg dana povrati izgubljene položaje i oslobodi komunikaciju. Ali u toku sledeće noći 10 krajiška brigada prebacuje dva bataljona u rejon sela Murina i napada s juga (iz pozadine) direktno na nemački logor. U kratkoj ali vrlo oštroj borbi, gde su najviše radili bomba i nož, Krajišnici su za nekoliko časova borbe uspeli da unište oko 700 nemačkih vojnika i oficira i zaplene veliku količinu ratnog materijala, između ostalog nekoliko artiljerijskih oruđa, veliki broj tovarnih mazgi i artiljerijske municije.

U kasnijim borbama, vođenim u cilju uništenja glavne nemačke grupacije, artiljerija Udarnog korpusa je ispoljila vrlo uspešno dejstvo. Posle likvidacije snaga na Čakoru 2 divizion je i dalje zadržao položaj na Sikirici, koja je dominirala dolinom Lima. Pokušavajući da se ponovo probije prema Čakoru, neprijatelj je preduzeo napad uz podršku artiljerije koja je imala vatrene položaje u rejonu sela Murino (na levoj obali Lima). Čim je nemačka artiljerija počela da dejstvuje, naša artiljerija sa Sikirice, neposrednim gađanjem, učutkala ju je. Na isti način 30 avgusta uništena je jedna nemačka baterija 105 mm kod škole u selu Murino, zajedno sa poslugom. Dva oruđa su bila direktno pogođena. U toku sledećih nekoliko dana, sve dok 2 proleterska i 5 krajiška divizija nisu prekinule sa opsadom okruženih nemačkih snaga i krenule prema Srbiji, divizion sa položaja na Sikirici držao je Nemce u šahu. Nemci su bili vrlo dobro maskirani a obustavili su i sve pokrete u toku dana. Čak i njihova artiljerija uopšte nije dejstvovala. No, i pored toga, naši artiljerci su uočavali pojedine elemente nemačkog borbenog rasporeda i podvrgavali ih ubitačnoj vatri.

Posle odlaska 5 krajiške divizije sa Čakora Nemci su se brzo izvukli iz doline Lima, potiskivani snagama 3 udarne divizije koja sada pristupa oslobođenju Plava i Gusinja. 2 divizion je sa Sikirice sišao u dolnu Lima i sada je podržavao 3 diviziju.

Ubrzo zatim usledila je Sedma neprijateljska ofanziva. 3 divizija se morala brzo povlačiti pred nadmoćnijim ne-

prijateljem. Povlačenje je trajalo oko 10 dana i izvedeno je od Čakora do Golije. Artiljerija je često angažovana za podršku borbe zaštitnica. Dešavalo se nekad da je artiljerija ostajala sama bez pešadije i stupala u borbu protiv neprijateljskih prednjih delova. Tako je 1 baterija 2 divizionu na položaju više Andrijevice sama štitila otstupanje 5 crnogorske brigade, i sprečila Nemce da izbiju na klisuru istočno od Andrijevice, čime bi 5 brigada bila dovedena u još teži položaj.

Po dolasku na Goliju oba divizionu artiljerijske grupe 2 korpusa su ostala bez tovarnih grla, te je dalji pokret bio nemoguć, usled čega su tri baterije zakopane na Goliji. Zakopavanje su izveli u najvećoj tajnosti komandiri i komesari baterija pod rukovodstvom zamenika komesara 2 divizionu, a o mestu gde se nalaze zakopana oruđa upoznali su jednog meštana u koga se imalo puno poverenje.

No ova oruđa su ostala zakopana samo nekoliko dana, jer su Nemci zaustavljeni. Oruđa su izvađena i odmah angažovana za podršku napada na Nikšić. Ubrzo su naše jedinice izbile na Jadransko More, čime se pristupilo definitivnom čišćenju zemlje od okupatora.

*

1944 g. odlikuje se naglim razvojem velikih formacija i pojavom novih jedinica. U drugoj polovini godine, na istoku i jugu naše otadžbine konačno su oslobođeni pojedini delovi teritorije a zatim i čitave oblasti, te se obrazuju stabilni frontovi, čime naš rat ulazi u novu a i završnu fazu. Početak ove faze je ustvari kraj treće faze razvoja naše artiljerije.

Još ranije je rečeno do podela razvoja i uloge artiljerije nije hronološki složena, već da pojedine faze počinju, završavaju se i prelaze u druge, zavisno od razvoja rata u dotičnom kraju. Ovo je karakteristično za 1944 g., a naročito za prvu njenu polovinu. Dok smo u 1943 imali priličan broj divizija koje su raspolagale svojom diviziskom artiljerijom, u prvoj polovini 1944 g. to je ređi slučaj. Divizijama se sada pridaju pojedini divizionu, ali sva artiljerija

formacijski pripada korpusu (samostalni divizionu ili, kod 2 korpusa, artiljerijska grupa, formirana po uzoru na talijansku formaciju). Ovo je nastupilo zbog toga što su štabovi korpusa, s obzirom da su imali mali broj artiljerije, morali da preduzimaju često manevre artiljerijskim jedinicama, i da strogo vode računa o njenoj racionalnoj upotrebi. Ukoliko je bilo municije artiljerijske jedinice su stalno dejstvovala, tj. prebacivane su sa pravca na pravac — uvek tamo gde se za njima osećala najveća potreba.

U prvoj polovini 1944 g. 2 korpus je imao organizacijski najbolje formirane i učvršćene artiljerijske jedinice. Međutim neki korpusi su imali brojno jaču artiljeriju. Na primer, 5 korpus imao je nešto više artiljerije, ali je ona bila formirana u dva samostalna diviziona koji su po potrebi pridavani divizionima. Kvalitetno se način njihove upotrebe nije znatno izmenio. 2 udarni korpus od juna 1944 g. ima štab artiljerijske grupe, što je ustvari bila komanda artiljerije korpusa. To je u to vreme bio najjači artiljerijski štab. Jedino je još 7 korpus u Sloveniji imao korpusnu artiljerijsku brigadu, koja je takođe predstavljala jaku i organizacijski čvrstu artiljerijsku jedinicu.

U proleće 1944 g. i 9 korpus je formirao artiljerijsku brigadu, ali ona nije predstavljala čvrstu organizacijsku celinu.

Sem pomenutih akcija, u prvoj polovini 1944 g., artiljerija 5 korpusa (oko 20 oruđa) je odigrala značajniju ulogu i u Banjalučkoj operaciji.

Na kraju ove faze razvoja artiljerije interesantno je pomenuti i dejstvo 2 divizionu 2 udarnog korpusa, pri oslobodjenju crnogorskog Grahova, jakog uporišta koje su branile nemačko-talijanske i četničke snage. Neprijatelj je raspolagao baterijom brdskih topova 75 mm i četom minobacača 81 mm. Na jednom uzvišenju se nalazila srednjevekovna tvrđava pokraj koje je bila postavljena nemačka baterija.

Napad na grad je izvršila 10 crnogorska brigada i 1 bataljon 6 brigade, a trebalo je da ga podržava jedna baterija 2 divizionu i baterija 29 divizije koja je stavljena pod komandu komandanta 2 divizionu. Početak napada

određen je za 23 oktobar uveče, a artiljeriji je naređeno da posedne položaje u toku toga dana. Korpus je računao da će jakim artiljeriskom vatrom — pošto su baterije raspolagale velikom količinom municije — nadoknaditi relativno slabe pešadijske snage.

U toku 23-eg komandant diviziona je izvršio izviđanja i postavio zadatke komandirima baterija. Sa komandantom pešadijske brigade bilo je utvrđeno koje ciljeve prvenstveno i najjače treba tući. Neprijateljska minobacačka i artiljeriska baterija uzete su kao najvažniji ciljevi, jer su obe bile vrlo aktivne u toku nekoliko poslednjih dana. Baterija 2 diviziona posela je blagovremeno položaje i zauzela elemente, ali je baterija 29 divizije zakasnila (komandir je bio tu ali oruđa nisu stigla). Prvi vatreni udar trebalo je izvršiti po artiljeriji i minobacačima, kako bi pešadija mogla da izađe na jurišni položaj i to jedna baterija po artiljeriji a druga po minobacačima. Međutim, kako jedna baterija nije bila tu komandant diviziona je naredio komandiru 1 baterije 2 diviziona da sa po jednim vodom — neposrednim gađanjem — jednovremeno obavi oba zadataka. Tako je i urađeno. Oruđa su postavljena u prvi sumrak na svega 600 m od neprijateljskog položaja i u zakazano vreme otvorena je vatra. U prvo vreme su se Nemci zbunili, ali su se odmah sredili i otvorili žestoku vatru na naša oruđa iz topova i minobacača. Čitavih 15 minuta je trajao vatreni dvoboj. I jedna i druga strana su se međusobno osmatrale (video se blesak pri opaljenju i eksploziji granata). Položaj naše baterije bio je na samoj ivici grebena, te je Nemci nisu mogli uspešno gađati, jer su njihove granate podbacivale ili prebacivale greben. Međutim naši pogoci su bili precizniji, a posluga je dejstvovala vrlo hladnokrvno. Jedna serija zrna pala je neposredno između nemačkih oruđa i pobila svu poslugu. Za to vreme je stigla i baterija 29 divizije, koja je brзом paljbom počela da tuče staro utvrđenje. Minobacačka četa je takođe bila ubrzo neutralisana. Posle toga se sva artiljerija okomila na pešadijske položaje, nanevši Nemcima osetne gubitke pošto je na malom prostoru bilo mnogo pešadije.

Bataljoni 10 crnogorske brigade su izvršili juriš i posle kratke žestoke borbe uspeli da unište nekoliko stotina neprijateljskih vojnika, dok je ostatak otstupio prema Risnu. Neprijateljska baterija nađena je kompletna, a oko nje je ležala mrtva posluga. Neka oruđa su bila oštećena. Takođe je zaplenjena i minobacačka četa 82 mm.

Te iste noći baterija 2 divizionu produžila je marš prema selu Dragolju, u cilju podrške 6 crnogorske brigade, koja je bezuspešno pokušavala da likvidira kasarnu u Dragoljskom Polju koju je branio vod Nemaca sa dva brdska topa. Baterija je stigla u samu zoru i posela položaje iza jednog nasipa na oko 800 m od kasarne, a čim je svanulo ona je počela da je gađa neposredno. Nemci su odgovorili mitraljeskom vatrom ali je sledeća serija granata uništila nemački mitraljez. Odmah posle toga Nemci su se predali. Za sve ovo vreme naša pešadija nije opalila ni jedan metak. Tom prilikom je zarobljeno 30 Nemaca, a zaplenjena dva topa, mnogo municije, hrane i pešadiskog naoružanja.

* * *

U ovoj fazi konačno se oformila i organizaciski učvrstila naša artiljerija i njena taktika čiji bi osnovni principi bili:

— artiljeriju koristiti tako da se obezbedi maksimalna tajnost pripreme akcije;

— artiljeriju prvenstveno upotrebljavati u napadu i zadržavati je što kraće na vatrenim položajima;

— strogo voditi računa o racionalnom korišćenju artiljerije, te zato njenu upotrebu treba da predviđa štab koji planira i operaciju (akciju);

— municija se mora štedeti a to zahteva od artiljerijskih starešina svih stepena marljiv rad na izboru ciljeva;

— artiljerisko obezbeđenje napada se sastoji uglavnom samo iz artiljerijske pripreme (najčešće kratke), jer se podrška juriša i boj po dubini spajaju u jedno i izvode samo delimično (ovo i zato što se artiljerijska priprema izvodi noću a sredstva veze su bila slaba te se nije moglo ostvariti tesno sadejstvo);

— vatreni sistem i celokupno planiranje vatre vrši se za vreme izviđanja na zemljištu. Najvažnije vatrene zadatke reguliše borbena zapovest. Druga dokumenta se ne rade;

— zavisno od situacije primenjivati posredno i neposredno gađanje;

— gro artiljerije formaciski treba da bude pod komandom korpusa. Divizije se ojačavaju artiljerijom po potrebi. Samostalnim divizijama artiljerija se pridaje i na duže vreme.

ZAVRŠNA FAZA NOR

Ova faza (frontalni rat) odlikuje se sledećim osobenostima:

— okupator je konačno proteran sa jednog dela teritorije i odatle se preduzimaju frontalna dejstva u cilju konačnog oslobođenja zemlje;

— Narodnooslobodilačka vojska je već zvanično proglašena regularnom armijom (JA). Formirane su 4 armije. Operacijama rukovodi Generalštab;

— u ovoj fazi saveznička pomoć stiže u većem obimu;

— formiraju se svi rodovi;

— propisuje se zvanično formacija svih jedinica, a nastoji se da se i ostvari;

— artiljerija se naglo povećava i organizaciski učvršćuje. Ona dobija tačno određeno mesto prema formaciji u svim jedinicama. Uvodi se formaciska artiljerija od puka pa naviše i formiraju artiljerijski štabovi od divizije naviše;

— taktika artiljerije se modificira i prilagođava uslovima frontalnog rata. Njena upotreba dobija potpuno organizovani karakter i zasniva se na detaljnom planiranju;

— u ovoj fazi se više nisu mogle birati forme dejstva kao ranije. Morala su se izvoditi sva borbena dejstva i u svako doba dana.

Pri razmatranju ove faze mora se imati u vidu, da se — s obzirom na obimnost i veličinu zadataka koji su stajali pred jedinicama Jugoslovenske armije u ovoj fazi, kao i na brojni porast ljudstva u pojedinim jedinicama — više nego ikad osetilo pomanjkanje artiljerije.

Saveznici nisu bili izdašni u slanju artiljeriskog naoružanja, a trofejno nije bilo dovoljno. Ovakvo stanje u artiljeriji, koje se kasnije donekle popravilo, negativno se odrazilo na pojedinim delovima fronta.

Od toga gde su se pojedine jedinice nalazile zavisilo je i njihovo snabdevanje artiljeriskim materijalom. U oktobru 1944 g. jedinice koje su dejstvovala na teritoriji Srbije dobile su izvesno artiljerisko naoružanje od Crvene armije, od koga je prvenstveno formirana diviziska artiljerija — obično po jedan mešoviti divizion a ređe artiljerijske brigade (naprimer, 17 udarna divizija, krajem oktobra, formirala je u Negotinu svoju artiljerisku brigadu). Ali, uglavnom do oslobođenja Beograda, divizije imaju samo po jedan divizion. U Beogradskoj operaciji artiljerija, iako ne naročito jaka, igra dosta važnu ulogu.

U Beogradu je zaplenjeno dosta artiljeriskog materijala, posle čega se pristupilo formiranju novih artiljeriskih jedinica. Tako je, naprimer, 1 proleterska divizija u novembru formirala svoju artiljerisku brigadu, a nešto kasnije i samostalni PA divizion (prvi PA divizion u formacijskom sastavu divizije). U ovo vreme je i 5 divizija dobila artiljerisku brigadu.

U novembru 21 udarna divizija formira na Sremskom frontu artiljerisku brigadu. 6 proleterska i 16 divizija u isto vreme, kod Novog Sada, formiraju svoje artiljerijske brigade, a takođe dobijaju i PA divizione. U Makedoniji 50 divizija takođe formira artiljerisku brigadu a u decembru i 36 divizija, (sovjetski topovi 76 mm i minobacači 120 mm). 5 krajiška divizija je u ovo vreme konačno završila sa formiranjem svoje brigade koja je imala i jedan divizion haubica 122 mm. Artiljerijske brigade su najčešće imale po tri divizona, od kojih su dva bili naoružani topovima 76 mm a jedan minobacačima 120 mm. Neke brigade su imale treći divizion haubica 100 mm ili

122 mm, a 5 krajiška, naprimer, pored 3 divizona u brigadi i samostalni divizion 152 mm top-haubica.

2 udarni korpus je takođe u novembru ojačao svoju artiljeriju. Oba brdska divizona, sa kojima je do tada raspolagao, popunjena su do formaciskog sastava. U novembru korpus je vodio žestoke borbe u Crnogorskom Primorju za konačno oslobođenje. Borbe su vođene na više sektora, što je zahtevalo podeljeno komandovanje artiljerijom.

Po oslobođenju Nikšića formiran je 3 divizion (haubički) korpusne grupe. Kod 29 divizije, koja je takođe bila pod komandom ovoga korpusa, ali je dejstvovala u Hercegovini na zasebnom pravcu, obrazovan je samostalni artiljerijski divizion, koji je kasnije uključen u formaciski sastav divizije. Uskoro je stigao iz Italije jedan novoformirani motorizovani divizion topova 75 mm, koji je takođe ušao u sastav korpusne artiljerijske grupe. Gro korpusne artiljerije bio je orijentisan na frontu prema Podgorici, gde su bile i glavne nemačke snage. Na ovaj deo fronta stigla su u novembru i dva britanska divizona, kao ojačanje 2 korpusu. Tako je na kraju godine na frontu korpusa dejstvovalo oko 6 divizona punog sastava sa vrlo velikim količinama municije. Dok je skoro sva ostala artiljerija korpusa manje-više bila prikupljena i orijentisana prema dolini Zete, dotle je 2 divizion, pridat Primorskoj operativnoj grupi, dejstvovao po baterijama na vrlo širokom frontu. 1 baterija, koja je bila najbolje kompletirana, podržavala je napad na Ledenice i Risan. U prvom napadu, koji je izvela 2 dalmatinska brigada direktno na Risan, prviput je došlo do sadejstva između naše i britanske artiljerije (jedna baterija) na položajima u Dragalju — dok je 1 baterija 2 divizona bila na položajima na Poljicama, odmah više samog Risna. Oba komandira su bila na osmatračnicama na Poljicama, gde su organizovali sadejstvo. Britanska baterija trebalo je da gađa bolnicu i utvrđenja oko nje, a 1 baterija utvrđenja na zapadnim prilazima gradu. Bilo je predviđeno da se izvrši artiljeriska priprema u dužini od 20 minuta, u kojoj su Britanci imali da utroše oko 600 granata a 1 baterija 150. Vatra je otvorena u o-

dređeno vreme. Međutim, komandiru britanske baterije pokvarila se radiostanica koja mu je bila jedino sredstvo veze pa je izbacio samo nekoliko serija granata koje su većinom pale u more. 1 baterija je sama produžila sa dejstvom, primivši na sebe i zadatke britanske baterije. No ova vatra nije bila dovoljna i napad nije uspeo. Kasnije je promenjen plan napada. Privučena je jedna naša haubička baterija iz Dubrovnika i napad, koji je sada prvo vršen na Ledenice, izveden je sa uspehom.

1 baterija 2 divizionu prebačena je sa ovoga sektora na položaje kod Cetinja, u cilju podrške 10 i 6 brigade. Baterija je postavljena u rejonu sela Dubovik, zapadno od Cetinja. Desetak dana pre nego što je izveden glavni napad, oko Cetinja su vođene borbe lokalnog karaktera u cilju izviđanja i uznemiravanja neprijatelja. Baterija je u ovom periodu imala zadatak da povremeno gađa važnije objekte u gradu, u cilju demoralisanja neprijatelja i iscrpljivanja njegove artiljerije i minobacača, koji su na ovaj način primorani da troše municiju. U tom vremenu je ova baterija izvela nekoliko vrlo uspešnih gađanja po kasarni, banskoj zgradi, utvrđenjima kod nove gimnazije i na Orlovom Kršu. Takođe je uspešno tučena zgrada gde je stanovao komandant nemačkih snaga. Jednom prilikom došlo je do artiljeriskog dvoboja sa jednom nemačkom baterijom. Posle čitavih 20 minuta brze paljbe, naša baterija je pobedila. Nemačka baterija bila je neutralisana dok je naša imala manje oštećena dva topa i nekoliko ranjenih vojnika. Ovo je bio najteži ispit ljudstva baterije koje je došlo većinom kao popuna.

Do punog izražaja ova baterija je došla tek kad je vršen opšti napad na Cetinje. Napadu, koji je trajao skoro celu noć, prethodila je jača artiljeriska priprema izvedena u dva dela. Prvo je izvršen vatreni nalet po objektima na periferiji grada neposredno pred početak juriša, a onda je artiljerija produžila da dejstvuje dalje na grad. Naša pešadija je signalima obeležavala liniju do koje je stigla. Baterija je utrošila nekoliko stotina granata. Negde posle pola noći, na predlog komandanta 2 divizionu, koji je bio stigao na ovaj deo fronta, upućen

je jedan vod u sam grad za neposrednu podršku pešadije, a drugi je produžio sa dejstvom sa zaklonjenih vatrenih položaja. Bataljoni 10 brigade su zauzeli jedan deo grada, ali su se Nemci u preostalom delu uporno branili. Kada je vod stigao u grad ostalo je još oko 2 časa do zore.

Stanje u gradu je bilo dramatično. Neki bataljoni 10 crnogorske brigade, naišavši na minska polja, pretrpeli su velike gubitke. Komandant brigade se dvoumio da li da otpočne sa povlačenjem ili da se zadrži na dostignutoj liniji. No, ostati danju u gradu bilo je riskantno, a izvlačiti artiljeriju po brisanom zemljištu skoro nemoгуće. Komandant divizona i komandir baterije su sugerirali da se nastavi sa napadom, sa čime se komandant brigade složio. Tada su oruđa pod zaštitom izviđača izvučena ispred pešadije prema laboratoriji (gde su bile nemačke glavne snage) i sa otstojanja od oko 150 m (sa ugla jedne ulice) otvorila iznenadnu vatru po laboratoriji i zgradi nekadanjeg francuskog poslanstva, gde su takođe Nemci imali jake snage. Iznenadna pojava artiljerije, koja je iz neposredne blizine otvorila tako jaku vatru, zbunila je i iznenadila Nemce. Oni su računali da su 10 brigadi stigla velika pojačanja a naročito ih je zbunilo kad su granate zapalile skladište municije u blizini laboratorije, što je izazvalo vrlo jaku eksploziju i nanelo im velike gubitke. Ovo je bio presudan momenat u borbi za grad. Nemci su počeli užurbano da odstupaju na istok, ostavljajući ogroman materijal.

Artiljerci su ih progonili u stopu sve do istočne ivice grada, uspevši da im zapale i unište neposrednim gađanjem nekoliko kamiona i drugih borbenih vozila, što im je još više otežalo povlačenje. Kada je svanulo Cetinje je bilo slobodno.

Od ostalih borbi u kojima je uzela učešća artiljerija 2 korpusa, treba pomenuti borbu u dolini Zete za oslobođenje Spuža i napad na položaje koji su neposredno branili Podgoricu. Početkom decembra izvedena je jedna od najvećih artiljeriskih priprema na frontu 2 korpusa, u kojoj je uzelo učešća 6 divizona, od kojih dva haubička. Pripremana je da se izvede po nemačkim

položajima južno od Spuža, po Spužu i Spuškoj Glavici, Kaznovici i Vranskim Njivama, kao i po položajima artiljerije zapadno od Podgorice. Artiljeriska priprema planirana je da traje oko 30 minuta.

Na dan ranije bila su izvršena detaljna izviđanja neprijateljskih položaja i tačno određeni na zemljištu zadaci svakom divizionu a zatim i svakoj bateriji. Određeni su elementi za gađanje i privučene velike količine municije na položaje. Ovom prilikom je bilo najinteresantije videti kolone meštana koje su iznosile municiju na položaje brdskih baterija. Ovo je bio uobičajen način prenošenja artiljerijske municije u Crnoj Gori, ali je ovde došao do naročito velikog izražaja. Devojke i žene su bose nosile sanduke municije na položaje, a kada bi predale teret skupljale su se pozadi baterija u doline gde su ložile vatru, pevale i igrale.

Sutradan je izvršena korektura svim baterijama. Početak pripreme bio je vrlo impozantan. Oko 70 oruđa je grunulo odjedanput. Nemačka artiljerija je pokušala da interveniše, ali je ubrzo ućutkana. Dejstvo artiljerije bilo je vrlo uspešno i Nemci su imali velike gubitke. Između ostalog, uništena im je jedna baterija i više automobila, maskiranih na Vranskim Njivama. Artiljerija je oduševila borce pešadiskih brigada i oni su pošli na juriš sa ogromnim elanom. Nemci su proterani brzo sa svih položaja i brigade 3 divizije i Primorske operativne grupe gonile su ih u stopu. U toku ovog napada, za pet sati borbe, naše snage su napredovale od 6-14 km i uspele da oslobode Podgoricu.

Posle oslobođenja Podgorice, ubrzo je oslobođena čitava Crna Gora, a artiljerija 2 korpusa je prebačena u Sandžak pa zatim na Sarajevski front. U sklopu ovih dejstava je važno još samo napomenuti odvažnost i snalažljivost štaba 2 divizona pri izvođenju marša Nikšić-Plevlja. U Sandžaku je polovinom decembra dejstvovala 37 divizija na širokom frontu. Ona je u svom sastavu imala samo brdsku bateriju. Krajem decembra Nemci su počeli da vrše jak pritisak iz doline Lima prema Plev-

ljima, pa je ova divizija zatražila pomoć. Štab 2 korpusa je kao prvo ojačanje uputio 2 divizion bez jedne baterije, delom na kamionima (do r. Tare) a delom pešice. grla su stigla maršem. Most na Tari bio je porušen i prelaz se vršio splavom. No kada je divizion počeo da prebacuje grla, splav se otkinuo. Kako nije mogao čekati na izradu novog splava štab divizona je pribegao jednom vrlo riskantnom rešenju. Na srušenom rasponu mosta, koji je visio nad kanjonom dubokim oko 80 m, improvizovana je neka vrsta žičane železnice koja je do tada jedino korišćena za prebacivanje pešaka. Međutim, štab divizona je prebacio ovom žičarom, u čiju je korpu jedva mogla da stane mazga, za 12 sati sva grla. Samo je jedna mazga ispala iz korpe.

Ujesen 1944 g. 7 slovenački korpus formira artiljerisku brigadu. Kako korpus nije imao neposredan dodir sa Saveznicima to je svoju artiljerisku brigadu kompletirao na taj način što je oduzeo od svojih divizija (14 i 15) artiljeriju. 18 diviziji je takođe oduzeo artiljerisku brigadu.

Razvoj i ulogu artiljerije 8 korpusa, s obzirom na neke specifičnosti, potrebno je takođe istaći.

Ovaj korpus je formirao svoju artiljeriju na ostrvu Visu još u proleće 1944 g. Prvo je bio formiran korpusni haubički divizion, čiji je zadatak bio odbrana ostrva i školovanje artiljeriskog kadra preko kurseva, komandira baterija i komandanata divizona. Na kraju kursa slušaoci su vršili školska gađanja. Maršal Tito se lično interesovao za rad ovih kurseva, pa je i prisustvovao nekim gađanjima.

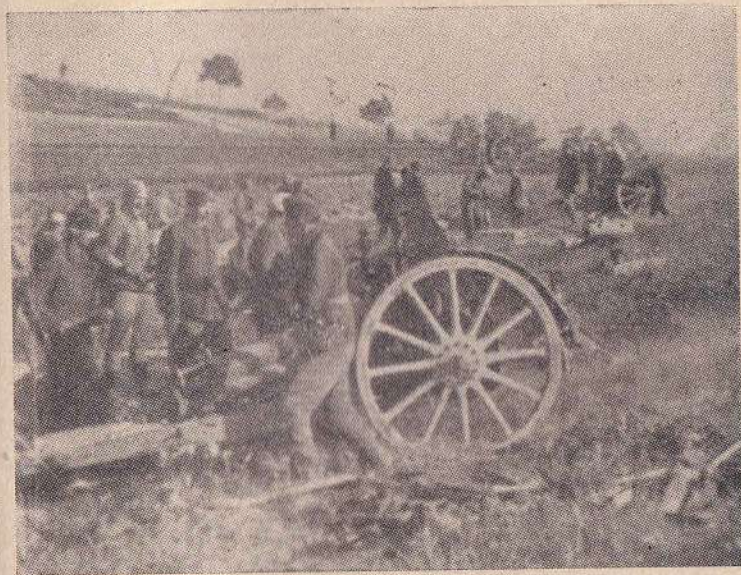
U početku leta pri korpusu je obrazovana artiljeriska grupa — komanda artiljerije korpusa. U to vreme je korpus dobio prilično artiljeriskog materijala, od koga su formirana tri brdska i jedan PA divizion, a uskoro je obrazovan još jedan brdski divizion. Svi divizioni su bili potpuno kompletirani prema predviđenoj formaciji.

8 korpus je u proleće i leto 1944 g. imao zadatak da ostrva Brač, Korčulu i druga očisti od neprijatelja. U ovim desantnim operacijama glavni nosilac vatrenog uda-

ra bile su avijacija i brodska artiljerija, dok je korpusna artiljerija imala zadatak da se u sastavu prvih desantnih talasa dohvati obale i, neposredno podržavajući pešadiju, obezbedi stvaranje mostobrana. Kasnije, njena uloga je bila odbrana ostrva od neprijateljskih pokušaja ponovnog iskrcavanja. Ova artiljerija je odigrala važnu ulogu pri obrazovanju i utvrđenju splitskog mostobrana.

Prva veća kopnena operacija 8 korpusa bila je Kninska, u kojoj je njegova artiljerija došla do punog izražaja. Ovom prilikom su artiljeriski oficiri, koji su ra-

Sl. 13 Baterija u dejstvu

nije bili slušaoci na raznim kursevima, vešto primenili stečeno znanje. U ovoj operaciji bila je dobro raspoređena artiljerija a takođe je ostvarena maksimalna brzina gađanja, brzina uočavanja ciljeva i otvaranja vatre, kao i manevar putanja, tako da je uspešno vršeno sasređivanje vatre nekoliko diviziona po jednoj tački ili pristo-

riji. Kninska operacija se naročito odlikuje ostvarenjem vrlo jakih koncentracija vatri i primenom masovne artiljerijske vatre.

Početkom 1945 g. formirana je teška motorizovana artiljerijska brigada pri 8 korpusu.

U februaru 8 korpus je prebačen sa prostorije Knin-Šibenik-Zadar, na kojoj je do tada dejstvovao, u dolinu Neretve u cilju likvidacije nemačkih snaga u Hercegovini, koje su kao klin stajale u odnosu na ceo južni front. Tako je počela Mostarska operacija, značajna po broju angažovanih snaga i načinu izvođenja.

Na širem rejonu Mostara, obuhvatajući Nevesinje, Široki Brijeg i Blagaj, dejstvovala je 369 („Vražja”) nemačka divizija, 9 domobranska, delovi 981 divizije, nekoliko samostalnih bataljona „crnih košulja” i ustaških bataljona. Neprijatelj je raspolagao dosta jakim artiljerijom. Pored formacijskih artiljerijskih pukova dveju pomenutih divizija, imao je još i 649 samostalni artiljerijski puk. Samo na pravcu Široki Brijeg, gde je 8 korpus izveo početni udar, dejstvovalo je oko 11 otkrivenih neprijateljskih baterija, pretežno haubičkih, ne računajući pt oruđa koja su bila pojedinačno raspoređena.

Naše snage angažovane za ovu operaciju bile su: 8 korpus (9,19,26 divizija), 29 hercegovačka divizija, tenkovska brigada, delovi moto-brigade 8 korpusa i samostalni motorizovani haubički divizion 2 udarnog korpusa. Pre početka operacije, artiljeriji 8 korpusa je pretstojalo da izvrši vrlo dug i težak marš, pa zato cela artiljerijska brigada nije bila ni angažovana jer se oskudevalo u transportnim sredstvima. Ustvari, brigada je uputila 3 divizion i po jednu bateriju iz 1 i 2 diviziona. Brdski divizion, kojim je ranije raspolagao 8 korpus, posle Kninske operacije — kada je formirana artiljerijska brigada, uključeni su u formacijski sastav divizija.

Za proboj blagovremeno oređenih položaja na Širokom Brijegu, sa naše strane ukupno je angažovano oko 14 baterija, ne računajući laka PA i pt oruđa. Znači, odnos u artiljeriji bio je 1,5:1 u našu korist. Obe strane su raspolagale velikim količinama municije.

Napadu je prethodila artiljeriska i avijacijska priprema od 30 minuta. Komandovanje artiljerijom bilo je sprovedeno. Dejstvo je otpočelo prema improvizovanom planu vatre, koji je sadržao način dejstva po pojedinim ciljevima, redosled izvršenja zadataka pa i približan utrošak municije. No, to je bilo nesistematski i nedovoljno jasno izloženo, tako da izvršioci vatrenih zadataka nisu imali jasnu sliku o tome šta treba da rade.

Sadejstvo sa pešadiskim jedinicama je takođe dosta slabo organizovano i to iz dva razloga. Prvo, kod ovog korpusa nije bilo raščišćeno pitanje grupisanja artiljerije. Kod nekih brigada formirane su neke vrste artiljeriskih grupa, ali nije određen odnos između artiljeriskih i pešadiskih starešina, niti je bilo rešeno pitanje traženja i prekida vatre. Druga slabost je bila nedostatak i ne najbolje funkcionisanje sredstava veze, zbog čega komandant artiljerije nije mogao blagovremeno da utiče na rad svih jedinica. Najslabije u organizaciji artiljeriskog napada je to što ciljevi nisu detaljno izviđeni i što nije izvršena njihova raspodela.

Napad je otpočeo 6 februara u 7 časova. Zbog nedovoljno efikasne artiljeriske vatre kao i jakog otpora neprijatelja, zadatak prvog dana nije izvršen, te je sutradan ponovljen. Takođe je ponovljena i artiljeriska priprema. Ovde su došle do izražaja sve one slabosti koje mogu da se pojave pri slaboj organizaciji artiljeriske podrške juriša i borbe po dubini, tj. kada se one ne planiraju ranije već se ostavi da artiljerija dejstvuje na traženje pešadije. U tom slučaju, zbog nedostatka artiljeriskih oficira za vezu kod nižih pešadiskih starešina, dešava se da ovi ne mogu ni da traže vatru, ili je traže zaobilaznim putem, tako da artiljeriska intervencija zakasni ili dve artiljeriske jedinice tuku jedan cilj, pa čak i svoje trupe. Takvih je slučajeva bilo u prvoj fazi Mostarske operacije.

Na drugim sektorima, gde je bila pridata pešadiji, artiljerija je ispoljila daleko uspešnije dejstvo. Kasnije, dok su se artiljeriske starešine bolje upoznale sa zemljištem i ciljevima, artiljerija je uspešno dejstvovala. No čim

se pribegavalo većoj centralizaciji komandovanja, efekat artiljeriske vatre je bio slabiji, odnosno artiljerija nije dovoljno korišćena od strane pešadije. To je opet došlo do izražaja 13 februara, kada je vršen napad direktno na Mostar, kome je prethodila jaka artiljeriska priprema.

U celini uzevši artiljerija je u ovoj operaciji odigrala važnu ulogu. Činjenica je da je sadejstvo artiljerije sa sa pešadijom bilo slabo. No stručna sprema artiljeriskog oficiriskog kadra bila je na visini. Ukoliko je vatra blagovremeno tražena, ona je blagovremeno otvarana i bila je vrlo precizna. U Mostarskoj operaciji utrošeno je blizu 13.000 artiljeriskih granata, što ranije, prema dosadanjim podacima, nije utrošeno ni u jednoj našoj operaciji. U Mostarskoj operaciji, u pogledu korišćenja artiljerije, sukobile su se dve suprotnosti — blagovremena i dugo pripremana odbrana i kratka i nesolidna priprema artiljeriskog obezbeđenja napada. Očigledno je da se zbog kratkoće vremena nije uspelo izvesti solidno izviđanje neprijateljske odbrane na osnovu čega bi se izradila šema vatre i izvršila raspodela ciljeva, odnosno napravio plan artiljeriskog obezbeđenja napada. Ako je napad već trebalo otpočeti posle kratke pripreme, koja ovde nije bila dovoljna ni celishodna, onda je bolje bilo gro artiljerije pridati pešadiskim brigadama, jer bi se tako ostvarilo bolje sadejstvo. Očigledno da centralizovano komandovanje, s obzirom na raspoloživa sredstva, nije bilo celishodno.

Počinjene greške u Mostarskoj operaciji u pogledu korišćenja artiljerije poslužile su kao primer komandi artiljerije 8 korpusa, kako ne treba pristupiti rešenju upotrebe artiljerije.

Kasnije, u operacijama za oslobođenje Like i Hrvatskog Primorja, 8 korpus je vrlo uspešno koristio artiljeriju. U ovim operacijama, gde je napad vršen na neprijatelja koji je vodio manje-više zadržavajuću odbranu, korpus je dejstvovao u tri kolone. Artiljerija je takođe bila grupisana po kolonama. Krilne kolone su imale kolonsku artiljeriju jačine po tri divizona, a srednja jedan divizion. Sem toga, komandant korpusa artiljerije imao je tzv. artiljerisku operativnu pokretnu rezervu, sastav-

ljenu od motorizovane brdske artiljerije i haubičke artiljerije 155 mm. Ovo je bilo originalno rešenje grupisanja artiljerije s obzirom na zemljište i karakter dejstva.

Krajem 1944 g. u Srbiji su otvoreni nastavni centri: u Petrovaradinu Artiljeriska škola za niži starešinski kadar, a odmah zatim u Beogradu Artiljeriska škola koja je spremala komandire vodova i baterija i komandante diviziona.

Artiljerija na Sremskom frontu

Početakom 1945 g. većina divizija naše Armije je raspolagala artiljerijom. Neke od njih (32, 33, 34, 11, 4, 8, 40) imaju samo divizion, a ostale brigadu.

Artiljerija 1 proleterskog korpusa (kasnije 1 armije) na Sremskom frontu doživela je najvišu formu organizovane i planirane primene artiljerije. Još prilikom proboja prvih nemačkih linija na Sremskom frontu u decembru 1944 g., artiljerija je dejstvovala prema unapred detaljno razrađenom planu gađanja. Taj plan je pokušaj izrade plana artiljeriskog obezbeđenja napada, tj. detaljne razrade i logične povezanosti rada artiljerije u skladu sa taktičkom koncepcijom napada. Ovaj plan je još bio neusavršen i nedovoljno pregledan, ali je u njemu ipak bila izložena raspodela zadataka i vremenski precizirano njihovo izvršenje. Njime su bili predviđeni zadaci artiljerije za vreme podrške juriša i borbe po dubini, a što se ranije nije praktikovalo.

Kada su divizije 1 proleterskog korpusa u decembru pristupile proboju nemačke odbrane na liniji Ilok-Erdëvik — Kuzmin, artiljeriske jedinice bile su kompletirane po formaciji. 1 proleterska divizija, koja je dejstvovala na pravcu glavnog udara, imala je tri diviziona diviziske artiljerije, jedan pt i jedan PA divizion. Istina, pt divizion je bio dosta slab (45 mm), te nije predstavljao neko pouzdano sredstvo. Pešadijske brigade su imale svoju formacijsku artiljeriju od 4 topa 45 mm i 6 minobacača 82 mm. Organizacija dejstva artiljerije ove divizije bila je karakteristična za čitav korpus.

Komanda artiljerije korpusa izvršila je opšte planiranje artiljeriskog obezbeđenja napada koji se sastojao iz tri faze: korekture, artiljeriske pripreme i podrške juriša i borbe po dubini. Ovim planom je tačno predviđeno vreme korekture, početak i trajanje artiljeriske pripreme. Takođe je predviđeno koje ciljeve u okviru svake divizije treba neutralisati odnosno razrušiti i koliki je utrošak municije na pojedine ciljeve.

Na osnovu ovoga plana razrađeni su diviziski planovi „artiljeriskog gađanja”, gde su uneti još i dopunski zadaci. Izradi ovih planova prethodio je proračun vatrenih mogućnosti i raspodela zadataka.

1 proleterska divizija je napadala na frontu od oko 7 km. Prosečna gustina artiljerije je bila 25,6 oruđa na kilometar fronta. Neprijatelj nije takođe raspolagao nekom naročito jakim artiljerijom. Računalo se da se na frontu divizije brane 2—3 bataljona podržanih sa 6—8 baterija. Odnos u artiljeriji bio je 2:1 u našu korist a u pešadiji 3:1.

Grupisanje i komandovanje artiljerijom rešeno je na taj način što je komanda artiljerije divizije komandavala svakim divizionom neposredno. Divizionima je bilo tačno određeno koju brigadu treba da podržavaju, tako da su oni ustvari igrali ulogu brigadnih, odnosno pukovskih artiljerskih grupa. Komandanti diviziona su se nalazili sa komandantima brigada i otvarali su vatru na njihov zahtev, no prvenstveno su se morali ispunjavati zahtevi komandanta artiljerije divizije. Ovim načinom grupisanja i komandovanja bilo je dosta dobro obezbeđeno sadejstvo između artiljerije i pešadije.

U artiljeriskoj pripremi je učestvovala i avijacija. Ona je prvenstveno imala zadatak da vodi borbu protiv artiljerije i rezervi. Diviziska artiljerija je imala da tuče uglavnom prvi i delove drugog rova i ciljeve u njihovom zahvatu. Sasređivanje artiljeriske vatre u okviru veće jedinice od divizije nije ni predviđano.

Artiljeriska priprema je trajala 1 čas (9.00 — 10.00 3-XII) i prosečno je utrošeno na oruđe 30-100 granata. Očigledno da je artiljeriska priprema bila nedovoljna.

Naša pešadija je izvršila juriš na neprijateljski prednji kraj, gde je dočekana jedva načetim vatrenim sistemom. Napad je zastao i artiljerija je morala ponovo tući pojedine vatrene i otporne tačke. Čitavog dana neprijatelj je uspeo da zadrži naše snage na svom glavnom položaju i tek pod okriljem noći one su energičnim jurišem uspele da probiju glavni položaj. Nemci su se posle toga povukli te je ubrzo pao i čitav nemački glavni odbrambeni pojas.

Sl. 14 Haubica 122 mm

Ne bi se moglo reći da artiljerija u ovom probouju nije pravilno dejstvovala i da nije dala sve od sebe u granicama svojih mogućnosti. Ali je činjenica da je bilo malo artiljerije i sa nedovoljno sredstava vuče (usled čega ona nije mogla neprekidno da prati pešadiju), dok su sredstva veze bila slaba a artiljeriski starešinski kadar nedovoljno obučen u rukovanju nevim artiljeriskim materijalom. Međutim, zadaci postavljeni pred artiljeriju

bili su daleko iznad njenih mogućnosti. Trebalo je danju probiti solidno organizovanu pozicisku odbranu, a to se moglo uraditi samo posle temeljne artiljerijske pripreme i jake vatrene podrške artiljerije. Toga nije bilo i zato je pešadija morala daleko više da se napreže i da trpi veće gubitke, što se ne sme dozvoliti u dobro planiranom napadu, koji mora imati izraziti karakter združenog boja i u kome se ne sme opteretiti nijedan rod suviše, a naročito pešadija. Ali, u svakom slučaju, u decembarskim operacijama na Sremskom frontu, u okviru 1 proleter-skog korpusa, artiljerija je korišćena na organizovan i savremen način.

*

Prilikom konačnog proboja Sremskog fronta, koji je ostvarila 1 armija u aprilu 1945 g. izvršena je daleko solidnija priprema upotrebe artiljerije, nego u decembru. Prvog marta odlukom Vrhovne komande, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije dobila je naziv Jugoslovenska armija. Ova promena naziva imala je i svoju materijalnu osnovu. Veći broj jedinica — divizija, korpusa i armija bio je kompletiran prema predviđenoj formaciji. U ovim jedinicama, zavisno od njihove veličine, bili su zastupljeni svi rodovi.

Krajem maja i početkom aprila Jugoslovenska armija je preduzela opštu ofanzivu za definitivno oslobođenje zemlje.

1 armija, sastava deset pešadiskih divizija, dve oklopne i dve artiljerijske brigade, pristupila je probodu nemačkih utvrđenih linija u Sremu, koje je branio 43 armijski korpus (nemačka 41 i 3 domobransko-ustaška divizija), 963 tvrđavska brigada „Klos“, jedan teški artiljerijski puk RVK, jedna pt brigada i nekoliko samostalnih pešadiskih bataljona. Nemačka odbrana bila je poziciskog tipa, sa razvijenim sistemom neprekidnih rovova i velikim brojem saobraćajnica. Naseljena mesta bila su organizovana kao utvrđene otporne tačke. Snage 43 korpusa bile su raspoređene na sledeći način: od Dunava pa do blizu Tovarnika, na frontu od 7 km, branila se 963 tvrđavska brigada jačine pet bataljona i deset baterija pt artilje-

rije i artiljerije za podšku. Ustvari, brigada je imala svoju artiljerijsku grupu jačine dva diviziona haubica 105 mm, a četiri pt baterije (75 mm) pridate su bataljonima za odbranu prednjeg kraja. Od Tovarnika (3 km severnije) pa do s. Lipovca, na frontu širokom oko 23 km, branila se 41 divizija jačine: tri puka, tri samostalna bataljona, jedan artiljerijski puk od četiri diviziona (12 baterija, od kojih tri 150 mm) i jedan pt divizion od tri baterije 75 mm. Ostale snage 43 korpusa nalazile su se u rezervi, a nekoliko ustaških i domobranskih bataljona branilo se na Savi.

Korpusnu artiljeriju 43 korpusa sačinjavala su dva diviziona haubica 150 mm. Sa ovom artiljerijom bio je predviđen manevar pokretom. Ukupno na oteku od Dunava do s. Lipovca, čija je širina iznosila oko 30 km, Nemci su imali oko 19 pešadiskih bataljona i 25 baterija pt i artiljerije za podršku. Prosečna operativna gustina nemačke artiljerije i minobacača, računajući i pukovsku artiljeriju, kretala se između 10—15 oruđa na kilometar fronta.

1 armija imala je zadatak da izbije na liniju Vukovar — Vinkovci, izvrši spajanje sa snagama 3 armije, a zatim nastavi gonjenje kroz Slavoniju.

Za izvršenje pomenutog zadatka 1 armija bila je grupisana u tri operativne grupe. Prva operativna grupa, koja je ustvari i vršila proboj, sastava pet divizija (1 proleterska, 21, 48, 42 i 22 udarna), sa artiljerijom i tenkovima bila je razvijena na oteku Dunav — s. Lipovac, s tim što su glavne snage — tri divizije — bile razvijene na daleko užem frontu. Druga operativna grupa, jačine dve divizije (6 proleterska i 11 udarna), imala je zadatak da sa juga izmanevriše sremsku utvrđenu zonu dejstvujući pravcem: Morovići—Vrbanja—Otok, tj. u bok i pozadinu glavnih nemačkih snaga. Treća operativna grupa (2 proleterska, 5 i 17 udarna) prema operativnom planu pre proboja krenula je iz Srema u Bosnu sa zadatkom da forsira Savu između Brčkog i Županje, i izvrši brz prodor na sever (zauzme Vinkovce) čime bi glavne nemačke snage bile dovedene u okruženje.

U pogledu upotrebe artiljerije interesantno je razmotriti rad prve grupe. Na desnom krilu grupe, od Dunava

do Srednjeg Poteza, napadala je 1 proleeterska divizija ojačana tenkovskim bataljonom i artiljeriskom brigadom (15 baterija). Levo od nje, na frontu širine 1,5 km, napadala je 21 divizija sa zadatkom da što pre probije nemački glavni odbranbeni pojas na pravcu Berek-Svinjarevci i stvori povoljne uslove za ubacivanje u stvorenu brešu jačih snaga. Divizija je bila ojačana bataljonom tenkova, a imala je i artiljerisku brigadu od 9 baterija. 42 divizija napadala je na otseku Turničev Salaš-Gradina. Njen napad podržavala su dva diviziona (7 baterija).

Ove tri divizije napadale su na frontu ukupne širine oko 7 km, a raspolagale su sa 31 baterijom, što je davalo srednju gustinu artiljerije i minobacača od oko 30 oruđa na kilometar fronta.

Protiv ovih snaga stajala je nemačka brigada „Klos“, sa svojih 10 baterija, tako da je odnos u artiljeriji bio 3:1 u našu korist.

22 divizija, koja je napadala na širokom frontu, nije imala u svom sastavu artiljerije.

48 divizija nalazila se u drugom ešelonu. Ona je imala divizion haubica 122 mm, koji je do njenog uvođenja podržavao 21 diviziju.

Glavna artiljeriska sredstva neprijatelja nalazila su se u zoni napada 42 divizije, tako da je na ovom otseku fronta odnos u artiljeriji bio najslabiji. Ustvari, gro artiljerije prve grupe bio je sasređen prema spoju 21 i 1 proleeterske divizije. Ovde je na frontu od oko 2 km dejstvovalo 140 oruđa, tako da je gustina artiljerije u artiljeriskoj pripremi iznosila oko 70 oruđa na kilometar fronta, računajući i minobacače.

1 armija nije imala svoju artiljerisku grupu jer su dve artiljeriske brigade, koje se pominju kao ojačanja, bile upotrebljene za ojačanje diviziske artiljerije.

I pored toga što armija nije imala područnu artiljeriju, u štabu armije bio je razrađen plan artiljeriskog obezbeđenja operacije. Plan je bio više koordinirajući dokument. Njime je određena dužina artiljeriske pripreme, otsek koji treba najjače neutralisati i, orijentirno, utrošak municije.

1 armija je raspolagala sa malo municije, pa je zato predviđena artiljeriska priprema od svega 15 minuta. Tokom artiljeriske pripreme trebalo je neutralisati neprijateljsku živu silu i vatrena sredstva na otseku proboja 21 divizije i dela proboja 1 proleterske divizije i to samo na glavnom odbranbenom položaju. Neutralisanje artiljerije i minobacača u toku artiljeriske pripreme bilo je dodeljeno isključivo avijaciji. Podrška juriša planirana je uzastopnim koncentracijama vatri.

Artiljeriska priprema je 12 aprila otpočela u 4.45 časova i trajala je do 5 časova. U početku juriša avijacija je izvršila dva naleta sa po 50 aviona po Mohovu, Lovasu i Tovarniku.

Napad na pravcu glavnog udara razvijao se vrlo uspešno, iako je neprijateljska vatra bila jaka, pošto kratka artiljeriska priprema nije uspela da dovoljno neutrališe vatrena sredstva. Naročito je bila aktivna nemačka artiljerija koja uopšte nije bila neutralisana. No artiljerija 1 i 21 divizije brzo reaguje i sasređuje masovnu vatru po žarištima nemačkog otpora. Ubrzo su bili uvedeni u boj tenkovi koji su neposredno podržavali pešadiju i tako povećali njenu silu udara. Istoga dana uvedena je u boj i 48 divizija, tako da su glavne snage 1 armije 13 aprila zauzele Vinkovce, čime je njen zadatak bio izvršen.

Za vreme borbe po dubini, usled brzog nastupanja pešadije artiljerija je izostajala i kasno intervenisala. U napadu na Vinkovce ona je samo delimično uzela učešće.

U okviru 21 divizije artiljerija je po divizionima pridavana pešadiskim brigadama, što se pokazalo kao korisno, jer je ovim bilo obezbeđeno bolje sadejstvo. Artiljerija u rukama komandanta divizije ispoljila je slabiji efekat.

Na ostalim pravcima artiljerija je došla do manjeg izražaja.

Treća operativna grupa (33 pešadiska bataljona), zvana „Bosanska“, imala je relativno jaka artiljeriska sredstva (37 baterija, ili 130 artiljeriskih oruđa) no ona nisu iskorišćena jer nije bilo dovoljno municije a nije se imalo ni iskustva u korišćenju artiljerije prilikom forsiranja ve-

likih reka. Jedino je artiljerija došla do jačeg izražaja 13 aprila u rejonu Županje, gde je napadala 5 divizija.

*

Aprilska operacija 1 armije u Sremu imala je potpuno združeni karakter, a artiljerija upotrebljena u njoj predstavlja najmasovniju upotrebu artiljerije u Narodnooslobodilačkom ratu. Relativni odnos u artiljeriji bio je dosta dobar ali se, s obzirom na nedostatak municije, stvara izvestan nesklad u združenom boju, pošto teret boja nije mogao biti adekvatno raspoređen po rodovima.

Karakter neprijateljske odbrane zahtevao je da se izvede duža i temeljitija artiljeriska priprema, da se organizuje sistematska borba protiv artiljerije i minobacača a takođe da se jače neutrališu rezerve. No tome se nije moglo pristupiti jer nije bilo municije i zato je težište boja bačeno na pešadiju.

Smelo sasređivanje artiljerije na pravcu glavnog udara potpuno je odgovaralo situaciji. Što se grupisanja tiče, tendencija da se što više artiljerije prida divizijama, u osnovi je bila pravilna. Jer, s obzirom na stanje sredstava veze i izvežbanost starešinskog kadra, veće pridavanje artiljerije nižim pešadiskim jedinicama (za neposredno gađanje i praćenje) obezbeđivalo je najbolje sadejstvo između ova dva osnovna roda. U rukama komandanta armije ne zadržava se ništa a kontrabatiranje nema organizovan karakter (komandanti artiljeriskih brigada rešavaju ga prema svom nahodanju iako oni nisu imali odgovarajuća sredstva za njegovo uspešno izvođenje).

Nemci su svoju artiljeriju razvukli po celom frontu. Međutim, da su je sasređeno koristili oni bi mogli skoro nesmetano da dejstvuju po borbenom poretku armije, a naročito na pravcu glavnog udara, gde je na uzanom frontu bilo gusto raspoređeno ljudstvo i borbena sredstva.

Nedostatak artiljeriskih sredstava u rukama komandanta armije negativno se odražavao i u toku samoga napada, a naročito za vreme borbe po dubini, jer ovaj nije mogao

da ispolji uticaj vatrom na tok boja. Artiljerija pridata divizijama premeštala se prema diviziskim planovima a usled slabih puteva i nedovoljno uzajamnog sadejstva nije stizala da neprekidno prati pešadiju.

Štab armije nije mogao da dobije uvid u rad artiljerije potčinjenih jedinica, te nije bio u stanju da u momentima kada je situacija to zahtevala preduzme manevar artiljerijom, naročito kada je trebalo podržati napad tenkova na pojedina nemačka pt uporišta. Ali i pored svih slabosti, artiljerija armije odigrala je značajnu ulogu.

Završne operacije 4 armije

Dok su se vodile borbe na Sremskom frontu, 4 armija preduzela je operacije u cilju oslobođenja Istre i Slovenačkog Primorja. Artiljerija divizija ove armije uglavnom se sastojala iz jednog divizionu, najčešće mešovitog sastava (brdska oruđa 75 mm, talijanskog, češkog odnosno američkog porekla). Neke divizije, pored artiljerije za podršku, imale su u sastavu ovog divizionu pt i PA artiljeriju, ili je, pak, ova artiljerija bila formirana u samostalne baterije, što je ređi slučaj.

Postojanje sva tri vida artiljerije u formaciskom sastavu divizija govori o tome da se u okviru armije pristupilo kompletiranju divizija artiljerijom prema savremenim principima i to pre nego na Istočnom i Zapadnom frontu. istina u veoma skromnim razmerama.

Divizije su raspolagale velikim brojem minobacača a neke od njih čak i prevazilaze najmodernije divizije iz Drugog svetskog rata. Naprimer, 9 divizija imala je 109 minobacača⁴⁴⁶).

Najkarakterističnije za 4 armiju je prisustvo vrlo jake armiske artiljerije koja je bila objedinjena u artiljerisku motorizovanu brigadu mešovitog sastava.⁴⁴⁷)

⁴⁴⁶) 9 udarna divizija imala je u divizionu 12 brdskih oruđa 75 mm, 4 pt oruđa 75 mm i 2 PA oruđa 20 mm. 7 i 29 divizija imale su, pored artiljerije za podršku, po 2 pt baterije od po 3-5 oruđa.

⁴⁴⁷) Teški mešoviti artiljeriski divizion (4 haubice 150 mm, 2 topa 100 mm, 1 top 150 mm i 1 top-haubica 152 mm; sva su oruđa, sem poslednjeg, nemačkog porekla);

U ovoj brigadi je bila celokupna armiska artiljerija, bez obzira na njenu različitu taktičku namenu i što je u armiji postojao artiljerijski štab. Pojedini haubički divizion brigade imali su u svom sastavu nešto pt i PA artiljerije (haubički divizion 3 pt oruđa 57 mm i 2 PA oruđa 20 mm (namenjene uglavnom za samoodbranu divizionu.⁴⁸⁴)

Divizije 4 armije izvodile su dejstva izrazito manevarskog karaktera pa se zato divizijska artiljerija ne angažuje za račun armije kao celine, već komandanti divizija potpuno samostalno planiraju rad svoje artiljerije, koju često pridaju brigadama kao prateću.

Armija je svoju artiljeriju najčešće koristila centralizovano, preduzimajući manevar putanjama i pokretom i sasređujući na taj način vatru po najvažnijim objektima. Ako neka divizija izvršava samostalan važan zadatak, mogla je biti ojačana divizionom za podršku i sa nešto pt topova.

Krajem aprila 1945 g. armija je formirala samostalni samohodni divizion od 8 pt samohotki 76 mm i 4 samohotke za podršku 105 mm. Ovo je ustvari bio prvoformirani samohodni divizion u našoj Armiji.

Artiljerisku brigadu armija je ipak najčešće koristila za borbu protiv artiljerije i rezervi, kao i za dejstvo po jačim uporištima i saobraćajnim čvorovima.

U borbama pred Sušakom od 16 do 20 aprila brigada se upustila u vrlo uspešnu borbu protiv 237 i 392 artiljerijskog puka, koji su podržavali snage 237 nemačke divizije na liniji Zastenje-Plase-Zlobin. Gro nemačke artiljerije bio

-
- haubički divizion 105 (američki) — 12 oruđa;
  - mešoviti haubički divizion 100 i 105 mm (prvih samo jedna brdska baterija od 4 oruđa — nemačka);
  - brdski divizion američkih topova 75 mm — 12 oruđa;
  - mešoviti pt divizion (2 topa 88 mm-nemačka, 4 topa 75 mm i 3 topova 57 mm — američki);
  - laki PA divizion „flakova” od 26 oruđa 20 mm (od kojih dva četvorocevna).

Brigada je imala 2.115 ljudi i 89 oruđa.

⁴⁸⁴) Interesantno je da teški divizion nije imao ni pt ni PA artiljerije, premda mu je bila najpotrebnija ako se misli na samoodbranu, s obzirom da je uključivanje PT artiljerije u formacijski sastav divizionu za podršku bilo potpuno originalno i do tada toga nije bilo ni u jednoj armiji. Ovo se može protumačiti izvesnom stihijnošću u formiranju art. jedinica tj. komandanti divizionu sa samostalno uključivali u svoj sastav zaplenjena oruđa, ne obaveštavajući stariju komandu.

je raspoređen na prostori Hreljin-Meja. U borbu su se upustila naša dva divizion čije vatrene položaje Nemci nisu mogli odmah da odrede, te nisu bili u stanju da preduzmu kontrabatiranje. Posle nekoliko vatrenih naleta jedna njihova baterija u Hreljinu bila je uništena, dok su druge prestale da dejstvuju. Nemci se kasnije sređuju i preduzimaju kontrabatiranje te tako dolazi do vatrene dvoboja koji je trajao nekoliko časova. No cilj je bio postignut. Naša pešadija je oslobođena vatre nemačke artiljerije, te je mogla uspešno da nastavi napredovanje.

U borbama za ostrva jedinice 4 armije su za podršku pomorskih desanata — naprimer, prilikom desanta na Krk, koji je izvršila 26 divizija 16 aprila — postavljale na ribarske brodiće — koji su podržavali desante — pt topove (obično 57 mm), minobacače 81 mm, „flakove” pa čak i brdska oruđa 75 mm.

U Tršćanskoj operaciji artiljerija je igrala značajnu ulogu kako po broju oruđa tako i po efektu vatre. Naše snage, koje su neposredno učestvovala u ovoj operaciji sačinjavalo je šest divizija (20, 43, 9, 29 i 9 korpus od dve divizije), koje su ukupno brojale oko 36.000 ljudi, 450 artiljerijskih oruđa i minobacača, 75 tenkova i 23 oklopna automobila⁴⁴⁹). Prosečno je na 1.000 boraca dolazilo po 13 artiljerijskih oruđa i minobacača, što je pretstavljalo najveći odnos između artiljerije i pešadije u našoj istoriji ratova.

Ispred naših snaga u širem rejonu Trsta, od poluostrva Milje do reke Soče, branile su se snage 188 divizije čija je glavnina bila orijentisana prema Rijeci, kao i nekoliko samostalnih i policiskih bataljona, tvrđavskih i obalskih divizion. Nemačka odbrana bila je u grupnom sistemu. Važnija naseljena mesta (Općine, Milje, Sežana) i zemljišni objekti bili su dobro utvrđeni, a branili su ih garnizoni naoružani artiljerijom. U rejonu Milje i na obali oko Trsta nalazilo se nekoliko divizion obalske i PA artiljerije (626, 730 i 821 divizion obalske i PA artiljerije i 1088 divizion

⁴⁴⁹) Treba imati u vidu da je 9 korpus bio nepopunjen. 30 i 31 divizija brojale su 2.500-3.000 ljudi svaka. Ustvari, on je bio jačine jedne prosečne divizije. Raspolagao je sa 29 bacača, 7 oruđa za podršku i 10 pt oruđa. Od pomenutog broja artiljerijskih oruđa 294 su bila bacači i nalazila su se u formaciskom sastavu divizija.

zemaljske). Pojedini PA divizioni koji su se nalazili u rejonu Općine imali su i po 7 baterija. Kao artiljerisku rezervu komandant odbrane Trsta imao je železnički divizion topova 280 mm i haubica 320 mm kao i 4 oklopna voza. Sa ovim sredstvima predviđen je manevar pokretom i vatrom. Svaki utvrđeni rejon i uporište oko i u samom Trstu imao je svoj sopstveni vatreni sistem dok međusobne vatrene veze nije bilo.

Nemačke snage u širem rejonu Trsta, koje su mogle da se angažuju za odbranu sa kopna, brojale su oko 15.000 ljudi, 55 oruđa za podršku bez obalske artiljerije, 60 minobacača 81 mm i većih. Pored ovih artiljeriskih sredstava, na obali je bio veliki broj PA i obalskih baterija koje se nisu mogle uspešno angažovati u borbi na kopnu.

Nemačka pt sredstva bila su slaba.

Opšti odnos u artiljeriji (ne računajući nemačku PA i obalsku artiljeriju) bio je 3:1 u našu korist.

Glavne naše snage napadale su na Trst sa severoistoka, opštim pravcem Sežana-Trst, a pomoćne sa juga, pravcem Lovran-Trst. Ostale jedinice, prema Gorici i na pravcu Rijeka-Trst, vezivale su neprijateljske snage. Na pravcu Sežana-Trst angažovana su naša najjača artiljeriska sredstva kao i deo armiske artiljeriske brigade.

Borbe za Trst trajale su od 29 aprila pa zaključno do 3 maja. Naše divizije su dosta brzo napredovale, likvidirajući potpuno nemačka uporišta, kojom prilikom je artiljerija u sadejstvu sa tenkovima i pešadijom igrala značajnu ulogu. U toku 30 aprila 9 brigada 20 divizije vodila je žestoke borbe na sektoru Bane. Nemci su na ovom sektoru imali utvrđenja od kamena i betona i veći broj pt i PA topova koji su koristili za neposredno gađanje. 9 brigada je preduzimala nekoliko napada ali bez dovoljno artiljerije i nije imala uspeha. Kasnije se na ovaj sektor prebacuje jedan divizion iz armiske artiljeriske brigade i četa tenkova. Veći broj oruđa postavljen je za neposredno gađanje u cilju rušenja bunkera. Podržani efikasnom vatrom artiljerije i tenkova borci 9 brigade sledećeg dana uspehli su da likvidiraju nemački otpor.

U daljim borbama na prilazima Trstu i u samom gradu prilikom likvidiranja pojedinih uporišta artiljerija je igrala odlučujuću ulogu. 3 maja Trst sa užom okolinom bio je oslobođen.

U daljim borbama, a naročito prilikom likvidacije 97 korpusa, artiljerija je igrala značajnu ulogu. Prilikom zauzimanja pojedinih visova koje su Nemci uporno branili, povremeno je sasređivana vatra nekoliko diviziona armijske brigade po jednoj otpornoj tački.

*

Kod artiljerije 4 armije kao najinteresantnije treba podvući njenu formaciju. Ovde se potpuno jasno ocrtavaju konture prisustva sva tri osnovna vida artiljerije (za podršku, pt i PA) u formacijskom sastavu divizija, što kod drugih naših armija, sem donekle kod 1, nije bilo izraženo u takvoj meri. Takođe se zapaža veliko prisustvo minobacača.

Prisustvo vrlo jake armijske artiljerije takođe je karakteristično. Međutim, pojava pt i PA divizionu u artiljerijskoj brigadi očigledno je posledica neobrađenosti pitanja formacije. Zato komandant artiljerijske brigade, koji je imao osnovni zadatak da komanduje artiljerijom za podršku i upravlja njenom vatrom, nije mogao da komanduje pt i PA artiljerijom i ona je za njega predstavljala balast. Ovu artiljeriju je trebalo isključiti iz formacijskog sastava brigade i staviti je pod neposrednu komandu komandanta artiljerije armije. Od pt artiljerije i samohodnog divizionu mogla se formirati samostalna brigada. U sastavu divizionu za podršku nije trebalo imati pt topove, jer je to bilo samo rasipanje ovih borbenih sredstava.

Takođe je vrlo interesantno korišćenje pt i brdske artiljerije za naoružavanje ribarskih brodova prilikom izvršenja desanta na ostrva.

U pogledu upotrebe artiljerije naročito je interesantno preduzimanje češćeg kontrabatiranja, što se ranije manje praktikovalo, a takođe i sasređivanje mase artiljerijske vatre po pojedinim otpornim tačkama.

U završnim operacijama 4 armije borbe su se najviše vodile na pojedinim odvojenim pravcima za naseljena mesta i uporišta. Napad se izvodio po napadnim kolonama, tako da je ređe organizovan jedinstven vatreni sistem u okviru divizije, kao što je slučaj na Sremskom frontu, no zato u užim taktičkim okvirima, brigada-divizionu, artiljerija dolazi do velikog izražaja. Borbe koje su vođene u završnim operacijama 4 armije imale su izrazito združeni karakter, jer su u njima često angažovani svi rodovi kopnenih snaga, a povremeno i sva tri vida oružane sile.

OPŠTI ZAKLJUČAK

Ako se osvrnemo na ulogu i razvoj artiljerije kao roda u toku Narodnooslobodilačkog rata, videćemo da nema u istoriji ratova sličnog primera gde se na ovakav način stvorio jedan tehnički tako komplikovani rod.

Bez soptvenih zavoda za proizvodnju oruđa i municije, bez stručnog kadra i potrebne opreme za savremeno korišćenje ovoga roda, naši artiljerci su svako zaplenjeno oruđe brzo upoznawali i okretali ga protiv njegovog bivšeg gospodara.

Borbeni elan i samopregor, kao i svetle tradicije, razvijale su kod naših boraca stvaralaštvo i samoinicijativu. Smeli i bezgranično hrabri borci hvatali su se u koštac sa teškoćama koje je savremena vojna nauka smatrala nepremostivim. Tamo gde je jedva prolazio pešak, partizani su provlačili topove. Naoružani malim pt topovima partizani su se hvatali u koštac sa po nekoliko tenkova. Artiljerijski oficiri često su „od oka” davali elemente a ipak uspevali da postignu zadovoljavajuće rezultate. Artiljerci su se sa slabijim materijalom upuštali u borbu protiv brojno jačih i tehnički opremljenijih neprijateljskih baterija.

Naša artiljerija je imala i svoju taktiku koja se, kao i taktika naše Armije u celini, razlikovala od taktike artiljerije drugih armija: kratke i iznenadne artiljeriske pripreme bez prethodne korekture, široka primena oruđa za neposredno gađanje, često izvođenje noćnih gađanja, ka-

rakterističan način grupisanja i komandovanja, velika spretnost starešina u izboru cilja i racionalizaciji vatre — sve je to davalo taktici naše artiljerije osobiti karakter.

Naš rat ne obiluje primerima masovne primene artiljerije, ali ima dosta primera gde su pojedini divizioni, a nekad čak i baterije rešavali zadatke operativnog značaja, za koje pravila savremenih armija predviđaju čitave artiljerijske grupe. Naravno, treba imati u vidu da je to bilo uslovljeno specifičnošću našeg rata.

Takođe treba imati u vidu i to da se u poslednjoj fazi rata, kada je Jugoslovenska armija morala da dejstvuje po istim principima kao i ostale savezničke armije, osetio nedostatak artiljerije. Zato je vatrena moć pojedinih naših armija bila nedovoljna da bi se brzo i uspešno rešili zadaci koji su pred njih postavljeni, a koji su se mogli rešiti samo udruženim naporima svih rodova. Otuda je dolazilo povremeno do suvišnog opterećenja pešadije.

U prvim fazama rata, koji je imao visokomanevarski karakter, u kome su naše jedinice birale forme dejstva koje omogućavaju iznenadenje i čuvanje žive sile, mogle su se izvoditi čak i veće operacije sa malim procentom artiljerije. Bombaši i mineri, skriveno i dobro maskirano artiljerisko oruđe, dejstvujući sa malih otstojanja postizali su veći efekat nego daleko veći broj oruđa koji bi dejstvovao posrednim gađanjem uz prethodnu korekturu. Borba protiv tenkova najčešće je vođena pomoću zaseda a kontrabatiranje je izbegavano. No kasnije, kada se dejstvovalo na frontu koji se protezao od Drave do Jadranskog Mora, morale su se prihvatiti forme dejstva koje je nametala konkretna situacija. Sada je već zemljište igralo daleko veću ulogu nego ranije. Ono se više nije moglo napuštati da bi se sačuvala živa sila. Frontalni rat je zahtevao veliku vatrenu moć Armije.

Međutim, nedovoljno nastojanje naših Saveznika da nas pravovremeno snabdeju sa dovoljno artiljerije i municije prinudili su većinu naših jedinica da gro svoje artiljerije kompletiraju iz plena.

Ali armiju koja je pri kraju rata brojala oko milion vojnika nemoguće je kompletirati na taj način. Dok su ostale armije pred kraj Drugog svetskog rata imale u proseku od 40—60 oruđa na 1.000 vojnika, mi smo se morali zadovoljiti odnosom 5—6 oruđa. Naročito se osećao nedostatak pt artilerije i artiljerije većih kalibara.

No i pored svih tih teškoća naša artiljerija je časno odigrala svoju istorisku ulogu, a herojski podvizi njenih artiljeraca treba da služe kao svetli primeri vojničkog junaštva, snalažljivosti, požrtvovanja i ljubavi prema otadžbini i novim generacijama.